

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

УДК 346.91:347.736

ГРАБОВАН ЛІЛІЯ ІВАНІВНА

ПОГАШЕННЯ ВИМОГ КРЕДИТОРІВ У ПРОЦЕДУРІ БАНКРУТСТВА

Спеціальність 12.00.04 – господарське право;
господарсько-процесуальне право

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник:
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України,
Подцерковний Олег Петрович

Одеса – 2017

ЗМІСТ

Список умовних скорочень	4
Вступ.....	5
 Розділ 1. Вимоги кредиторів та значення їх погашення в конкурсному процесі	17
1.1. Поняття, види та підстави виникнення вимог кредиторів відповідно до українського та зарубіжного законодавства про банкрутство.....	17
1.2. Значення та природа інституту погашення вимог кредиторів у конкурсному процесі.....	44
1.3. Способи погашення вимог кредиторів у процедурі банкрутства.....	60
Висновки до розділу 1	84
 Розділ 2. Основні елементи механізму погашення вимог кредиторів у процедурі банкрутства.....	86
2.1. Мета та завдання правового регулювання банкрутства в контексті задоволення вимог кредиторів.....	86
2.2. Підстави та основні правові засоби погашення вимог кредиторів у законодавстві про банкрутство.....	106
2.3. Загальний порядок погашення вимог кредиторів на окремих стадіях провадження справи про банкрутство.....	135
Висновки до розділу 2	167
 Розділ 3. Погашення вимог кредиторів у справах про банкрутство окремих категорій боржників.....	169
3.1. Особливості погашення вимог кредиторів при банкрутстві публічних підприємств.....	169

3.2. Погашення вимог кредиторів при розгляді справ про банкрутство боржника, який ліквідується власником.....	188
Висновки до розділу 3	212
Висновки.....	214
Список використаних джерел.....	223

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВСУ – Верховний Суд України;

ВССУ – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ;

ВАСУ – Вищий адміністративний суд України;

ВГСУ – Вищий господарський суд України;

ГК – Господарський кодекс;

ГПК – Господарський процесуальний кодекс;

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини;

КАС – Кодекс адміністративного судочинства;

КСУ – Конституційний Суд України;

ОАГС – Одеський апеляційний господарський суд;

ПАТ – Публічне акціонерне товариство;

ПК – Податковий кодекс України;

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік;

ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка;

Закон України «Про відновлення платоспроможності...» – Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»;

ЦПК – Цивільний процесуальний кодекс;

ЦК – Цивільний кодекс України;

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На тлі нестабільності національної економіки, зменшення обсягів виробництва та загального скорочення ділової активності прослідковується чітка тенденція кризи платежів та значне зростання кількості підприємств, що ліквідуються у провадженні про банкрутство. Разом з тим, неприпустимим є використання банкрутства виключно як юридичної процедури ліквідації бізнесу та ухилення від сплати боргів – сучасні економічні потреби стимулювання інвестиційної активності вимагають ефективного правового механізму неспроможності та використання пропонованих ним судових процедур задля максимального та оперативного погашення вимог кредиторів.

Захист прав та інтересів кредиторів є однією з найважливіших задач державно-правового регулювання економічних відносин, позаяк необхідним елементом будь-якої інвестиційної мотивації є можливість примусу боржників до виконання зобов'язань та повернення запозичень. Фактично, задоволення правомірних вимог кредиторів до боржників у процедурі банкрутства стає останньою ланкою державного примусу на основі прямого втручання в господарську діяльність боржника та оперування його борговими активами у разі, коли інші інструменти державного впливу на боржника виявляються марними та недостатніми для реалізації державного примусу на повернення боргів.

Ця обставина зумовлює необхідність встановлення у законодавстві чіткого механізму забезпечення задоволення правомірних кредиторських вимог: сукупності правових приписів щодо організації порядку виявлення кредиторів, встановлення обсягу їх вимог, виявлення активів боржника та акумулювання коштів для здійснення розрахунків, визначення умов та способів припинення зобов'язань на різних стадіях судового провадження тощо. Одночасно, важливо забезпечити баланс інтересів кредиторів та боржника у конкурсному процесі.

Правові проблеми, які виникають у зв'язку із погашенням вимог кредиторів у процедурі банкрутства, розглядалися в роботах багатьох вчених, які досліджували право неспроможності, серед яких можна відзначити Б.

М. Полякова, А. А. Бутирського, В. В. Джуна, О. П. Подцерковного, В. В. Радзивілюк, В. А. Бондика, В. Ф. Жаренка, Т. І. Лабунську, Д. М. Полева, П. Д. Пригузу, В. В. Степанова та багато інших. Разом із тим, ці роботи не були спеціально присвячені погашенню вимог кредиторів у процедурі банкрутства. Дисертаційне дослідження О. А. Латиніна «Правове регулювання захисту прав кредиторів у справі про неспроможність» потребує доповнення дослідженням організаційно-правових основ погашення вимог кредиторів, умов та способів відповідного задоволення кредиторів на різних стадіях процесу. Крім того, залишаються невирішеними проблеми забезпечення задоволення вимог кредиторів публічних підприємств, послідовного правового забезпечення про-кредиторської моделі регулювання банкрутства тощо. Таким чином існує потреба в актуалізації наукових досліджень в галузі правового стимулювання до погашення вимог кредиторів у справах про банкрутство в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної програми Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер 011U0006H) на 2011–2015 рр. та «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U001842) на 2016–2020 рр.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є визначення організаційно-правових засад, порядку та способів погашення вимог кредиторів в процедурі банкрутства. Для досягнення зазначеної мети було визначено такі **задачі**:

визначити поняття, види та підстави виникнення вимог кредиторів, встановити роль / місце окремих видів вимог кредиторів в процедурі банкрутства;

на підставі виявлених особливостей суб'єктно-об'єктного складу та інших елементів відносин, що виникають при здійсненні розрахунків із кредиторами, обґрунтувати самостійність інституту погашення вимог кредиторів у банкрутстві;

уточнити перелік допустимих способів погашення вимог кредиторів у процедурі банкрутства;

визначити основну мету та завдання правового регулювання банкрутства та обґрунтувати задоволення вимог кредиторів у провадженні про банкрутство у якості центральної ідеї та основоположного елементу інституту банкрутства;

розширити наявні господарсько-правові напрацювання щодо арсеналу правових засобів погашення вимог кредиторів та забезпечення балансу інтересів боржника і кредитора у законодавстві про банкрутство;

визначити організаційно-правові засади та особливості погашення вимог кредиторів на окремих стадіях провадження у справі про банкрутство;

запропонувати шляхи вдосконалення чинного правового регулювання банкрутства публічних підприємств для створення додаткових правомірних механізмів стягнення з них заборгованості;

проаналізувати іноземний досвід правового регулювання задоволення вимог кредиторів в рамках процедури банкрутства, обґрунтувати доцільність імплементації до національного законодавства дієвих механізмів, що забезпечують максимальне та оперативне задоволення вимог кредиторів;

обґрунтувати напрями вдосконалення порядку погашення вимог різних груп кредиторів у конкурсному процесі.

Об'єктом дисертаційного дослідження є суспільні відносини, що виникають при банкрутстві (неспроможності) суб'єктів господарювання.

Предметом даного дослідження є погашення вимог кредиторів за законодавством України та зарубіжних країн про банкрутство.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складають загальнонауковий діалектичний метод та прийоми пізнання: аналіз, синтез, порівняння. У процесі дослідження застосовувалися: історико-правовий метод – для дослідження формування законодавства про банкрутство (пп. 1.1 та 1.2); порівняльно-правовий метод – для співставлення національного та зарубіжного господарського та господарсько-процесуального законодавства, що регламентують погашення вимог кредиторів при банкрутстві (пп. 1.2, 2.2, 2.3, 3.2). Формально-логічний та системний метод застосовувалися при визначенні підстав задоволення вимог кредиторів та потреб усунення

мораторію на порушення справ про банкрутство стосовно окремих державних підприємств (пп. 2.1, 2.2, 3.1). За допомогою методу моделювання було сформульовано комплекс пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення й оптимізації чинного законодавства у сфері погашення вимог кредиторів у справах про банкрутство (пп. 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2).

Теоретичну основу дослідження складають наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених-процесуалістів у сфері господарського, цивільного й адміністративного процесів, серед яких, крім вищеназваних, роботи В. Е. Беяневич, Є. В. Васьковського, В. В. Джуна, О. П. Подцерковного, П. Д. Пригузи, Б.М. Полякова та інших.

Нормативну основу дослідження склали нормативно-правові акти України, окремі нормативно-правові акти у сфері банкрутства Франції, Німеччини, США, Великобританії, Російської Федерації, Казахстану та ін.

Емпіричну основу дослідження склали матеріали справ про банкрутство господарських судів різних інстанцій, Верховного суду України.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційне дослідження є першим комплексним господарсько-процесуальним дослідженням правовідносин, що виникають у зв'язку із погашенням вимог кредиторів у процедурі банкрутства, на підставі якого отримані такі основні результати:

уперше:

обґрунтовано багатозначність категорії погашення грошових вимог кредиторів, що у широкому розумінні визнається на лише правовим інститутом, але й основною юридичною процедурою, метою законодавства про банкрутство, майновим інтересом інвестора, критерієм успішності конкурсного процесу та загалом сприятливості режиму ведення бізнесу в Україні;

обґрунтовано самотійність правового інституту погашення вимог кредиторів в процедурі банкрутства як сукупності правових норм щодо регулювання взаємопов'язаних матеріальних, організаційних, процесуальних та інших відносин, що виникають між кредиторами і боржником, а також між ними та іншими учасниками провадження у справі про банкрутство під контролем господарського суду, з метою задоволення вимог кредиторів та врегулювання його заборгованості.

визначено поняття вимоги кредитора в процедурі банкрутства як заявленого кредитором та підтвердженого господарським судом у передбаченому законом порядку правоутворюючого та формалізованого акту правореалізації, спрямованого уповноваженою особою до зобов'язаної особи – суб'єкта господарювання, змістом якого є належне виконання грошових зобов'язань, що виникли з цивільних, господарських, податкових, трудових та інших відносин;

проведено розмежування між судовою та законодавчою формами припинення зобов'язань в силу неможливості їх виконання: судова форма має місце у випадках, коли на підставі відомостей ліквідаційного балансу встановлено факт відсутності у боржника майна, достатнього для погашення всіх кредиторських вимог, у зв'язку з чим господарський суд затверджує звіт ліквідатора та ліквідаційний баланс, припиняє юридичну особу – боржника та припиняє провадження у справі; законодавча форма може мати місце у випадках, коли боргові зобов'язання списуються (припиняються) в силу положень законодавства (адресних законів). З моменту винесення відповідної ухвали грошові зобов'язання боржника перед кредиторами, не задоволені через недостатність майна боржника, слід визнавати припиненими у зв'язку з неможливістю їх виконання;

удосконалено:

розуміння конкурсного процесу як необхідного елементу провадження про банкрутство у напрямку якомога повного задоволення вимог кредиторів, що ґрунтується не лише на пошуку балансу прав та інтересів кредиторів різного виду при побудові законодавчих положень про статус кредиторів, але й на врахуванні інших чинників, зокрема, зловживань боржника, його самотійної ліквідації, дій арбітражного керуючого чи інших учасників провадження, що здатні порушити цей баланс;

розуміння принципу пропорційності державно-правових засобів регулювання у процедурах банкрутства, що передбачає спрямування держави на таку організацію відносин між боржником та кредитором, а також відносин між кредиторами, що ґрунтується на достатніх засобах впливу, які за рівних умов дозволяють найменшим втручанням в ринкові правовідносини

досягти основної мети правового регулювання у цій сфері – задоволення вимог кредиторів;

підходи до співвідношення категорій погашення та задоволення вимог кредиторів у провадженні про банкрутство, коли друге визнається більш вузьким поняттям, яке виступає основоположним елементом призначення процедури банкрутства загалом, адже інші наслідки банкрутства – погашення (списання) боргів боржника, ліквідація неплатоспроможного суб'єкта, відновлення платоспроможності підприємця, нарешті, функціонування судових органів чи арбітражних управляючих – у ринковій економіці мають другорядне та проміжне призначення;

критерії правомірності зарахування зустрічних вимог в рамках банкрутства, серед яких визначаються відповідність приписам матеріально-правового закону стосовно цих операцій (щодо строків, характеру вимог тощо), відсутність порушення інтересів кредиторів чи черговості задоволення їх вимог, встановлених законом, відсутність персональних пріоритетів для кредиторів;

розуміння меж спрощеного провадження при банкрутстві юридичної особи за ініціативою власника, за якого юридична особа не позбавляється права на припинення процедури ліквідації після переходу до застосування законодавства про банкрутство, а в інтересах кредиторів спрощене провадження може набути елементів загальної процедури у напряму застосування санації та мирової угоди;

положення щодо особливостей грошових зобов'язань в рамках банкрутства у порівнянні зі звичайними грошовими зобов'язаннями;

підходи до врівноваження інтересів боржників та кредиторів у процедурах банкрутства, зокрема щодо врахування у законодавстві чинників, що гармонізують порядок задоволення вимог кредиторів різного порядку та значення: 1) наділення кредиторів дієвими інструментами попередження виникнення штучних боргів з боку недобросовісних боржників; 2) співвідношення погашень вимог в різних видах черговості у ліквідаційній процедурі має враховувати ті сфери, де боргові відносини мають суто штрафний (каральний), а не компенсаторний характер; 3) посилення конкурсного порядку взаємодії кредиторів; 4) задоволення вимог кредиторів

має відбуватися у спосіб, що максимально сприяє ефективності виробництва та загалом підвищенню інвестиційної привабливості економіки;

підходи до реалізації субсидіарної відповідальності засновника суб'єкта господарювання за винні дії, що призвели до неплатоспроможності заснованого ним суб'єкта господарювання, зокрема визначення у Законі кола осіб, які можуть виступати гарантами за виконанням зобов'язань підприємств, що мають суспільну або іншу цінність, та осіб, які контролюватимуть процес розрахунків;

підходи до запобігання створенню додаткового мораторію на звернення стягнення на майно боржника і зупинення процедури банкрутства публічних підприємств, які не підпадають під загальні обмеження, шляхом уточнення у Законі порядку взаємодії боржника та уповноваженого органу управління при затвердженні планів санації, мирових угод і переліків ліквідаційних мас встановленням зобов'язання уповноваженого органу управління у разі відмови в погодженні планів санації, мирових угод і переліків ліквідаційних мас надавати рекомендації/зауваження стосовно поданих проектів санації, мирових угод і переліків ліквідаційних мас та зазначати термін їх виправлення. Повторне необґрунтоване незатвердження виправлених із врахуванням поданих таким органом рекомендацій/зауважень до планів санації, мирових угод і переліків ліквідаційних мас вважати випадком зловживання правом з боку уповноваженого органу управління, що створюватиме підставу для їх судового оскарження;

набули подальшого розвитку:

класифікація правових засобів, які можуть бути використані кредиторами для належного забезпечення проведення розрахунків: передбачене Законом право на оскарження дій арбітражного керуючого чи його заміну; оскарження зацікавленими особами судових рішень, прийнятих у пов'язаних справах, які впливають на їх права та обов'язки; подання заяв про визнання недійсними правочинів (договорів) та спростування майнових дій боржника, внаслідок яких майно на безоплатній основі передано іншим особам тощо;

розуміння завдань правової організації процедури банкрутства, які свідчать про його ефективність, шляхом визначення таких стимулюючих,

обмежувальних та заборонних приписів, які максимізують задоволення вимог кредиторів. Зокрема, у законодавстві про банкрутство мають враховуватися ризики поштучного продажу майна банкрута, монополізації ринку та усунення конкурентів із використанням процедур санації та придбання цілісних майнових комплексів підприємств конкурентами, використання банкрутом фіктивних кредиторських зобов'язань із метою зниження перспектив задоволення вимог реальних кредиторів, розбалансування конкурсного процесу, коли очікування кредиторів на часткове задоволення власних вимог дестабілізує розпорядчі та інші процедури тощо;

встановлення особливостей провадження у справі про банкрутство окремих суб'єктів господарювання, що дозволить здійснити належні судові процедури із врахуванням інтересів кредиторів, - зокрема:

використання зарубіжного досвіду захисту інтересів кредиторів у конкурсному процесі, зокрема, запозиченням досвіду Німеччини щодо всебічного заохочення боржників до співпраці із кредитором для якомога повного задоволення вимог останнього та доведення власної добросовісності;

пропозиція вдосконалити законодавство про банкрутство іншими способами, визначеними у дисертації, зокрема, шляхом:

а) поширення правового режиму упорядкування та зберігання майна заставних кредиторів та правил задоволення їх вимог (право на відокремлене задоволення) на індивідуально визначене майно, яке належить іншим особам (майновим кредиторам) на речовому титулі, але знаходиться у боржника з метою забезпечення виконання вимог майнових кредиторів та запобігання внесення їх майна до ліквідаційної маси та його продажу всупереч балансу інтересів кредиторів;

б) відмови від мораторію на банкрутство публічних підприємств як такого, що не відповідає умовам конкурентного ринкового середовища. Законодавство про банкрутство публічних підприємств має реформуватись шляхом встановлення особливостей провадження у справах про банкрутство окремих суб'єктів господарювання, що дозволить здійснити належні судові процедури із врахуванням інтересів певних груп осіб (кредиторів, працівників містоутворюючого підприємства, територіальної громади тощо),

а також самого боржника та уповноважених органів управління. Створення ефективного механізму конкурсно-правового регулювання неспроможності (банкрутства) публічних підприємств дозволить забезпечити дотримання балансу публічних і приватних інтересів, своєчасне та повне задоволення вимог кредиторів та усунення з ринку нерентабельних виробництв;

в) на підставі рішень ЄСПЛ розширити підстави виникнення субсидіарної відповідальності засновників (власників, уповноважених органів управління) державних та комунальних підприємств та створити підґрунтя для задоволення позовів до цих осіб з метою покриття непогашеної кредиторської заборгованості боржника у випадках, коли у діях засновників (власників, уповноважених органів управління) або характері зв'язку між ними та підприємством простежується безпосередній вплив на діяльність господарюючого суб'єкта, встановлено оперативну та інституційну залежність підприємства від уповноваженого органу управління тощо.

г) передбачити в законодавстві про банкрутство обов'язки для набувача ЦМК державного чи комунального підприємства дотримуватись соціально-економічного призначення майна, у зв'язку з чим доповнити абз. 1 ч. 6 ст. 85 Закону про банкрутство реченням наступного змісту: «Покупець цілісного майнового комплексу боржника зобов'язаний забезпечити виконання публічних функцій, що здійснювались на базі придбаного цілісного майнового комплексу»;

д) надати господарському суду право у спрощеному провадженні затверджувати мирову угоду із припиненням провадження у справі про банкрутство або ухвалювати рішення про перехід до процедури санації за умови доведення кредиторами або ліквідатором наявності підстав для реального задоволення вимог кредиторів у майбутньому та наявності підписаного плану санації чи мирової угоди;

є) встановити санкції, у тому числі кримінально-правові, за порушення ліквідаційною комісією обов'язку звернутись до суду із заявою про порушення справи про банкрутство протягом місячного строку з моменту виявлення факту недостатності майна ліквідованої особи для задоволення вимог кредиторів, тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що відповідним дослідженням розширено господарсько-правові напрацювання щодо погашення вимог кредиторів у процедурі банкрутства в Україні. Основні положення, висновки та рекомендації дослідження можуть бути використані: *у науково-дослідній роботі* – з метою подальшого дослідження порядку, особливостей та способів погашення вимог кредиторів у банкрутстві; *у навчальному процесі* – для викладання курсів «Господарське право», «Господарське процесуальне право» та ін., при розробці методичних рекомендацій, коментарів, навчальних посібників; *у нормотворчій та правозастосовній діяльності* – при розробці проектів законодавчих актів, зокрема, щодо внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» тощо.

Положення роботи використані при розробці Узагальнення судової практики розгляду справ про банкрутство в розрізі погашення вимог кредиторів Господарського суду Одеської області [1] та може бути використане при розгляді справ про банкрутство господарськими судами.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою роботою. Сформульовані теоретичні положення та практичні пропозиції одержані автором у результаті вивчення й аналізу вітчизняних і зарубіжних нормативних джерел, правозастосовчої практики, монографічної, періодичної та іншої наукової літератури.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження доповідалися на: засіданнях кафедри господарського права і процесу НУ ОЮА; міжнародних конференціях та круглих столах, зокрема: Міжнародній конференції «Розгляд торгових (господарських) справ в Україні та Німеччині» 19 червня 2008р., м. Донецьк; Міжнародній науково-практичній конференції з питань неспроможності (банкрутства) Вищого господарського суду 29-30 вересня 2010р., м. Ялта; Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького складу Національного університету «Одеська юридична академія» 20-21 квітня 2012р.; Міжнародній науково-практичній конференції «Новели в законодавстві про неспроможність (банкрутство) в Німеччині, Україні, Росії та Молдові Німецько-української асоціації суддів, адвокатів та правників, 21-22.2012р.

Одеська область, Грибівка; Міжнародній науково-практичній конференції Національного університету «Одеська юридична академія» 16-17 травня 2013р., м. Одеса; Міжнародній науково-практичній конференції з питань неспроможності Вищого господарського суду, Міністерства юстиції України на базі Львівського апеляційного господарського суду, 15-16 жовтня 2013р. м. Львів; Міжнародній науково-практичній конференції з розгляду господарських комерційних спорів в Україні та Німеччині Німецько-української асоціації суддів, адвокатів та науковців-правників, Ужгородського національного університету та Господарського суду Закарпатської області, 25-26 травня 2016р. м. Ужгород; Всеукраїнському Семінарі-практикумі з питань застосування законодавства про банкрутство Вищого господарського суду на базі Севастопольського апеляційного господарського суду, м. Севастополь, 12-13 травня 2005р.; Всеукраїнському Семінарі-практикумі з питань застосування законодавства про банкрутство Вищого господарського суду у м. Херсон 29-30 червня 2006р.; Міжнародному семінарі з питань застосування законодавства про банкрутство Вищого господарського суду України на базі Запорізького апеляційного господарського суду 21-22 червня 2007р. м. Бердянськ; Міжнародному семінарі «Розгляд торгових (господарських) справ в Україні та Германії» Німеччина, м. Гамбург 10 вересня 2007р; Всеукраїнському Семінарі-практикумі з питань застосування законодавства про банкрутство Вищого господарського суду та Донецького апеляційного господарського суду 18 червня 2008р., м. Донецьк; Міжнародному науково-практичному семінарі з питань неспроможності Вищого господарського суду України 24-25 червня 2009р., м. Ялта; Семінарі «Правове забезпечення та практика розгляду справ про банкрутство у господарських судах України» Вищої кваліфікаційної комісії суддів України Національна школа суддів України 16 травня 2011р. м. Київ; Круглому столі «Кодифікація як засіб подолання колізій в законодавстві України» Інституту законодавства Верховної Ради України 17 жовтня 2012р. Київ; Круглому столі «Теоретичні та практичні питання, пов'язані з новим законодавством в сфері банкрутства» Національного університету «Одеська юридична академія» 5 квітня 2013р. Одеса; Семінарі з питань застосування Закону України «Про відновлення

платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції Закону України від 22.12.2011р. №4212-У1) Вищого господарського суду України на базі Одеського апеляційного господарського суду 31 травня 2013р., Одеса; Круглому столі присвяченому обговоренню нової редакції Закону України «Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» Одеського апеляційного господарського суду 5 грудня 2013г. м. Одеса; Семінарі з питань застосування законодавства про банкрутство Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Національної школи суддів України за підтримки програми розвитку комерційного права Міністерства торгівлі США у координації з Вищим господарським судом 12-13 вересня 2013р. м. Київ; круглому столі Вищого господарського суду України за участю суддів спеціалізованих колегій місцевих та апеляційних судів, які розглядають справи про банкрутство, 21 квітня 2016р. м. Київ; Круглому столі на тему: «Проблеми розгляду справ про банкрутство суб'єктів підприємницької діяльності за заявами органів державної фіскальної служби України Участь органів державної фіскальної служби у справах про банкрутство» Господарського суду Одеської області 01 лютого 2016р., м. Одеса; Круглому столі «Сучасні проблемні питання справляння судового збору за участю органів ДФС» Головне управління ДФС в Одеській області 8 квітня 2016р., м. Одеса; Всеукраїнській науково-практичній конференції «Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку» 10-11 лютого 2017 р. м. Херсон.

Публікації. Результати дослідження опубліковано у 22 наукових публікаціях, 5 з яких розміщено у фахових виданнях, одна з яких у закордонному виданні, а також у тезах доповідей на науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах.

Структура роботи обумовлена метою і завданнями дослідження та підходом автора до розгляду основних проблем теми і складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють 9 підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 247 стор., з них основного тексту – 222 стор. Список використаних джерел включає 202 найменувань і займає 25 стор.

РОЗДІЛ 1

ВИМОГИ КРЕДИТОРІВ ТА ЗНАЧЕННЯ ЇХ ПОГАШЕННЯ В КОНКУРСНОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Поняття, види та підстави виникнення вимог кредиторів відповідно до українського та зарубіжного законодавства про банкрутство

Захист прав та інтересів кредиторів є однією з найважливіших задач Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Звісно, питання повернення боргів кредиторам не є виключним у провадженні про банкрутство, враховуючи те, що сучасна економіка та її правове регулювання насичені соціальними смислами, принципами пропорційності, розумності, справедливості та іншого правового змісту. Передусім, гарантії процедур банкрутства спрямовуються на боржника, інтереси якого виходять на рівень пом'якшеного режиму повернення боргів та оздоровлення. Таким чином інтереси кредитора та боржника є зустрічно спрямованими та не можуть бути самі по собі врівноважені без державної участі, без державного регулювання. Рівень забезпечення юридичних прав та економічних інтересів сторін у цих відносинах не може бути чітко визначеним. У результаті, кожна держава визначає індивідуальну правову модель банкрутства, що, як буде показано у цій роботі, прямо впливає на рівень розвитку економічних відносин та загалом суспільний господарський порядок.

В залежності від того, до вирішення якої з задач першочергово тяжіє законодавство про банкрутство – захисту майнових інтересів боржника чи кредитора – у різних країнах світу різняться дві концептуально протилежні моделі банкрутства: «про кредиторська» та «продебіторська».

Особливо яскраво у 20 сторіччі стала проявлятися саме остання, по суті, постмодерністська модель банкрутства: сучасне законодавство про

неспроможність (банкрутство) багатьох країн пропонує цілий арсенал заходів для реабілітації боржника і відновлення його платоспроможності.

Але все ж у розвинутих країн світу в законодавстві про неспроможність переважає така ідеологія банкрутства, коли винуватцем фінансових проблем визначається боржник, а тому вважається несправедливим перекладати на добросовісних осіб – кредиторів – тягар майнових втрат, виникаючих при таких проблемах. Виходячи із цього основною метою відповідних правил визнається є не врятування боржника, а забезпечення майнових інтересів кредиторів шляхом максимального задоволення їх вимог. При цьому основні засоби, що використовуються, – це розпорядчі процедури та ліквідація боржника, що проводяться оперативно. Захист інтересів кредиторів здійснюється шляхом ліквідації або продажу бізнесу, доки його вартість не зменшилась. Реабілітаційні процедури при цьому вводяться тільки за ініціативою кредиторів або у межах, що не суперечать їх інтересам.

Так, згідно з Європейською конвенцією «Про деякі міжнародні аспекти банкрутства» ETS № 136 від 05.06.1990 р. процедура неспроможності (банкрутства) підприємств включає ліквідацію підприємства-боржника, призначення конкурсного керуючого і розподіл майна (конкурсної маси) між кредиторами [2, ч. 1. ст. 1].

Підтримує такий підхід і німецький Закон (Положення) про неспроможність (Insolvenzordnung) від 05.10.1994 р., який у §1 «Цілі провадження у справах про неспроможність» закріплює, що «провадження у справах про неспроможність призначене для спільного задоволення вимог кредиторів шляхом реалізації майна боржника та розподілу виручки або узгодження на основі конкурсного плану особливого порядку, що має на меті, зокрема збереження підприємства» [3].

Метою німецького Закону про неспроможність є ефективне використання активів боржника, а не захист фірм, які потрапили у скрутне становище від дії ринкових сил. У законі не надається перевага продовженню діяльності суб'єкта порівняно з продажем діючого підприємства іншому

суб'єкту або розпродажем активів. Таку стратегію законодавства про неспроможність визначив у своїх роботах Манфред Бальц (один з розробників закону), і саме цю стратегію можна розглядати як ідеологічну основу німецького закону [4, с. 119].

За англійським законодавством суд вправі самостійно відкрити справу про визнання організації неплатоспроможною, якщо порушено інтереси кредиторів або компанія, на думку суду, неминуче стане неплатоспроможною. У разі встановлення факту неплатоспроможності боржника-юридичної особи можуть застосовуватись реорганізаційні процедури, такі, як добровільне врегулювання заборгованості (вид мирової угоди), адміністрування доходів компанії, управління доходами компанії. Іншим варіантом є ліквідація боржника. До фізичних осіб застосовуються процедура добровільного врегулювання боргів або конкурсне провадження [5, с. 63].

У рамках чинного нині чеського Закону «Про банкрутство» досить важко реструктурувати бізнес компанії, що стала банкрутом. Зміни, які спрямовані на захист прав кредиторів, значно ускладнили можливість діалогу між боржником і кредиторами. Прикладом, відповідно до нині чинного Закону передбачається, що для прийняття ряду рішень потрібна одноголосність кредиторів... Проведення переговорів між кредиторами і боржником залежить в основному від волі кредиторів, більшість яких бажають банкрутства боржника, ліквідувати його бізнес, продати майно і отримати хоч щось, ніж ризикувати, намагаючись реструктурувати бізнес боржника в надії коли-небудь в майбутньому отримати задоволення своїх вимог [6, с. 9].

Дещо більш м'який підхід у законодавстві про неспроможність – спостерігається у деяких інших країнах, зокрема, в законодавстві Угорщини та Франції, де законодавець керується тим, що фінансові труднощі боржника є тимчасовими та випадковими, тому увага приділяється відновлювальним процедурам, які легко вводяться та займають багато часу [7, с. 75]. У цих

країнах збереження боржника здійснюється за рахунок кредиторів, що нерідко призводить до погіршення фінансового стану останніх.

У Польщі банкрутство і неспроможність регулюються законом «Про корпоративну неспроможність і відшкодування», основна мета якого - значний захист кредиторів і сприяння реорганізації процесу оголошення про неспроможність. Основне завдання полягає в тому, щоб підприємство могло продовжувати свою економічну діяльність, зберігаючи зайнятість і не порушуючи своєї цілісності [8].

Дещо більш збалансованою з позицій врахування інтересів боржника та кредиторів є «продебіторська» практика регулювання неспроможності в США. Аналіз положень Кодексу про банкрутство США дозволяє відзначити такі його завдання: надати добросовісному боржнику можливість «нового старту» у житті шляхом звільнення від більшості боргів та здійснити виплати кредиторам у належному порядку в тому обсязі, в якому боржник в змозі зробити. До того ж, продовження існування боржника в якості життєздатного підприємства, замість його ліквідації, є економічно доцільним, оскільки зберігаються робочі місця й не припиняється виробництво товарів і послуг [9].

Казахстанська система державного регулювання побудована на синтезі підходів до формування законодавства про неспроможність (банкрутство). Ця система передбачає можливість пропорційного задоволення вимог кредиторів в результаті ліквідації боржника. Поряд з ліквідаційним підходом законодавство Казахстану закріплює основи «нового старту» за допомогою відновлення платоспроможності в ході реабілітаційної процедури [5, с. 68], однак практика підтверджує низькі показники ефективності таких заходів.

Українська правова система, на жаль, не може відзначитися послідовністю у слідуванні одній моделі конкурсного процесу. Прийнята в Україні у 1999 році редакція Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» на відміну від попередньої редакції Закону «Про банкрутство» 1992 року, який більшою мірою був

«прокредиторським», все ж більше тяжіє до «продебіторського» змісту [10]. 22.12.2011 р. Верховною Радою України цей Закон було прийнято в новій редакції. Як вказано у пояснювальній записці Комітету Верховної Ради з питань економічної політики, проект Закону розроблявся з метою вдосконалення процедур банкрутства, зменшення тривалості цих процедур, покращення показників за індексом стягнення, скорочення витрат на провадження справи про банкрутство. У законі деталізовано порядок розгляду справ про банкрутство та визначені нові напрямки відновлення платоспроможності боржника, що мало дозволити, на думку розробників, здійснювати таке відновлення більш ефективно.

Звичайно, позиція, згідно з якою боржникові створюються умови для відновлення позицій у бізнес-середовищі та максимального самостійного задоволення вимог кредиторів виглядає достатньо соціально-зрозумілою і привабливою. Проте вона виявила значні недоліки, позаяк характеризується низькими показниками ефективності застосовуваних реабілітаційних процедур, що підтверджує статистика. Зокрема, у щорічному рейтингу легкості ведення бізнесу від Світового банку «Doing Business-2016» Україна посідає лише 83 місце, при цьому процедура вирішення неплатоспроможності є найгіршою його складовою – 141 місце зі 160. В Україні в середньому лише 8% коштів повертається кредиторам проти 90% у Фінляндії, а ефективність законодавчого захисту кредиторів є низькою. Повернення коштів кредиторами ускладнюється великими вартістю та тривалістю процесу вирішення неплатоспроможності в Україні. З погляду підприємств, що визнані неплатоспроможними, процес банкрутства в Україні також є дуже складним та частіше за все призводить до ліквідації підприємства. Причиною для цього є неефективне регулювання управління активами боржника, тобто отримання відстрочок платежів, отримання кредитів на пільгових умовах та проведення інших заходів, спрямованих на уникнення банкрутства [11].

Отже, згідно з цими авторитетними даними, в Україні в рамках банкрутства відновлення платоспроможності боржника є маловірогідним (хіба що йдеться про його звільнення від боргів), поряд з цим не забезпечено захисту інтересів та адекватного задоволення вимог кредиторів.

Як точно підмічено О. Радигіним, можливості використання банкрутства для реформування бізнесу підприємств, зміни «неефективного» власника вельми обмежені, його основне призначення – ліквідувати неефективні виробництва, перерозподілити нераціонально використовувані активи, знизити господарські ризики в економіці, тобто процедури банкрутства можуть бути творчими (*рос. созидательными*) насамперед на макрорівні [12, с. 5]. На мікрорівні економічний конфлікт між боржником і кредитором в рамках банкрутства зазвичай вирішується не на користь останнього, що дає підстави В. Хімічову називати законодавчі акти про неспроможність (банкрутство) засобом перерозподілу власності і "відходу" від боргів [13, с. 7].

По суті, у цьому випадку йдеться не стільки про критику самої моделі банкрутства, яка в інших країнах виявляється досить ефективною, скільки про ті економіко-правові наслідки, які виникли у результаті її застосування на теренах України. І у цьому контексті виникають запитання не лише щодо змісту спрямованості процедур банкрутства, скільки якості правового матеріалу як такого та, що є найголовнішим, його застосуванням у практичній діяльності, наявності об'єктивних факторів українського сьогодення, що не дозволяють розкритися відповідній її моделі.

Як видається, формування розвиненого інституту банкрутства та результативність його заходів економічної реабілітації стають реальністю лише в контексті загальнодержавного правового розвитку – тільки в стабільному і розвинутому правовому середовищі банкрутство буде здатним виконувати своє справжнє призначення. Проте наразі продовжують залишатися актуальними ряд визначених науковцями специфічних об'єктивних перешкод, що впливають на механізм банкрутства:

несприятливий фінансовий стан значної кількості новостворених корпорацій; традиції м'яких бюджетних обмежень; збереження значної кількості корпорацій з часткою держави; відсутність адекватної і кваліфікованої виконавчої і судової інфраструктури; соціально-політичні перепони для проведення реальних процедур банкрутства збиткових корпорацій, особливо у випадку найбільших або містоутворюючих підприємств; численні технічні труднощі, пов'язані з об'єктивною оцінкою фінансового стану потенційних банкрутів; корупція та інші кримінальні аспекти проблеми, в тому числі пов'язані з процесами перерозподілу власності [12, с. 6].

У таких умовах очікування від застосування процедур і механізмів банкрутства мають бути істотно переглянуті саме з огляду на практичні аспекти захисту інтересів боржників та досить жалюгідні результати реалізації відповідної моделі. Фактично це формує запит на спрощення завдань законодавства про банкрутства та повернення йому його вихідного призначення, коли процедури банкрутства боржників максимально наближаються до потреб повернення кредиторам коштів, а не економічний порятунок боржника. Цьому запиту відповідає ідея про закріплення в Законі України про банкрутство у якості основного (реального) завдання, яке він здатен виконати, захист майна підприємства-боржника і його розподіл відповідно до закону в інтересах кредиторів та з метою максимального задоволення вимог кредиторів, змінивши тим самим концепцію на «про кредиторську». Зокрема, цю модель законодавства про банкрутство В. В. Джунь вважає найбільш економічно раціональною. На його думку, безпосередніми протидіючими чинниками для впровадження прокредиторської моделі законодавства про банкрутство є значне поширення в суспільстві анти-кредиторської ідеології та панування олігархічного капіталізму [14, с. 6].

Задля того, аби повніше розібратися у прогресивності такого шляху розвитку української правової системи про банкрутство, варто проаналізувати загалом стан прав кредиторів в економіко-правовому

середовищі України та в процедурі банкрутства зокрема. Це дозволить, навіть за існуючої «продебіторської моделі» відповідного законодавства відновити дійсне призначення конкурсного процесу як елементу розвитку господарських відносин.

Аналіз заходів погашення вимог кредиторів, захисту їх майнових інтересів у судових процедурах банкрутства за чинним законодавством та практика його застосування свідчать про низький рівень їх забезпечення. Недосконалість механізму задоволення вимог кредиторів слід пов'язувати і з відсутністю комплексних наукових досліджень поняття, правової природи, особливостей вимог кредиторів, в той час як науковцями підкреслюється «важливе доктринальне і прикладне значення розробки понятійного апарату про неспроможність». Так, «брак в опрацюванні спеціальних термінів автономного нормативного комплексу не лише ставить знак запитання щодо парадигматичного статусу цього комплексу у доктрині права, перешкоджає його адекватному розумінню у науковому співтоваристві та закріпленню у джерелах права, але й істотно шкодить процесу застосування» [15, с. 222].

Закон про банкрутство не надає визначення поняттю «вимоги кредиторів». Відсутнє воно навіть у присвячених проблемам задоволення вимог кредиторів в процедурах банкрутства наукових роботах (наприклад, дисертаційному дослідженні О. Валуйського [16]).

Сьогоднішня редакція Закону про банкрутство, як і редакція 1999 р., поряд із «вимогами кредиторів» використовує поняття «грошова вимога», не надаючи визначення жодному з них. Згідно з абз. 2 ч. 3 ст. 10 Закону безспірні вимоги кредиторів – це не що інше, як *грошові вимоги* кредиторів, підтверджені судовим рішенням, що набрало законної сили, і постановою про відкриття виконавчого провадження, згідно з яким відповідно до законодавства здійснюється списання коштів з рахунків боржника [17], а ст. 23 встановлює строк на заявлення *грошових вимог* кредиторів до боржника після офіційного оприлюднення оголошення про порушення провадження у справі про банкрутство. Підтверджує грошовий характер вимог кредиторів і

аналіз положень ст. 45 Закону про банкрутство, який встановлює черговість їх задоволення.

Тобто, законодавець у Законі про банкрутство ототожнює «вимоги кредиторів» із «грошовими вимогами», і це є справедливим як для визначення форми вимог конкурсних кредиторів, які використовуються у якості підстави для відкриття провадження у справі про банкрутство, так і тих, що в подальшому включаються до реєстру вимог кредиторів на стадії розпорядження майном чи ліквідації боржника.

Саме ці вимоги стають об'єктом правового регулювання в рамках процедури банкрутства: змінюється їхній склад, порядок обрахування та умови задоволення на різних стадіях провадження, проте зберігається єдина спрямованість на їх виявлення, упорядкування та погашення.

Загалом, під терміном «вимога» розуміють 1) дію, що виражається в наполегливій, категоричній формі, прохання виконати що-небудь; 2) умову, стандарт (приклад – технічні вимоги до продукту); 3) документ або його розділ, що документально фіксує потреби; 4) платіжний розрахунковий документ, що містить вимогу кредитора (постачальника) до боржника (платника) про сплату певної грошової суми через банк [18].

Поняття вимоги згадується у ст. 530 ЦК України, коли йдеться про пред'явлення вимоги до боржника про виконання обов'язку, якщо строк (термін) його виконання не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги. Таке звернення до боржника здійснюється в спрощеному порядку, оскільки факт пред'явлення вимоги вважається більшою мірою регулятивним заходом, аніж охоронним (юрисдикційним), як, наприклад, пред'явлення претензії [19]. Проте пред'явлення вимоги в рамках банкрутства відрізняється ускладненим процедурним (процесуальним) порядком (Закон вимагає подання заяви встановленої форми з додатками-доказами, чітко фіксує строки її подання) та негативними наслідками його недотримання (пропуск строку або взагалі незаявлення вимог тягне створює ризик визнання вимог погашеними без їх реального

задоволення). В цьому аспекті пред'явлення вимог в рамках банкрутства набуває більш охоронного значення, аніж звичайного регулятивного.

Тому за змістом Закону про банкрутство під вимогами кредиторів слід розуміти не фактичну дію-звернення до кредитора, а дію-реалізацію права вимоги, безпосереднє пред'явлення вимоги боржнику та її задоволення. В свою чергу, ані у законодавстві, ані у науковій літературі стосовно сутності права вимоги немає визначеності. М. В. Венецька, наприклад, розглядає право вимоги у декількох аспектах: 1) як один із видів майнових прав, об'єкт цивільних прав; 2) суб'єктивне майнове право особи, яке виникає із зобов'язальних правовідносин і пов'язане з матеріальними (майновими) вимогами, що виникають між учасниками цивільного обігу з приводу матеріальних благ, розподілу майна та обміну товарами, послугами, виконаними роботами, грошима тощо; 3) зобов'язальне право кредитора вимагати певної дії від боржника [20, с. 634].

Перші два визначення, безумовно, окреслюють право вимоги як майнове право. Третє ж визначення слід визнати загальним для права вимоги, яке виникає в рамках зобов'язальних правовідносин, оскільки ці дії можуть мати і немайновий характер. Проте, цілком очевидно, що в рамках процедури банкрутства мова може вестися виключно про майнові права вимоги, адже йдеться про встановлення платіжної спроможності боржника, а не виконання будь-яких вимог, що можуть не мати майнового змісту. Про це постійно нагадує закон про банкрутство, наприклад, встановлюючи, що: (а) справа про банкрутство порушується судом, якщо безспірні вимоги кредитора (кредиторів) до боржника сукупно становлять не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати (ч. 3 ст. 10); (б) суд, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, вирішує усі майнові спори з вимогами до боржника (ч. 4 ст. 10); (в) майнові вимоги кредиторів до боржника мають бути виражені в грошових одиницях (абз. 4 ч. 2 ст. 23) тощо.

У грошових вимогах кредитора до боржника при банкрутстві проявляється двоїста природа, притаманна будь-якому праву вимоги: з одного боку, це суб'єктивне право кредитора, яке виникає у зобов'язанні між кредитором і боржником (так зване «внутрішнє право») в межах основного зобов'язання. З іншого, це право, яке виступає предметом вторинного зобов'язання (щодо переходу права вимоги від первісного до нового кредитора), що, в свою чергу, супроводжується заміною сторін в зобов'язанні. Відповідно, в першому випадку, право вимоги – це суб'єктивне право кредитора, яке становить елемент змісту зобов'язання та якому завжди кореспондує обов'язок боржника щодо виконання вимоги кредитора. У другому – це об'єкт, який передається новому кредиторі (дія щодо передачі даного об'єкта опосередковує заміну кредитора у основному зобов'язанні) [21, с. 189]. Слід підкреслити, що оборотоздатність грошових вимог кредиторів стосовно боржника-банкрута давно підтверджена – укладання договорів цесії стосовно них набуває поширення, а судовою практикою сформовані деякі висновки щодо розв'язання спорів, які виникають у зв'язку з відступленням таких прав (див., наприклад, постанову Верховного Суду України від 10 лютого 2016 р. № 3-4гс16 [22]).

В свою чергу, Б. М. Поляков зазначає, що грошова вимога і грошове зобов'язання – це ідентичні поняття [23, с. 148]. Проте із таким твердженням, яке змішує різнопорядкові правові категорії (явища), не можна погодитись: грошове зобов'язання, як і будь-яке зобов'язання, являє собою правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку [24, ч. 1 ст. 509], в той час як грошова вимога складає один зі структурних елементів такого правовідношення, а саме його зміст. Тобто, грошова вимога виникає на підставі і в рамках грошового зобов'язання, а не підмінює собою саме зобов'язання.

Недопустимим є ототожнення грошових вимог і грошових зобов'язань і з тієї причини, що грошова вимога первісно може виникнути не з власне грошового зобов'язання, оскільки поряд з грошовими, у боржника можуть бути не грошові зобов'язання з кредиторами. Безпосереднє задоволення вимог у такій формі виведено за рамки Закону про банкрутство, але це не означає їх абсолютної невиконуваності. Так, якщо предмет зобов'язання полягав у передачі товару, виконанні робіт або наданні послуг, то у зв'язку з його невиконанням дане зобов'язання може трансформуватися в грошовий борг (наприклад, за умови отримання постачальником попередньої оплати) або кредитор має право притягнути боржника до відповідальності у формі відшкодування збитків (наприклад, у випадку прострочки поставки речі), якщо інше не передбачено законом або договором. В останньому випадку регулятивне зобов'язання трансформується в охоронне зобов'язання. Поділ боргових грошових зобов'язань на зобов'язання, в яких обов'язок по сплаті грошей існує спочатку, і такі, в яких вона є вторинною, можна зустріти у науковій літературі. В даному випадку маються на увазі основний фінансовий борг і грошовий борг, що виник в результаті трансформації негрошового зобов'язання [25].

Юридична можливість такої трансформації закріплена у абз. 4 ч. 2 ст. 23 Закону про банкрутство, згідно з яким майнові вимоги кредиторів до боржника мають бути виражені в грошових одиницях, та абз. 5 ч. 1 ст. 1, яким до грошових зобов'язань віднесені також зобов'язання, що виникають внаслідок неможливості виконання зобов'язань за договорами зберігання, підряду, найму (оренди), ренти тощо та які мають бути виражені у грошових одиницях. [17]. Таким чином, отримуємо грошову вимогу, яка може бути заявлена в рамках провадження у справі про банкрутство, однак первісне (вихідне) виникнення якої пов'язане з майновим, а не власне грошовим зобов'язанням.

Підтвердження цієї позиції можна віднайти і у матеріалах судової практики. Так, кредитори, вимоги яких впливають з інших, крім грошових,

цивільних зобов'язань, можуть подавати ці заяви лише у випадках, коли їх вимоги визначені у грошовому зобов'язанні на підставі отриманих кредиторами виконавчих документів чи внаслідок зміни способу виконання за цими документами на підставі Закону України "Про виконавче провадження", а також ст. 121 ГПК чи ст. 373 Цивільного процесуального кодексу України [26, п. 15]. Втім, ці положення одночасно обмежують можливості трансформації не грошових вимог певними умовами: видається, що вже має бути винесене судове рішення з цього питання, виданий виконавчий документ або навіть здійснена заміна способу виконання. Підхід, за якого не забезпечується чітке та повне формування обсягу пасивів боржника (у грошовій та не грошовій формі), на нашу думку, не відповідає сутності відносин неспроможності – існування таких вимог впливає на загальний обсяг заборгованості та може значно зменшити розмір активів, на які розраховують при застосуванні відновлювальних процедур. Тому Законом про банкрутство мають бути встановлені строки та умови трансформації не грошових зобов'язань. У цьому аспекті слід погодитись із пропозицією Б. Полякова щодо обов'язкової трансформації не грошових зобов'язань в грошові після публікації оголошення про порушення справи про банкрутство, якщо у боржника відсутнє майно речово-правового кредитора [27, с. 51].

Німецьке положення про неспроможність також дозволяє подібну трансформацію вимог. Так, згідно з § 45 вимоги, не виражені у грошових одиницях або грошовий вираз яких невизначений, пред'являються у сумах, що піддаються оцінці на момент відкриття провадження у справі про неспроможність [3].

Підсумовуючи викладене, слід підкреслити, що у рамках судового провадження у справі про банкрутство, яке здійснюється на підставі Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», можуть бути заявлені та задоволені виключно грошові вимоги кредиторів (вузький підхід). Поза судовим процесом (але одночасно з ним) в

загальному порядку, передбаченому ЦК України та ГК України, здійснюється задоволення інших майнових вимог не грошового характеру – строк виконання яких настав, строк виконання яких визначений зверненням кредитора, або у зв'язку з необхідністю дострокового виконання зобов'язань через визнання боржника банкрутом та його ліквідацією (широкий підхід) .

Грошова форма обрахування усіх кредиторських вимог у рамках банкрутства законодавцем обрана не випадково. Оскільки на кожному етапі провадження здійснюється оцінка ступеню розбалансованості між основними складовими діяльності боржника – вхідними та вихідними грошовими потоками, обсягами дебіторської та кредиторської заборгованості,– лише гроші завдяки своїм економічним властивостям здатні в абсолютних величинах виразити загальний обсяг зобов'язань боржника і його реальний майновий стан. Визначаючи вартість різних за фізичною природою речей, в тому числі нефінансових активів боржника, вони орієнтують суд, арбітражного керуючого та комітет кредиторів щодо доцільності запровадження окремих судових процедур банкрутства і, взагалі, здатні визначити подальшу долю боржника.

Грошове визначення необхідного обсягу заборгованості передбачене у якості підстави для відкриття провадження у справі про банкрутство у рамках концепції практичної (касової) неплатоспроможності. А на етапі виконання зобов'язань застосування грошової форми розрахунку забезпечує можливість пропорційного задоволення вимог кредиторів у разі недостатності майна, погашення вимоги заставного кредитора у випадку відсутності/знищення об'єкта застави, виконання зобов'язання з передачі відсутньої індивідуально визначеної речі тощо.

Відповідні розрахунки здійснюються завдяки так званій універсальності грошових знаків, яка, серед іншого, проявляється в наступних юридично закріплених можливостях: 1) грошима може компенсуватися будь-яка шкода (і майнова, і моральна); 2) грошима може вимірюватися і компенсуватися вартість отриманого за недійсними угодами при застосуванні наслідків їх

недійсності; 3) грошима може компенсуватися вартість будь-якого майна, яке може бути об'єктом права власності; 4) гроші названі першим видом майна в складі відступного, передача якого припиняє зобов'язання боржника перед кредитором; 5) грошова виручка від реалізації майна є основою для задоволення вимог кредиторів за рахунок майна боржника, в тому числі, при заставі тощо [28, с. 36-37].

Закон про банкрутство визначає грошове зобов'язання як зобов'язання боржника сплатити кредитору певну грошову суму відповідно до цивільно-правового правочину (договору) та на інших підставах, передбачених законодавством України (ст. 1).

На думку Т. Сейтімова, грошове зобов'язання – це обов'язок боржника сплатити вартість поставлених (переданих) кредиторами товарів (виконаних робіт, наданих послуг), повернути суму позики з виплатою винагороди (інтересу) за його використання, а також здійснити виплати за іншими вимогами грошового характеру [5, с. 4]. Проте таке визначення зводить зміст зобов'язання до встановлення обов'язку боржника, ігноруючи двосторонній (зворотній) зв'язок контрагентів.

Професор О. П. Подцерковний пропонує під грошовим зобов'язанням розуміти майнові правовідносини цивільного, господарського або фінансового характеру, змістом якого є право вимоги кредитора і кореспондуючий йому обов'язок боржника здійснити платіж, тобто дія (дії) по передачі певної (або такої, яка може бути визначена) суми грошей (валюти) [28, с. 84]. У запропонованому доктринальному визначенні при характеристиці грошового зобов'язання розмежовуються значення «певної суми» і «такої суми, яка може бути визначена». Остання існує тоді, коли на момент виникнення зобов'язання така сума ще не відома, але може бути визначена в узгодженому сторонами порядку або за рішенням суду (наприклад, онкольні угоди) [28, с. 80].

Професор Поляков Б. М. називає грошовою вимогою у вузькому розумінні зобов'язання боржника сплатити кредитору певну грошову суму

відповідно до цивільно-правового договору і за іншими підставами, передбаченими Цивільним кодексом. Грошовою вимогою в широкому розумінні він називає саме грошове зобов'язання, а також зобов'язання з виплати заробітної плати і сплати податків і зборів [23, с.148 -149].

У рамках банкрутства конкретний розмір вимог кредитора має бути визначений або завчасно (для вимог, які є підставою для відкриття провадження [17, ч. 3 ст. 10 Закону]), або уточнений під час провадження.

Достатній розмір безспірних грошових вимог за вітчизняним законодавством – одна з умов для відкриття провадження. Хоча іноземні правопорядки демонструють і інший підхід. Наприклад, у Франції процедура банкрутства відкривається тоді, коли боржник не задовольняє вимоги кредиторів, термін виконання яких настав, за допомогою майна, яке він має [29, ст. 3]; у Німеччині неплатоспроможність має бути визнана, якщо боржник припинив здійснення своїх платежів [4, с. 65], без прив'язки до конкретної суми.

На думку Н. Слободчикової, українські триста мінімальних заробітних плат – це компроміс, вигідний, у першу чергу, підприємствам із незначним оборотом, яким можна сподіватися на поступове зростання межі неплатоспроможності підприємства, яка пропорційно буде збільшуватися із зростанням розміру мінімальної заробітної плати. Тому доцільним є встановлення розмірів мінімальних сум безспірних вимог кредиторів для різних суб'єктів підприємницької діяльності, враховуючи при цьому особливості їх організаційно-правової форми, господарської діяльності та галузевої належності [30, с. 251].

Розмір грошових зобов'язань інших конкурсних кредиторів, у тому числі розмір заборгованості за передані товари, виконані роботи і надані послуги, сума кредитів з урахуванням відсотків, які зобов'язаний сплатити боржник, визначається на день подання до господарського суду заяви про порушення справи про банкрутство (абз. 5 ч. 1 ст. 1 Закону). Письмові заяви з вимогами до боржника, а також документи, що їх підтверджують, протягом

тридцяти днів від дня офіційного оприлюднення оголошення про порушення провадження у справі про банкрутство такі кредитори повинні подати до суду.

Таким чином, з моменту відкриття провадження у справі про банкрутство значно активізуються дії кредиторів щодо заявлення ними своїх вимог до боржника та встановлення (уточнення) їх розміру. Як пояснює В. Джунь, збіг кредиторів як необхідна підстава для порушення провадження зі справ про банкрутство у конкурсному процесі перетворюється в конкурс вимог. У зв'язку з цим суцього прикладного значення набуває проблема класифікації вимог, оскільки порядок та пріоритетність їх задоволення у конкурсному провадженні залежить від визначеної категоріалізації цих вимог [15, с. 291]. Звернемось до виділення та аналізу конкретних класифікацій.

Так, легальне визначення отримали лише категорії безспірних та погашених вимог кредиторів. Згідно з абз. 11 ч. 1 ст. 1 Закону про банкрутство погашені вимоги кредиторів – задоволені вимоги кредиторів, вимоги, щодо яких досягнуто згоди про припинення, у тому числі заміну зобов'язання або припинення зобов'язання в інший спосіб, а також інші вимоги, які відповідно до цього Закону вважаються погашеними. Тобто, в рамках цього виду вимог кредиторів слід розрізняти (а) задоволені вимоги кредиторів (вимоги, які отримали належне виконання), (б) припинені вимоги кредиторів (не виконані належним чином, але припинені в спосіб, передбачений ЦК та ГК України), (в) вимоги, які вважаються погашеними. Аналіз положень Закону до останніх дає підстави віднести:

1) вимоги кредиторів, заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання, або не заявлені взагалі (у випадку недостатності коштів для їх погашення в шосту чергу в ліквідаційній процедурі) (абз. 9 ч. 1 ст. 38);

2) усі вимоги, не задоволені за недостатністю майна (ч. 5 ст. 45);

3) вимоги кредиторів, за якими зроблено розрахунки згідно з умовами мирової угоди (у разі недійсності мирової угоди або її розірвання – ч. 4 ст. 82);

4) вимоги, відхилені господарським судом (ч. 4 ст. 83).

З-поміж іншого, встановлені законодавчі приписи створюють підстави для наступного угруповання вимог кредиторів відповідно до *факту і строку їх заявлення*: а) *вимоги, заявлені у встановлений термін (строк)*; б) *вимоги, заявлені після закінчення встановленого терміну (строку)*; в) *незаявлені вимоги*.

Інші види вимог кредиторів законодавець не виділяє, проте їх виокремлення є можливим і доцільним. Значно більшого поширення на сторінках наукових робіт здобули класифікації видів кредиторів, що, на наш погляд, є неточним, оскільки у якості критерію для класифікації, як правило, обрано саме характер (правову природу чи іншу специфічну рису) кредиторської вимоги. Такий поділ, відповідно, значно применшує рушійну роль вимог кредиторів у всій процедурі неспроможності (банкрутства), зміщуючи акцент на дослідженні статусу кредитора, особливості якого обумовлені як раз характеристиками належної йому вимоги [31, с.125].

Наприклад, Б. М. Поляков виділяє сім видів кредиторів: ініціюючі, вимушені, заставні, кредитори поточної заборгованості; привілейовані; реєстрові (конкурсні); кредитори погашеної заборгованості [32, с.194]. В подальшому він поділяє кредиторів на конкурсних та неконкурсних. Конкурсні – це ініціюючі, вимушені, привілейовані. Неконкурсні – це поточні, заставні та речові та інші [32, с. 231-233]. Науковець вказує, що саме конкурсні вимоги, а не заставні і поточні є сторонами у справі. Неконкурсні грошові зобов'язання не беруть участі у конкурсі та погашаються згідно зі спеціальними правилами, відмінними від конкурсних вимог. Виключно на конкурсні вимоги нараховуються голоси кредиторів під час участі в представницьких органах кредиторів [32, с. 240]. Вважаємо що цим зумовлена логічність та важливість проведення такої класифікації кредиторів.

У свою чергу, О. А. Латинін виділяє наступні види кредиторів: кредитори за грошовими зобов'язаннями, що виникають з договірних

відносин; працівники боржника з вимогами щодо заробітної плати; державні органи, які здійснюють контроль за правильністю та своєчасністю справляння податків, страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інші види загальнообов'язкового державного соціального страхування, податків і зборів та пропонує класифікацію кредиторів виділяючи в окремі групи реєстрових, поточних та привілейованих кредиторів з поділом їх на підгрупи [33].

Отже, за моментом виникнення вимог у кредитора до боржника відносно рішення господарського суду про порушення провадження у справі про банкрутство кредитори поділяються на конкурсних і поточних. Аналогічно, за цією підставою усі вимоги кредиторів можна поділити на *конкурсні вимоги* та *поточні вимоги*, відповідно визнавши *конкурсними* не забезпечені заставою майна боржника вимоги кредитора, які виникли до порушення провадження у справі про банкрутство, а якщо після – *поточними*.

Важливо підкреслити, що законом про банкрутство не передбачено жодних умов (підстав), за яких вид таких вимог може змінитися залежно від певних обставин. Підтвердження цьому правилу знаходимо, зокрема, у постанові ВСУ від 21.04.2015 р. у справі № 21-91a15, відповідно до положень якої вимога сплатити штрафні санкції та нараховану пеню за несплату (неперерахування) або несвоєчасну сплату (несвоєчасне перерахування) страхових внесків, яка була сформована і надіслана боржнику до порушення провадження у справі про банкрутство, визнається конкурсною і не змінює своєї юридичної природи на поточну незалежно від того, що боржник ще до порушення провадження у справі про його банкрутство за заявою іншого (ініціюючого) кредитора оскаржив її (вимогу) до адміністративного суду, судовий розгляд якої на дату порушення провадження у справі про банкрутство не був завершений ухваленням судового рішення, що набрало законної сили [34].

Практичну цінність такого поділу важко переоцінити – він впливає на обсяг повноважень кредиторів щодо участі у зборах кредиторів, контролю за діяльністю арбітражного керуючого та управління конкурсною масою. Але перш ніж зазначити ступінь такого впливу, необхідно визначитись із іншою класифікацією.

Закон про банкрутство виділяє категорію забезпечених кредиторів – осіб, вимоги яких забезпечені заставою майна боржника (майнового поручителя) і надає їм певні привілеї, наприклад, щодо не поширення на них 30-тиденного строку для пред'явлення вимог, адже розпорядник майна повинен самостійно виявити такі забезпечені вимоги за даними обліку боржника та державного реєстру застав і окремо внести їх до реєстру вимог кредиторів (абз 2 ч. 8 ст. 23) чи не включення обтяженого заставою майна до складу ліквідаційної маси (ч. 4 ст. 42). Відповідно, усі вимоги, що заявляються в рамках банкрутства в залежності від наявності забезпечення слід поділяти на *забезпечені* вимоги та *незабезпечені* вимоги кредиторів. Групування вимог кредиторів за цією ознакою є необхідною передумовою для оцінки можливостей їх погашення та ступеня виконання перед певними кредиторами.

В свою чергу, виділені за останніми двома класифікаціями групи кредиторських вимог використовуються для встановлення можливості участі в прийнятті рішень зборами кредиторів чи комітетом кредиторів. Закон учасниками зборів кредиторів боржника з правом вирішального голосу визнає виключно конкурсних кредиторів, чиї вимоги були визнані господарським судом та внесені до реєстру вимог кредиторів (абз. 2 ч. 1 ст. 26); кредиторам, вимоги яких увійшли до реєстру вимог кредиторів окремо (в першу чергу, забезпеченим кредиторам – ч. 8 ст. 23) надано право брати участь у зборах кредиторів боржника та комітету кредиторів із правом дорадчого голосу (абз. 3 ч. 1 ст. 26 та абз. 12 ч. 8 ст. 26 відповідно). Крім того, законом встановлена необхідність отримання від забезпечених кредиторів погодження при прийнятті важливих рішень щодо долі боржника

(наприклад, рішення про схвалення плану санації має бути затверджене всіма забезпеченими кредиторами – ч. 1 ст. 30 Закону). Поточні кредитори участі у зборах кредиторів не беруть. Узагальнюючи викладене, за можливістю участі в прийнятті рішень зборами кредиторів та комітетом кредиторів, усі кредиторські вимоги можна поділити на *голосуючі* та *неголосуючі* вимоги.

Як бачимо, визначальне значення у банкрутстві набувають саме конкурсні вимоги кредиторів, склад та обсяг яких у разі визнання боржником або господарським судом відображається у реєстрі вимог кредиторів. Окремо у цьому реєстрі обліковуються вимоги, які забезпечені заставою майна боржника, вимоги щодо виплати заробітної плати, авторської винагороди тощо (абз. 2-3 ч. 8 ст. 23). Поточні кредитори можуть пред'явити свої вимоги до боржника тільки після прийняття господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури (абз. 4 ч. 8 ст. 23). З огляду на це, вимоги кредиторів слід поділяти на *вимоги, включені в реєстр; вимоги, що відображаються у реєстрі окремо; вимоги, не включені до реєстру*.

Одним з основних правил конкурсного процесу є *черговість задоволення вимог* кредиторів, закріплена у ст. 45 Закону. У рамках встановлених черг можна виокремити:

- вимоги щодо виплати заборгованості із заробітної плати та інші грошові компенсації працівникам банкрута;
- витрати, пов'язані з провадженням у справі про банкрутство в господарському суді та роботою ліквідаційної комісії, у тому числі щодо виплати грошової винагороди арбітражному керуючому;
- вимоги із зобов'язань, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян,
- вимоги із зобов'язань зі сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інше соціальне страхування;
- вимоги щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів);

- вимоги інших кредиторів, не забезпечені заставою, в частині сплати основного боргу та відсотків;
- вимоги щодо повернення внесків членів трудового колективу до статутного капіталу підприємства;
- вимоги кредиторів щодо відшкодування збитків, стягненню неустойки (штрафів, пені) та інших фінансових санкцій;
- вимоги кредиторів, заявлені після встановленого строку або не заявлені взагалі та ін.

Поза цими шістьма чергами залишаються вимоги забезпечених кредиторів та вимоги, на які не розповсюджується дія мораторію.

Одразу зауважимо, що стосовно кредиторів, на вимоги яких не поширюється дія мораторію, науковцями використовується термін «привілейований» [35, с.88], оскільки їхні вимоги погашаються в ході всієї процедури банкрутства. Це вимоги щодо виплати заробітної плати та нарахованих на ці суми страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування; відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю та життю громадян; авторської винагороди, аліментів тощо. Отже, усі вимоги кредиторів, які заявлені в процедурі банкрутства та очікують погашення, можна поділити на *привілейовані* вимоги та *прості* вимоги.

Перекликається з цією класифікацією запропонований В. Джунем поділ вимог на вимоги з преференційним порядком задоволення, вимоги із загальним порядком задоволення та вимоги, задоволення яких виключається у межах конкурсного процесу. Зазначена категоріалізація вимог базується на їх співвідносній аксіологічній оцінці законодавцем, за якою у разі браку активів боржника мають задовольнятися у першу чергу найбільш цінні з точки зору соціуму вимоги [15, с. 292].

Слід підкреслити, що поділ вимог на такі, що задовольняються з конкурсної (ліквідаційної) маси та поза конкурсом, запроваджено і в законодавстві зарубіжних країн з певними модифікаціями. Так, німецькому законодавству відомі так звані вимоги з конкурсної маси

(Masseverbindlichkeiten – витрати провадження, вимоги за зобов'язаннями, що виникли в результаті дій керуючих та ін. (§ 53 і § 209 Положення про неспроможність), що підлягають задоволенню позачергово, і конкурсні вимоги (вони характеризуються як вимоги кредиторів у справі про банкрутство), які задовольняються відповідно до «плану подолання неспроможності». Одночасно вводиться поняття наступних вимог, які задовольняються за рангом черговості (§ 39 Положення Німеччини про неспроможність), більшість яких раніше відносилось до вимог, що не підлягає задоволенню, в тому числі щодо відсотків за грошовими зобов'язаннями, що нараховуються після відкриття провадження [3].

З-поміж перелічених у Законі про банкрутство грошових вимог *за правовою природою* слід відрізнати вимоги кредиторів стосовно стягнення основного боргу та вимоги щодо відшкодування збитків, стягнення неустойки (штрафу, пені) та інших фінансових санкцій. З огляду на положення ст.19 Закону, які звільняють від дії мораторію окремі категорії вимог і, відповідно, на такі вимоги не забороняється нарахування неустойки (штрафу, пені), застосування інших фінансових санкцій, вважаємо можливим виокремлення і такого виду вимог кредиторів як *відсотки (або інші фінансові санкції), нараховані на суму вимог в ході мораторію* в процедурі банкрутства.

В свою чергу, *за економічною природою зобов'язань* усі кредиторські вимоги можна розділити на вимоги щодо виконання соціальних зобов'язань, виплати обов'язкових платежів та власне грошових зобов'язань. Відповідно, різна правова та економічна природа кредиторських вимог впливає на порядок, строки та черговість їх задоволення, можливість їх погашення протягом усієї процедури банкрутства.

Розглядаючи питання підстав виникнення вимог кредиторів, слід наголосити, що Закон про банкрутство встановлює у якості останніх цивільно-правовий правочин (договір) та інші підстави, передбачені законодавством України. ВГСУ у своїх узагальненнях зазначає, що грошові зобов'язання, як і будь-які інші цивільно-правові або господарські

зобов'язання, можуть виникати з підстав, встановлених статтею 11 ЦК України і статтею 174 ГК України [36, п. 1.6]. За ст. 11 ЦК України – це договори та інші правочини, завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі, інші юридичні факти [24]. У господарських відносинах грошові зобов'язання найчастіше виникають з господарських договорів та інших угод, передбачених законом, або з угод, не передбачених законом, але таких, які йому не суперечать (стаття 174 ГК України) [36].

Для встановлення загальних підстав виникнення грошових зобов'язань і, відповідно, грошових вимог, вважаємо за можливе скористатися узагальненим переліком, наведеним у праці О. П. Подцерковного. В залежності від підстав виникнення він виділяє наступні грошові зобов'язання: а) зобов'язання з договорів; б) грошові зобов'язання в організаційно-господарських відносинах; в) зобов'язання з цінних паперів; г) зобов'язання з односторонніх угод; ґ) зобов'язання з правопорушень, в тому числі з заподіяння шкоди; д) зобов'язання з утримання дітей, батьків або дружини; е) зобов'язання внаслідок вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення; є) зобов'язання внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної та юридичної особи; ж) зобов'язання внаслідок придбання або збереження майна без достатньої правової підстави; з) зобов'язання внаслідок компенсації витрат, пов'язаних із знахідкою і по виплаті винагороди внаслідок знаходження скарбу; и) податкові зобов'язання, в т.ч. зобов'язання зі сплати зборів та обов'язкових платежів; і) бюджетні зобов'язання та інші [28].

Зауважимо, що для вимог у справах про банкрутство зазначені підстави повністю запозичені бути не можуть через законодавчо встановлені обмеження щодо включення окремих грошових вимог до складу грошових зобов'язань та порядку їх задоволення в залежності від правової природи відносин, з яких такі права вимоги виникли. Зокрема, це стосується:

1) *неустойки (штрафу, пені) та інших фінансових санкцій на грошові зобов'язання боржника, в тому числі зобов'язань щодо сплати податків,*

зборів (обов'язкових платежів), страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування. Це правило відповідає запровадженім у сфері господарювання принципам справедливості і розумної відповідальності, відповідно до яких має враховуватися, що «за плечима» правопорушників суб'єктів господарювання не тільки майнові інтереси бізнесменів, але і виплати заробітних плат працівникам підприємств, зайнятість населення і соціальний спокій у країні загалом. Тому застосування штрафних санкцій у сфері господарювання завжди повинно мати зважений характер, не призводити до банкрутства суб'єктів підприємництва» [37, с. 287]. До того ж встановлення неплатоспроможності боржника має бути здійснене на підставі визначення реального обсягу заборгованості за основними вимогами, а не набраних (часом штучно) штрафних санкцій, які представляють собою не забезпечені товарною масою грошові вимоги.

Що стосується збитків, законних процентів, індексу інфляції, які передбачені цивільним законодавством, зокрема ст. 625 ЦК України, відсотків за прострочення платежу за векселем та інших санкцій за порушення грошових зобов'язань, крім неустойки (штрафу, пені), то для таких зобов'язань Закон не встановив винятків [38, с. 27]. Як пояснює ВСУ у своїй постанові, передбачене Законом право кредитора вимагати сплату боргу з урахуванням індексу інфляції та процентів річних є способами захисту його майнового права та інтересу, суть яких полягає у відшкодуванні матеріальних втрат кредитора від знецінення грошових коштів внаслідок інфляційних процесів та одержанні компенсації (плати) від боржника за користування утримуваними ним грошовими коштами, належними до сплати кредиторів. Враховуючи викладене інфляційні нарахування на суму боргу та проценти річних входять до складу грошового зобов'язання, як його визначено у ст. 1 Закону [39, с. 29].

2) вимог уповноважених органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо *стягнення адміністративно-господарських санкцій*

за порушення норм антимонопольного, банківського, валютного законодавства, законодавства про цінні папери, про ціноутворення, господарських санкцій, які задовольняються у шосту чергу, передбачену статтею 31 Закону [26, п. 20].

3) зобов'язання, які виникли внаслідок заподіяння шкоди життю і здоров'ю громадян – обмеження щодо пред'явлення та задоволення цього роду вимог кредиторів, як видається, пов'язані із необхідністю забезпечення додаткових гарантій/механізмів захисту економічних та юридичних інтересів відповідних осіб, оскільки правовідносини між контрагентами у цьому випадку виникли в результаті правопорушення, а не за згодою осіб. З цією метою законодавчо закріплені правила щодо нерозповсюдження на цю категорію мораторію, що дозволяє задовольнити вимоги на будь-якій стадії провадження у справі про банкрутство (абз. 1 ч. 5 ст. 19 Закону).

4) зобов'язання з виплати авторської винагороди;

5) зобов'язання перед засновниками (учасниками) боржника – юридичної особи, що виникли з такої участі. вимоги, що впливають з корпоративних прав, зокрема отримання певної частки прибутку (дивідендів) та активів у разі ліквідації боржника (банкрута), не можуть задовольнятися в межах провадження у справі про банкрутство, а тому суди мають відхиляти такі вимоги кредиторів на підставі статті 1 Закону [26, п. 19]. Така позиція ВСУ цілком узгоджується із загальноприйнятим розумінням того, що при визначенні неплатоспроможності враховуються борги, які виникли у боржника під час здійснення господарської діяльності, а не з внутрішньо корпоративних конфліктів (чи відносин).

6) Зобов'язання, які виникли внаслідок заподіяння моральної шкоди

Визначення підстав виникнення конкретної вимоги кредитора – виду договору чи інших юридичних фактів, з якого випливає економічний характер і суть регульованих відносин – є важливим, оскільки впливає на визначення пріоритету у черзі на їх задоволення. Це визначає місце, яке займає кредитор в економічному і соціальному житті суспільства, коли

потреби погашення боргів підпорядковують собі процедури оперативного впливу на неплатоспроможного боржника.

Підсумовуючи викладене, приходимо до наступних висновків:

1. Під вимогою кредитора в процедурі банкрутства слід розуміти заявлений кредитором та підтверджений господарським судом у передбаченому законом порядку правоутворювальний та формалізований акт правореалізації, спрямований уповноваженою особою до зобов'язаної особи – суб'єкта господарювання, змістом якого є належне виконання грошових зобов'язань, що виникли з цивільних, господарських, податкових, трудових та інших відносин.

2. Грошове зобов'язання в рамках банкрутства – більш вузьке поняття у порівнянні зі звичайним грошовим зобов'язанням. Це обумовлено наступним: особливим складом учасників (контрагентів) відповідного зобов'язання та їх регламентованим правовим статусом у рамках конкурсного процесу; особливими нормативними підставами виникнення зобов'язань та юридичними фактами, необхідними для реалізації права вимоги (звернення до боржника); спеціальним порядком виконання грошового зобов'язання, зумовленим задоволенням грошових вимог за правилами судових процедур банкрутства та у певній черговості, визначеними способами погашення, встановленими особливостями господарської відповідальності за порушення грошового зобов'язання тощо.

3. Сполучення вказаних вище особливостей правового регулювання функціонування та припинення грошових зобов'язань в рамках банкрутства дають підстави для визначення погашення грошових вимог кредиторів як основної юридичної процедури, мети законодавства про банкрутство, майнового інтересу інвестору, критерію успішності конкурсного процесу та загалом сприятливого режиму ведення бізнесу у країні.

1.2. Значення та природа інституту погашення вимог кредиторів у конкурсному процесі

Визначення неспроможності, банкрутства та інші терміни, які застосовуються в законодавстві про банкрутство різних країн, не мають єдиного тлумачення та наповнюються різним юридичним значенням.

Б.М. Поляков вказує, що банкрутство – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою реабілітаційних процедур та погасити встановлені грошові вимоги кредиторів з огляду на їх неоплатність [23, с.147].

Як зазначає О. Бірюков, термін «неспроможність» є більш широким поняттям, ніж «банкрутство». Останнє фактично обмежується процедурою конкурсного задоволення претензій кредиторів шляхом ліквідації майна боржника [40, с. 23]. У зв'язку з цим, на думку М. В. Телюкіної, інститут неспроможності та банкрутства дозволяє вирішити два завдання: по-перше, забезпечити боржникові захист від кредиторів, вимоги яких він не в змозі задовольнити; по-друге, захистити інтереси кожного кредитора від неправомірних дій боржника та інших кредиторів, забезпечивши збереження майна і його справедливий розподіл між кредиторами [41].

Завдання законодавства про банкрутство щодо забезпечення рівномірного розподілу майна неспроможного боржника обумовлено тим, що, попри концептуальні розбіжності у правовому забезпеченні банкрутства у різних країнах, до боржника у справі пред'являють свої вимоги всі кредитори [43, с. 56]. На цю особливість банкрутства ще у 1912 році вказував Г. Ф. Шершеневич: «для попередження переваг на боці першого кредитора, який приступив до стягнення, встановлюється порядок максимально рівного і справедливого розподілу майна боржника між усіма його кредиторами» [42, с. 148]. Основною умовою виконання цього завдання є встановлення процедури судового визнання боржника неспроможним.

На думку, О. Валуйського, попри різні підходи до врегулювання цього питання, на практиці підтверджується основна мета законодавства про

неспроможність – забезпечення максимальної можливості відшкодування кредиторам за рахунок майна неплатоспроможного боржника і реабілітації боржника після закінчення судочинства про неспроможність. У своїй роботі науковець обґрунтовано доводить, що фінансове оздоровлення боржника-юридичної особи, яке окремими дослідниками розцінене як одна з цілей законодавства про неспроможність, не виступає самостійною його метою. Мета фінансового оздоровлення боржника (зі збереженням у боржника права власності та інших майнових і зобов'язальних прав) знаходиться в непримиренній суперечності з метою справедливого задоволення вимог кредиторів. Обидві цілі не можуть полягати в одному законодавстві, яке регулює питання неплатоспроможності, та обмежує права як боржника, так і його кредиторів, передбачає введення судом щодо боржника спеціальних процедур і можливість відсторонення керівних органів боржника від управління його активами. Можливість застосування до боржника реабілітаційних процедур в рамках процесу про банкрутство слід швидше розглядати як захисну міру, що дозволяє запобігти випадковому банкрутству і ліквідацію життєздатного господарюючого суб'єкта (підприємства, бізнесу) [16, с. 12-13]. Позитив цих процедур для кредитора – потенційне збільшення активів для забезпечення адекватного, якщо не повного, погашення боргів.

Одним з найважливіших завдань Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» також визнається організація погашення вимог кредиторів у справі про банкрутство з метою відновлення платоспроможності боржника та його подальшої роботи або ліквідації, яка може бути здійснена тільки після максимально можливого погашення вимог кредиторів та відсутності можливості у боржника продовжувати підприємницьку діяльність. Від того, як ефективно та збалансовано проводиться погашення вимог кредиторів іноді залежить доля підприємства та його подальше існування, тому законодавче закріплення шляхів такого погашення та їх практичне застосування є важливим

напрямок роботи вчених та практиків – суддів, які займаються вивченням та застосуванням інституту банкрутства.

Отже, погашення грошових зобов'язань боржником – основний орієнтир для господарського суду, кредиторів, боржника, арбітражного керуючого при застосуванні судових процедур банкрутства. Наявність установлених судом прострочених неоплачених грошових зобов'язань і бажання кредиторів отримати їх належне виконання спонукають до відкриття складного і тривалого провадження про банкрутство, так як інші механізми погашення вичерпано. Інтерпретація дефініції банкрутства, запропонована у ст. 1 Закону про банкрутство, також свідчить про направленість банкрутства на відновлення платоспроможності і погашення грошових вимог кредиторів ще на стадії санації та мирової угоди, і лише за незадовільного економічного результату оздоровлення – звернення до ліквідаційної процедури, в рамках якої виконання зобов'язань буде здійснене з наявного майна за принципами черговості та пропорційності.

Оскільки погашення вимог кредиторів протягом усієї процедури банкрутства має відбуватися за правилами конкурсу, спочатку з'ясуємо зміст поняття «конкурсний процес» («конкурсне провадження»), з приводу якого у літературі зустрічаються різні підходи.

Так, В. В. Джунь, аналізуючи зміст поглядів німецьких фахівців з питань юридичної природи та структури конкурсу, відзначає, що основний принцип конкурсного провадження полягає у тому, що у разі збігу кредиторів і неоплатності боржника все його майно повинно бути розділено між особами, що мають законні домагання. Конкурс є судовим провадженням про розподіл обтяженого боргами майна між декількома кредиторами, що пред'явили свої претензії до конкурсної маси. Умовами його є неоплатність боржника і збіг кредиторів. Але й за наявності цих умов, конкурс не відкривається без якогось особливого приводу [15, с. 299].

Як зазначав дослідник відносин неспроможності К. І. Малишев, по римському праву у випадку недостатності маси на задоволення кредиторів

останні отримували задоволення домірно. В такому випадку задоволення здійснювалось по конкурсу (*concurso partes habemus*), який означав збіг декількох осіб чи стікання позовів на все майно боржника [44, с.162-163]. Оскільки права одних кредиторів починали конкурувати з правами інших кредиторів на майно боржника виникла необхідність в спеціальному правовому регулюванні здійснення кредиторами своїх прав на загальне майно боржника, яке в дореволюційному інституті банкрутства іменувалось «конкурсний процес». Проведення такого судового процесу дозволяло забезпечити відповідну визначеність об'єму майна боржника на протязі всієї процедури банкрутства та створювало рівні правові можливості реалізації майнових інтересів кредиторів, наслідком пропорційного розподілу майна неспроможного боржника між всіма кредиторами [45].

За сучасним законодавством РФ конкурсне провадження визначається як процедура, що застосовується в справі про банкрутство до боржника, визнаного банкрутом, з метою пропорційного задоволення вимог кредиторів [46, ст. 2]. Такий підхід підтримується і російськими науковцями, які визнають конкурсне провадження процедурою банкрутства, що вводиться арбітражним судом з моменту визнання боржника банкрутом, що має на меті забезпечити здійснення послідовних дій з реалізації майна боржника, формування конкурсної маси і проведення розрахунків з кредиторами боржника [16].

О. М. Бірюков конкурсне провадження окреслює як судову процедуру, згідно з якою ліквідується майно неспроможного боржника шляхом збирання та реалізації його і розподілу виторгу між конкурсними кредиторами, передбачене законодавством про неспроможність (банкрутство) і відбувається у межах провадження у справі про визнання боржника неспроможним. Метою такого провадження дослідник називає забезпечення справедливого розподілу майна неспроможного боржника шляхом встановлення черговості задоволення майнових вимог усіх кредиторів [40, с. 224].

Підсумовуючи наведені визначення, підкреслимо, що вони демонструють вузьке розуміння конкурсного процесу (провадження), який розпочинається лише після визнання боржника банкрутом і направлений на розподіл наявної ліквідаційної маси між кредиторами. За такої позиції, поза конкурсом залишаються процеси погашення вимог кредиторів протягом реабілітаційних процедур, крім того, вона жодним чином не відображає стан взаємовідносин між кредиторами та боржником, які також набувають змагального характеру через протилежні інтереси, в тому числі, щодо управління наявним майном (т. зв. конкурсною масою) та його залучення у процес відновлення платоспроможності. В тому числі і з окреслених причин, такий підхід цілком справедливо критикується.

Наприклад, П. Д. Пригуза зауважує, що наведене визначення конкурсного провадження не відповідає Закону України про банкрутство: «По своїй суті наведені міркування О. М. Бірюкова є узагальненням основних рис законодавства про банкрутство та мети провадження у ліквідаційній процедурі по справах про банкрутство і не розкривають конкурсної природи правовідносин, що складаються між їх учасниками» [47, с. 92-93].

На думку дослідника, право на участь у конкурсі виникає з дня публікації (оприлюднення) оголошення про порушення справи про банкрутство та/або з дня публікації оголошення про визнання боржника банкрутом, яким кредитори, інвестори та інші скликаються до участі у ньому. Конкуренція між боржником та кредиторами, яка виникла у зовнішньому економічному середовищі, припиняється, але виникає новий рівень конкуренції, яка переноситься у внутрішнє середовище боржника, об'єктом якої стають у першу чергу права і повноваження власника, що ґрунтуються на корпоративних засадах і дають право контролювати організацію управління господарством боржника і його економічними ресурсами [48].

На підтвердження цієї позиції висловлюється і С. Мінковський, який зазначає, що збіг кредиторів після порушення провадження у справі про банкрутство боржника стає пошуком засобів для задоволення кредиту, який кредитори надали боржникові без забезпечення його заставою, оскільки в цінності самого кредиту вже було закладено приховане право кредиторів у вигляді комплексу правомочностей на все майно боржника (його цілісний майновий комплекс) як об'єкт для задоволення вимог кредиторів. Отже, з моменту порушення справи про банкрутство боргові права конкурсних кредиторів на цінність самого майна боржника перетворюються безпосередньо у речове права кредиторів на майно боржника, яке надає можливість відокремлювати останнє, у широкому розумінні цього терміну, від особи боржника [45]. Таке відокремлення обумовлене наділенням кредиторів (зборів і комітету кредиторів) повноваженнями щодо напрямків використання конкурсного майна у реабілітаційних процедурах та його реалізації і законодавчо закріплено.

Б.М. Поляков стверджує, що завдання конкурсного процесу полягає у створенні правил гри для кредиторів за особливими принципами, які головними ставлять не приватні інтереси, а загальні – відновлення платоспроможності господарюючого суб'єкта, а вже потім – погашення вимог кредиторів [23, с.168].

Таким чином, можна дійти до висновку про обґрунтованість більш широкого підходу до розуміння конкурсного провадження та доцільність встановлення його часових меж з моменту оголошення про відкриття провадження у справі про банкрутство до завершення ліквідаційної процедури чи припинення провадження. В цьому контексті наявність конкурсу (конкуренції) слід визнавати не лише у відносинах між кредиторами, але й між кредиторами і боржником. Це викликано наявністю діаметрально протилежних інтересів цих суб'єктів стосовно конкурсної маси та напрямів її використання. У зв'язку із цим доречно розглядати конкурс у процедурі неплатоспроможності у декількох аспектах залежно від виду

судових процедур: у реабілітаційних процедурах конкуренція проявляється між боржником (в особі власника (уповноваженого органу) та органів управління) та кредиторами стосовно конкурсного майна боржника; у ліквідаційній процедурі – здебільшого між кредиторами стосовно задоволення вимог з ліквідаційної маси.

Як вже зазначалось вище, з аналізу дефініції погашених вимог кредиторів, наведеній у ст. 1 Закону про банкрутство, впливає виділення з-поміж них безпосередньо задоволених вимог (які отримали належне виконання); вимог, щодо яких досягнуто згоди про припинення (зберігається можливість їх часткового задоволення або перетворення боргу); вимог, які відповідно до цього Закону вважаються погашеними.

В свою чергу, у положеннях Закону про банкрутство шляхами (способами) погашення боргу, які використовуються при цьому, частіше за все називають проведення новації та відступного; оплату; залік взаємних вимог; прощення боргу, недостатність ліквідаційної маси та неможливість примусу до виконання зобов'язання [50, с. 136]. Умови і порядок їх реалізації в процедурі неспроможності детально буде досліджений у наступному підрозділі.

Крім того, ст. 39 Закону про банкрутство передбачена можливість виконання зобов'язань боржника власником майна (органом, уповноваженим управляти майном) боржника у ліквідаційній процедурі. Згідно з її положеннями власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника у будь-який час до закінчення ліквідаційної процедури має право одночасно задовольнити усі вимоги конкурсних кредиторів відповідно до реєстру вимог кредиторів або надати боржнику грошові кошти, достатні для задоволення всіх вимог кредиторів, у порядку та на умовах, передбачених статтею 31 Закону про банкрутство [17].

Втім, навіть поверхневе порівняння видів погашених вимог та способів їх погашення підтверджує, що вони не можуть бути охопленими положеннями гл.гл. 48 та 50 ЦК України та гл. 22 ГК України щодо

виконання та припинення зобов'язань, в т. ч. поза їх межами залишаються вимоги, які визнаються погашеними за Законом про банкрутство.

Окрім об'єкта (чи предмета) грошового зобов'язання, специфіка якого була досліджена у попередньому підрозділі, розрахунки за зобов'язаннями згідно з ЦК та ГК України та за Законом про банкрутство різняться і суб'єктним складом. Так, правовий статус і боржника, і кредитора в процедурі банкрутства набуває інших характеристик та повноважень, як в рамках провадження у господарському суді, так і щодо управління майновими активами та боргами. Крім того, організацією розрахунків опікується не боржник чи його уповноважений орган, а арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією чи ліквідатор), контроль за виконанням покладений на збори та комітет кредиторів і господарський суд.

Зазначене дає підстави для висновку про можливість виокремлення правового інституту погашення вимог кредиторів в процедурі банкрутства, в рамках якого забезпечується правове регулювання відносин щодо здійснення розрахунків між боржником і кредиторами за грошовими зобов'язаннями в межах запроваджених судових процедур. Розрахунки за зобов'язаннями здійснюються на конкурсних засадах, в спосіб, передбачений Законом та за наявності певних умов.

Так, на відміну від положень ЦК України та ГК України, що встановлюють порядок звернення до виконання, за законодавством про банкрутство зверненню до реального погашення заборгованості перед кредиторами передусь встановлення наявності спеціальних умов (чи передумов) для визнання права кредитора на відшкодування боргу при проведенні окремих процедур неспроможності. Системний аналіз положень ст.ст. 10, 11, 17, 23 та 38 Закону доводить, що такими умовами слід визнавати безспірність вимог кредитора і своєчасність заявлення вимог.

Згідно з положеннями ст. 10 Закону, безспірні вимоги кредиторів мають бути підтверджені судовим рішенням, що набрало законної сили, і

постановою про відкриття виконавчого провадження, згідно з яким відповідно до законодавства здійснюється списання коштів з рахунків боржника.

Попри певні роз'яснення, що містяться в узагальнених матеріалах судової практики (наприклад, Постанові ВСУ «Про судову практику в справах про банкрутство» від 18.12.2009 р. № 15), питання стосовно визначення допустимих доказів підтвердження безспірності окремих видів вимог кредиторів залишаються невирішеними з причин неузгодження цих рекомендацій з положеннями чинного законодавства.

Розглянемо більш детально цю проблему на прикладі заявлення вимог органами фіскальної служби.

Так, за матеріалами Господарського суду Одеської області у 2014 р. за заявами Державної податкової служби порушено 20 справ про банкрутство, 13 заяв – повернуто без розгляду; 4 2015р. – порушено провадження у 33 справах про банкрутство, 21 заяву повернуто без розгляду, відмовлено у порушенні провадження у 6 справах про банкрутство. Значний показник ухвал про відмову свідчить про наявність певних проблем при підготовці заяв органами доходів і зборів, які базуються на особливостях порядку виконання рішень адміністративних судів про стягнення боргу з платників податків на користь органів доходів і зборів.

Основна проблема – у співвідношенні вимог Закону про банкрутство (ст. 10,11,15,16) щодо наявності виконавчого документу на виконання рішення суду про стягнення податкового боргу та постанови ДВС про відкриття виконавчого провадження як обов'язкової передумови порушення справи про банкрутство за заявою органів доходів і зборів та ПК України та Закону «Про виконавче провадження» щодо виконання цих рішень контролюючими органами самостійно. На практиці заяви органів доходів і зборів подаються до суду з різними доказами та обґрунтуванням підстав для цього.

Вказана ситуація обумовлена наявністю правової позиції, висловленої ВСУ у постанові від 29.04.2015 по справі №920/629/14 про те, що доказами

на підтвердження безспірності грошових вимог ініціюючого кредитора – органу доходів і зборів, є рішення суду про стягнення грошових коштів у рахунок погашення податкового боргу, що набрало законної сили, інкасові доручення для примусового стягнення коштів у дохід бюджету у рахунок погашення податкового боргу та докази вжиття відповідних заходів до отримання відповідної заборгованості за процедурою, визначеною Податковим кодексом України [51]. Аналогічні висновки містяться у абз. 3 п. 8 Інформаційного листа ВГСУ № 01-06/606/2013 від 28.03.2013 р. [52].

У якості конкретного прикладу можна навести справу № 916/3625/15, у якій порушено провадження про банкрутство ТОВ „П” за заявою Білгород-Дністровської ДПІ, якою дотримано вимоги Закону щодо підстав порушення справи про банкрутство, наявне судове рішення, яке підтверджує заявлені вимоги, що набрало законної сили, та постанова про повернення виконавчого документу стягувачеві, яка підтверджує факт відкриття виконавчого провадження. При цьому заявником дотриманий порядок вжиття заходів щодо стягнення податкового боргу, передбачений положеннями Податкового кодексу України, оскільки на виконання постанов суду до установ банку були направлені інкасові доручення; для встановлення майна, яке може стати предметом податкової застави направлялись запити до органів, що які здійснюють реєстрацію та облік рухомого та нерухомого майна, однак у зв’язку з відсутністю майна податкова застава не вводилась, продаж майна боржника не проводився; за відсутності дебіторська заборгованість не стягувалась [53]. В якості аналогічних прикладів можна навести справи № 916/2672/15 [54] та № 916/3563/15 [55].

У той же час у справах № 916/1488/15-г за заявою Білгород-Дністровської ДПІ про банкрутство ПП „А” [56], № 916/2004/15 за заявою ДПІ у Суворовському районі м. Одеси ГУ ДФС в Одеській області про банкрутство ТОВ „П” [57], №916/2583/15 за заявою ДПІ у Малиновському районі ГУ ДФС в Одеській області про банкрутство ДП „С” [58] тощо на підтвердження наявності безспірних вимог до боржника кредиторами надані

постанови Одеського окружного адміністративного суду та інкасові доручення, повернуті банком без виконання, без доказів вжиття заходів до отримання заборгованості в установленому ПК порядку, у зв'язку з чим вказані заяви повертались судом, або було відмовлено у порушення провадження у справах про банкрутство з тим мотивуванням, що приписи ч. 3 ст. 10, ч. 2 ст. 11 Закону не передбачають виключень для податкових органів щодо можливості порушення провадження у справі без підтвердження факту наявності безспірних вимог до боржника.

Вказані ухвали суду скасовані постановами Одеського апеляційного господарського суду №916/1488/15-г від 26.05.2015р., № 916/2004/15 від 24.06.2015р., № 916/2583/15 від 28.07.2015р. Судом апеляційної інстанції зазначено, що входячи з аналізу положень Закону України «Про виконавче провадження» та ПК України, примусове виконання рішення суду про стягнення грошових коштів у рахунок погашення податкового боргу платника податків – юридичної особи за законом покладено виключно на контролюючі органи (органи доходів і зборів) за визначеною ПК України процедурою, без залучення до неї органів державної виконавчої служби. А отже, постанова органу державної виконавчої служби про відкриття виконавчого провадження у такому випадку до заяви органу доходів і зборів про порушення провадження у справі про банкрутство не додається [59].

У зв'язку з викладеними позиціями, слід зазначити, що предметом дослідження господарського суду при вирішенні питання про порушення чи відмову у порушенні провадження у справі про банкрутство є тільки наявність безспірних грошових вимог кредитора до боржника, що підтверджується у чітко передбачений Законом спосіб. Тому довільне трактування норми Закону та вказівка на необхідність аналізу судом наявності чи відсутності підстав для відкриття виконавчого провадження з примусового виконання рішення суду про стягнення податкового боргу в порядку, передбаченому Законом України «Про виконавче провадження», виходить за межі повноважень суду, який розглядає справу про банкрутство.

На нашу думку, посилення на необхідність врахування норм матеріального права, а саме норм ст. 41, 95 Податкового кодексу та Закону України «Про виконавче провадження», які жодним чином не стосуються предмета доказування у справах про банкрутство – наявності безспірних вимог, суперечать вимогам Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», який є обов'язковим та пріоритетним у застосуванні при розгляді справ про банкрутство.

Як свідчить практика, органи податкової служби не завжди додають до заяви і докази вжиття всіх заходів щодо отримання заборгованості за процедурою, передбаченою ПК України, а саме: докази щодо оформлення податкової застави (рішення керівника контролюючого органу про опис майна у податкову заставу; акт опису майна, внесення запису про податкову заставу майна до витягу); докази щодо здійснення заходів щодо продажу майна боржника, яке перебуває у податковій заставі; застосування адміністративного арешту майна боржника, або докази відсутності майна, яке можливо передати у податкову заставу; докази звернення до суду з позовом про стягнення з боржника сум дебіторської заборгованості у рахунок погашення податкового боргу. В результаті створюється ситуація, яка може сприяти маніпулюванню органами державної податкової служби доказами, внаслідок подання заяв про порушення справ про банкрутство з посиланням на висновок ВСУ від 29.04.2015 по справі № 920/629/14 та абз. 3 п. 8 Інформаційного листа ВГСУ, та порушенню прав боржників внаслідок неправомірного порушення справ про банкрутство, без вжиття всіх заходів, передбачених законом, які повинні передувати поданню такої заяви, недотримання принципу рівності сторін перед законом і судом.

ВГСУ листом № 01-06/904/15 від 03.06.2015 р. уточнив положення п. 8 Інформаційного листа від 28.03.2013 р. № 01-06/606/2013 щодо порядку підтвердження безспірності грошових вимог ініціюючого кредитора - органу доходів і зборів. ВГСУ підкреслив, що враховуючи, що стягнення з рахунків боржника - юридичної особи коштів у рахунок погашення податкового боргу

здійснюється відповідно до умов і порядку, визначених Податковим кодексом України, а не Законом України "Про виконавче провадження", доказами їх підтвердження є рішення суду про стягнення коштів у рахунок погашення податкового боргу, що набрало законної сили, інкасовані доручення для примусового стягнення коштів у дохід бюджету в рахунок погашення податкового боргу та докази вжиття відповідних заходів щодо отримання заборгованості за процедурою, передбаченою Податковим кодексом України [52, абз. 3 п. 8].

Зазначені положення, хоча і вносять ясність в досліджуване питання, проте мають для судів суто рекомендаційний характер. З огляду на що неузгодженість чинних норм законодавства, викладених у Законі про банкрутство щодо визначення терміну «безспірні вимоги», з положеннями ПК України в частині виконання рішень судів про стягнення податкового боргу та останнього з нормами Кодексу адміністративного судочинства, тягне за собою ситуацію, коли без внесення змін саме до законодавства про банкрутство застосування цих положень неможливе, оскільки господарський суд не наділений повноваженнями виправляти вказані неузгодженості та прогалини.

Повернемось до іншої умови отримання кредитором права на задоволення своїх вимог – заявлення їх протягом встановленого Законом про банкрутство строку. Наслідок його пропущення – включення таких вимог або вимог, які взагалі не були заявлені, до шостої черги, а також втрата статусу конкурсного кредитора. Втрачаючи статус конкурсного кредитора, такий кредитор втрачає також статус сторони у справі про банкрутство та стає лише учасником судового процесу.

Втім, навіть запровадження такого порядку з 2013 року слід визнати більш ліберальним у порівнянні із існуючою раніше без альтернативністю, що значною мірою пов'язано із нерозвинутістю ринкових відносин, низькою правовою культурою значної частини суспільства, зловживаннями із боку недобросовісних боржників та низької результативності діяльності

правоохоронних органів із протидії корупції та шахрайству. Таким чином, український законодавець досить розумно відмовився від правила, яке, наприклад, діє у Великій Британії і Франції, про втрату прав на задоволення вимог кредиторами, які запізнилися з пред'явленням претензій в ході конкурсного провадження з неповажних причин. Хоча таке правило, на думку деяких вчених, сприяє вихованню дисципліни кредиторів, виключає непередбачуваність при розрахунках, дозволяє достовірно визначити рівень погашення боргу кредиторам [16, с. 13].

Аналіз положень Закону про банкрутство дозволяє відзначити перелік матеріальних та процесуальних засобів, які сприяють процесу встановлення та урегулювання боргових зобов'язань, акумулюванню коштів для здійснення подальших розрахунків, серед яких:

1) запровадження мораторію на задоволення вимог кредиторів - зупинення виконання боржником грошових зобов'язань і зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), термін виконання яких настав до дня введення мораторію, і припинення заходів, спрямованих на забезпечення виконання цих зобов'язань та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), застосованих до дня введення мораторію [ч. 1 ст. 19];

2) вжиття заходів до забезпечення вимог кредиторів: заборона боржнику укладати без згоди арбітражного керуючого правочини, а також зобов'язання боржника передати цінні папери, майно, інші цінності на зберігання третім особам, вчинити чи утриматися від вчинення певних дій або вжити інших заходів для збереження майна боржника (у тому числі шляхом позбавлення боржника права розпорядження його нерухомим майном без згоди розпорядника майна або суду; накладення арешту на конкретне рухоме майно боржника) [ч. 1 ст. 18];

3) визнання недійсними правочинів (договорів) та спростування майнових дій боржника, які були вчинені боржником після порушення справи про банкрутство або протягом одного року, що передувало порушенню

справи про банкрутство, за заявою арбітражного керуючого або конкурсного кредитора. Підставами визнання недійсним договору чи спростування майнових дій визнаються, серед іншого, безоплатне здійснення боржником відчуження майна, прийняття на себе зобов'язання без відповідних майнових дій іншої сторони, відмова від власних майнових вимог; виконання боржником майнових зобов'язань раніше встановленого строку тощо.

Ці засоби виступають специфічними, але необхідними елементами системи юридичних дій, направлених на забезпечення задоволення індивідуальних вимог кредиторів в конкурсному процесі. Але окрім них, Закон насичений прикладами дій організаційного характеру (наприклад, щодо відсторонення керівництва від управління підприємством на етапі розпорядження майном, формування даних реєстру кредиторів та ін.), що сприяють досягненню основної мети провадження [49, с. 40].

Слід також відзначити, що попри застосування уніфікованого порядку розрахунків та задоволення вимог кредиторів, він різниться залежно від виду застосовуваної до боржника процедури. Так, практика господарських судів свідчить про намагання боржників погасити заборгованість перед ініціюючим та іншими кредиторами у справах про банкрутство як до, так і після введення розпорядження майном боржника, використовуючи такі процедури погашення вимог кредиторів, як:

- оплата боргу ініціюючому кредитору до публікації оголошення про порушення справи про банкрутство;
- укладення з ініціюючим кредитором мирової угоди;
- погашення вимог кредиторів після публікації оголошення про порушення справи про банкрутство та затвердження реєстру вимог кредиторів частково або у повному обсязі;
- укладення мирової угоди з кредиторами після публікації оголошення про порушення провадження у справі про банкрутство та затвердження судом реєстру вимог кредиторів [50, с. 136].

На думку Полякова Б.М., оплата грошових зобов'язань у процедурі розпорядження майном здійснюється у два етапи (приватний конкурс до опублікування оголошення, який стосується тільки ініціюючого кредитора та головний конкурс, який починається після публікації оголошення про порушення справи про банкрутство) [23, с.160].

Відповідні заходи здійснюються з метою припинення провадження у справі згідно з п.7 ч.1 ст. 40 Закону в ред. 30.06.99 р. та п.7 ч.1 ст. 83 Закону в ред. 22.12.2011р. або залишення заяви без розгляду у порядку ст. 81 Господарського процесуального кодексу України [60], та правомірність їх застосування більш детально буде розглянута у наступному розділі.

Інший приклад - на будь-якій стадії провадження у справі про банкрутство між боржником і кредиторами може бути досягнуто домовленість між боржником і кредиторами стосовно відстрочки та/або розстрочки, а також прощення (списання) кредиторами боргів боржника, та підписано мирову угоду (ст. 77 Закону). Проте, така диспозитивність одночасно межує з імперативним регулюванням стосовно, наприклад, обов'язку арбітражного керуючого попередньо погоджувати мирову угоду з органом, уповноваженим управляти державним майном, якщо мова йде про державні підприємства, або обмеження на укладання мирової угоди лише щодо вимог, забезпечених заставою, вимог другої та наступних черг задоволення вимог кредиторів, визначених Законом.

Викладене демонструє традиційне органічне сполучення загальних методів господарського права – координації (диспозитивності) та субординації (імперативності) при врегулюванні відносин щодо здійснення розрахунків між боржником та кредиторами та підтверджує комплексну публічно-приватну природу інституту погашення вимог кредиторів, в рамках якого здійснюється виконання зобов'язань як зі сфери цивільного майнового обороту, так і щодо сплати податків та інших обов'язкових платежів.

1.3. Способи погашення вимог кредиторів у процедурі банкрутства

Загальна логіка законодавства про банкрутство передбачає, що ані процедури відновлення платоспроможності боржника, ані визнання боржника банкрутом із наступною ліквідацією не оминають питань задоволення правомірних вимог кредиторів до боржників. В цьому контексті особливої актуальності набувають питання законодавчого та організаційного забезпечення порядку задоволення вимог кредиторів та визначення умов для застосування конкретних способів погашення заборгованості боржника під час окремих судових процедур з урахуванням загальних принципів конкурсного процесу.

Проте, у чинному Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» відсутній вичерпний консолідований перелік способів виконання/припинення зобов'язань між боржником та кредитором, а норми щодо їх застосування на практиці не позбавлені прогалин та вразливих місць, що створює проблеми у суб'єктів правозастосування.

Законопроекти з питань банкрутства, що наразі внесені до парламенту, також не містять конструктивних пропозицій щодо питання про допустимі у рамках банкрутства способи погашення зобов'язань та особливості їх застосування, навпаки, дуже загально формулюють правила задоволення кредиторських вимог. Наприклад, ч. 2 ст. 29 законопроекту 3132-д від 21.10.2016 р. передбачає, що заходами щодо відновлення платоспроможності боржника, які містить план санації, можуть бути, серед інших, «відстрочення, розстрочення або прощення боргу чи його частини; виконання зобов'язання боржника третіми особами; задоволення вимог кредиторів іншими способами, що не суперечать закону; ліквідація дебіторської заборгованості; реструктуризація активів боржника відповідно до вимог цього Закону» тощо [61]. Зважаючи на те, що згаданим законопроектом взагалі пропонується змістити основну процедуру погашення вимог на етап санації, видається, що він має деталізувати порядок здійснення таких розрахунків, відповідні способи

погашення, обмеження, а не невичерпно формулювати перелік підстав припинення.

Зважаючи на те, що ст. 1 Закону про банкрутство погашеними грошовими вимогами кредиторів визнає задоволені вимоги кредиторів та вимоги, щодо яких досягнуто згоди про припинення, а також і інші вимоги, які відповідно до цього Закону вважаються погашеними [17, ст. 1], у літературі виділяються наступні способи погашення боргу, які застосовуються при цьому: оплату боргу, новація та передання відступного, недостатність ліквідаційної маси, вплив граничної давності, прощення боргу та залік взаємних вимог [35, с. 100; 62, с. 23].

Разом із тим, як перелік, так і умови застосування способів погашення вимог кредиторів у процедурі банкрутства не є загальновизнаними.

П. Пригуза підкреслює, що оскільки при банкрутстві строки виконання порушені, відносини між сторонами набули публічного характеру тому, що були предметом позовного та виконавчого провадження, частина грошових зобов'язань вірогідно є неоплатною та буде погашена у різні строки та способи, що визначені Законом про банкрутство, а також цивільним законодавством України: сплата грошей; зарахування зустрічних грошових вимог; новація; прощення боргу; погашення за недостатністю майна боржника, ліквідація юридичної особи [63, с. 101].

Звичайно, кредитор найбільш зацікавлений у повному покритті усієї суми заборгованості (задоволення вимог), але у разі браку активів боржника процедура неспроможності запускає механізм, направлений на максимальне позбавлення боржника тягара заборгованості, врегулювання боргових зобов'язань у спосіб, коли кредитор поступається частиною своїх майнових вимог. Термін *врегулювання* вживається, зокрема, у Положенні про порядок проведення санації до порушення провадження у справі про банкрутство, коли йдеться про обов'язкову наявність у плані санації умов щодо погашення та врегулювання грошових вимог кредиторів [64, абз. 4 п. 3.1].

Як влучно зауважує О. Валуйський, ідея конкурсного процесу про рівномірний розподіл майна боржника між усіма його кредиторами в жодному з законів про неспроможність свого втілення не знайшла. Таке положення пов'язане з прагненням законодавця домогтися «справедливого» розподілу коштів виходячи з правового становища кожної категорії кредиторів, з урахуванням економічної «слабкості» сторони, національних традицій і т.п. Привілеї – неминуче виключення з принципу рівності кредиторів і метод захисту певних їх груп [16, с. 28]. З окресленої причини законодавець і допускає інші, відмінні від задоволення, способи погашення зобов'язань при банкрутстві.

Звернемось до аналізу способів погашення грошових вимог кредиторів.

Згідно з положеннями ст. 599 ЦК України зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином. Платежі за грошовими зобов'язаннями, що виникають у господарських відносинах, здійснюються у безготівковій формі або готівкою через установи банків, якщо інше не встановлено законом (ч. 1 ст. 198 ГК України). Окрім зазначених, О. П. Подцерковний серед можливих способів виконання грошового зобов'язання виокремлює і внесення коштів у депозит нотаріальної контори [28, с. 135]. Зважаючи на те, що Закон про банкрутство чітко не визначає єдино можливого способу виконання, кожен з зазначених може бути використаний: наприклад, безготівковий – для розрахунків із юридичними особами, готівковий – для виплати заробітної плати, внесення коштів у депозит нотаріальної контори – у разі відсутності адреси кредитора тощо.

З моменту відкриття провадження у справі про банкрутство оплата грошових вимог здійснюється за правилами Закону про банкрутство: 1) на стадії розпорядження майном допускається оплата ініціюючому кредитору до офіційного оприлюднення оголошення про порушення справи про банкрутство на офіційному веб-сайті Вищого господарського суду України в мережі Інтернет, а після нього – на підставі затвердженого реєстру кредиторів; 2) на стадії санації розрахунки здійснюються згідно з

затвердженим планом санації; 3) у разі укладення мирової угоди грошові зобов'язання виконуються згідно з її умовами; 4) у рамках ліквідаційної процедури з основного рахунка боржника здійснюються виплати кредиторам у порядку черговості, визначеному ст. 45 Закону.

Крім того, Закон про банкрутство встановлює особливості нарахування та стягнення неустойки, процентів та інших санкцій за грошовими зобов'язаннями під час банкрутства. Наприклад, ч. 3 ст. 19 Закону встановлює заборону на нарахування неустойки (штрафу, пені), застосування інших фінансових санкцій за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань із задоволення всіх вимог, на які поширюється мораторій; не застосовується індекс інфляції за весь час прострочення виконання грошового зобов'язання, три проценти річних від простроченої суми тощо.

Згідно зі ст. 601 ЦК України зобов'язання припиняється зарахуванням зустрічних однорідних вимог, строк виконання яких настав, а також вимог, строк виконання яких не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги [24, ст. 601]. Отже, її положення формулюють основні умови застосування такого способу припинення зобов'язання: зустрічність вимог, їх однорідний характер та настання строку їх виконання. Але чи є вони достатніми для застосування такого способу припинення зобов'язань у процедурі банкрутства?

Наукова спільнота постійно наращує аргументи «за» та «проти» застосування такого способу припинення зобов'язань в рамках банкрутства.

На думку А. Бутирського, зарахування зустрічних однорідних вимог може застосовуватись у процедурі банкрутства лише в тому випадку, якщо вони виникли в один період (у ході однієї і тієї ж процедури банкрутства або до порушення провадження у справі про банкрутство), а власне погашення вимог кредиторів шляхом зарахування зустрічних однорідних вимог можливе лише пропорційно, в межах однієї черги кредиторів, і за умови погашення вимог кредиторів попередніх черг [65, с. 340].

Б. М. Поляков, справедливо критикуючи цей спосіб погашення вимог, зауважує, що зарахування завжди вигідно кредиторі, але не боржнику та іншим конкурсним кредиторам, оскільки «зарахування завжди порушує черговість вимог кредиторів, так як незалежно від перебування задоволеного кредитора в тій чи іншій черзі в реєстрі, він отримує свій борг повністю та поза чергою» [27, с. 67]. Він допускає зарахування лише тоді, коли воно визначено «як захід з відновлення платоспроможності боржника. Наприклад, в плані санації передбачається погашення вимог векселями конкурсних кредиторів, які може придбати боржник в процесі продажу власної продукції. При цьому не виключається придбання таких векселів з дисконтом. Тоді зарахування здійснює боржник з вигодою для себе та інших конкурсних кредиторів» [27, с. 67]. Основний аргумент «проти» - це неможливість залучення дебіторської заборгованості до складу ліквідаційної маси, частину з якої б могли отримати усі конкурсні кредитори: «кредитори не отримують нічого від дебіторської заборгованості, що надійшла від зарахованого кредитора, а останній задовольняє повністю або частково свій борг за її рахунок» [27, с. 69].

Однак, останній приклад виглядає переконливим лише за умови, що дебіторська заборгованість кредитора, що претендує на зарахування, є єдиним активом боржника. За протилежних обставин – ускладнення чи взагалі унеможливлення стягнення дебіторської заборгованості – проведення зарахування, навпаки, йде на користь боржникові, покриваючи його пасив за рахунок такого «ненадійного» активу.

Судова практика також до сьогодні не виробила чіткої позиції щодо можливості чи заборони припинення зобов'язання в процедурі банкрутства шляхом зарахування зустрічних вимог. Так, висновок щодо можливості проведення такого заліку викладено у постанові Верховного Суду України у справі від 29.03.2005 р. з посиланням на ст.ст. 202,203 ГК України та ст. 601 ЦК України та вказівкою на те, що Закон «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» не містить

прямої заборони погашення вимог кредиторів шляхом проведення зарахування зустрічних вимог. При цьому «вказане погашення відбувалось на стадії затвердження реєстру вимог кредиторів, тобто після пред'явлення вимог іншими кредиторами» [150]. У постанові у справі № 4/797-7/73 від 11.04.2006 р. Верховний Суд України, навпаки, обґрунтовує положення про неможливість проведення взаємозаліку зустрічних вимог у ліквідаційній процедурі [67].

Пункт 39 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 18.12.2009 р. № 15 «Про судову практику в справах про банкрутство» роз'яснює, що заборона на задоволення вимог кредиторів не стосується випадків, коли боржник після виявлення у встановленому порядку кредиторів одночасно задовольнив вимоги всіх конкурсних кредиторів, зокрема і шляхом зарахування зустрічних вимог. У такому випадку провадження по справі про банкрутство підлягає припиненню на підставі п. 7 ч. 1 ст. 40 Закону [26].

Аналіз Закону про банкрутство свідчить про відсутність прямої заборони щодо можливості погашення вимог кредиторів шляхом проведення зарахування зустрічних вимог, як не містить і прямої вказівки на зазначене. Єдине загальне застереження щодо здійснення зарахування міститься у ч. 8 ст. 45 Закону: «погашення вимог кредиторів шляхом заліку зустрічних однорідних вимог проводиться за згодою кредитора (кредиторів) у випадках, якщо це не порушує майнові права інших кредиторів». Але, як вбачається, контроль за недопущенням зловживання правом з боку кредитора, на користь якого відбувається зарахування, має здійснюватись господарським судом, арбітражним керуючим та іншими кредиторами (комітетом кредиторів). Відповідно, порушення майнових прав інших кредиторів при здійсненні зарахування може стати підставою для визнання такого правочину недійсним.

Перепорою на шляху до застосування заліку зустрічних вимог може вважатися введення мораторію на задоволення вимог кредиторів на стадії розпорядження майном боржника, згідно з яким зупиняється виконання

боржником грошових зобов'язань і зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), термін виконання яких настав до дня введення мораторію, і припинення заходів, спрямованих на забезпечення виконання цих зобов'язань та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), застосованих до дня введення мораторію (ст. 19 Закону). Однак, зарахування зустрічних вимог виступає самостійною підставою припинення зобов'язань, що відрізняється від належного виконання, тому немає підстав вважати зарахування різновидом способів виконання зобов'язань, які зупиняються згідно ст. 19 Закону про банкрутство.

На користь можливості проведення заліку зустрічних вимог у процедурі банкрутства свідчить і особливий характер взаємовідносин, що виникають між боржником і таким кредитором. На відміну від звичайних кредиторів, кредитори, які претендують на зарахування, пов'язані із кредитором іншим зобов'язанням, за яким вони виступають боржниками стосовно боржника у процедурі банкрутства. За приписами Закону про банкрутство, стягнення з них дебіторської заборгованості здійснюється протягом усієї процедури банкрутства. Але, за умови недопущення зарахування взагалі, вони опиняються у ситуації, коли змушені понести витрати щодо належного виконання свого зобов'язання, натомість ризикуючи не отримати жодного зустрічного задоволення. Залік зустрічних вимог за таких обставин виступає більш «прокредиторським» інструментом, оскільки дозволяє зменшити ризик збитків саме для кредиторів. Проте, як видається, чітке та узгоджене викладення умов проведення заліку зустрічних вимог у Законі про банкрутство дозволить збалансувати застосування цього способу погашення в інтересах обох сторін провадження.

Зокрема, такими умовами слід вважати наступні: а) виникнення зобов'язання і строків їх виконання до порушення справи про банкрутство; б) виникнення зобов'язань і строків їх виконання в рамках однієї і тієї ж процедури банкрутства; в) проведення зарахування не змінюватиме

черговості задоволення вимог кредиторів; г) проведення зарахування не порушуватиме інтересів інших кредиторів боржника.

В цьому контексті цікавим є іноземний досвід застосування цього правового інструменту. Наприклад, німецьке Положення про неспроможність у §96 передбачає, що залік не допускається, якщо:

1. конкурсний кредитор став боржником конкурсної маси після порушення провадження у справі про неспроможність;
2. конкурсний кредитор придбав свою вимогу від іншого кредитора тільки після порушення провадження у справі про неспроможність;
3. конкурсний кредитор отримав можливість для заліку в результаті оспорюваного правочину;
4. кредитор, чия вимога має бути виконана за рахунок вільного майна боржника, має заборгованість перед конкурсною масою [3].

З огляду на зазначене, слід допустити можливість проведення зарахування зустрічних вимог в рамках банкрутства, якщо умови такого зарахування відповідають приписам ЦК України стосовно цих операцій (щодо строків, характеру вимог тощо), не суперечать вимогам Закону про банкрутство щодо черговості й пропорційності задоволення вимог кредиторів, не створюють жодних персональних пріоритетів для кредитора. Інакше, правило про залік зустрічних вимог можна сформулювати наступним чином: «не допускається припинення грошових зобов'язань боржника шляхом зарахування зустрічних однорідних вимог, якщо при цьому порушуються інтереси кредиторів чи черговість задоволення їх вимог, установлена законом».

Таким чином, детальна законодавча регламентація правомірності та порядку проведення зарахування зустрічних вимог між боржником та кредитором із вказівкою на можливість застосування такого способу припинення зобов'язань у різних судових процедурах банкрутства є необхідною та обґрунтованою.

Виникнення різноманітних способів погашення вимог кредиторів може відбутися завдяки мировій угоді у провадженні про банкрутство.

Згідно з ч. 1 ст. 77 Закону про банкрутство під мировою угодою у справі про банкрутство розуміється домовленість між боржником і кредиторами стосовно відстрочки та/або розстрочки, а також прощення (списання) кредиторами боргів боржника, яка оформляється шляхом укладення угоди між сторонами.

Таким чином, в результаті підписання та виконання мирової угоди зобов'язання між боржником і кредитором може бути припинено внаслідок:

1) прощення (списання) кредиторами боргів боржника (звільнення (прощення боргу) кредитором боржника від його обов'язків – за термінологією ст. 605 ЦК України);

2) новації - заміни одного зобов'язання іншим (ст. 604 ЦК України). Згідно положень ч. 1 ст. 204 ГК України про новацію, господарське зобов'язання може бути припинено за згодою сторін, зокрема угодою про заміну одного зобов'язання іншим між тими самими сторонами, якщо така заміна не суперечить обов'язковому акту, на підставі якого виникло попереднє зобов'язання. До новації відноситься також відстрочка або розстрочка виконання грошового зобов'язання [68, с. 105].

Законом встановлюється, що рішення про укладення мирової угоди після виявлення всіх кредиторів і затвердження господарським судом реєстру вимог кредиторів від імені кредиторів приймається комітетом кредиторів більшістю голосів кредиторів - членів комітету та вважається прийнятим за умови, що всі кредитори, вимоги яких забезпечені заставою майна боржника, висловили письмову згоду на укладення мирової угоди (ч. 2-3 ст. 77). Крім того, для кредиторів, які не брали участі в голосуванні або проголосували проти укладення мирової угоди, не можуть бути встановлені умови гірші, ніж для кредиторів, які висловили згоду на укладення мирової угоди, вимоги яких віднесені до однієї черги (ч. 4 ст. 78).

Але у будь-якому випадку зазначені у цих положеннях застереження щодо прав кредиторів можуть бути витлумачені лише на користь осіб, які офіційно набули статусу кредиторів боржника у справі про банкрутство. Особи, чиї вимоги були відхилені судом та арбітражним керуючим або не були заявлені під час провадження та встановлені арбітражним керуючим (іншими уповноваженими особами) статусу кредитора у справі не отримують, а тому на них відповідні гарантії не розповсюджуються. Однак і щодо них діє наступне правило, сформульоване у судовій практиці: «усі без винятку зобов'язання боржника перед кредиторами, що виникли до затвердження мирової угоди, незалежно від того, брали ці кредитори участь у справі про банкрутство, чи ні, припиняються. Після затвердження мирової угоди у справі про банкрутство виконання боржником усіх зобов'язань (як конкурсних, так і заставних) відбувається виключно за умовами мирової угоди» [69, с. 158].

Цей висновок впливає з твердження, що внаслідок мирової угоди має місце новація, тобто заміна одного зобов'язання іншим, яка автоматично поширюється на усі кредиторські вимоги, охоплені такою угодою. Одночасно слід визнати, що подібне правило утворює ризики і для заставних кредиторів, чиє право не було належним чином приведене до виконання, має недоліки в формалізації (наприклад, підтверджено неналежним виконавчим написом нотаріусу) та не було своєчасно визнано боржником. Адже, згідно з приписами абз. 2 ч. 2 ст. 23 Закону про банкрутство забезпечені кредитори зобов'язані подати заяву з грошовими вимогами до боржника під час провадження у справі про банкрутство лише в частині вимог, що є незабезпеченими, або за умови відмови від забезпечення. Щодо вимог, забезпечених заставою, вони заяву до суду не подають, і, відповідно, не надають жодних підтверджуючих їх документів.

Стосовно прощення боргу Б. Поляков підкреслює, що така форма погашення заборгованості можлива лише відповідно до умов мирової угоди та може поширюватися як на окремих кредиторів (за наявності їхньої згоди),

так і на всіх кредиторів однієї черги (згода всіх не потрібна) [68, с. 105]. Однак, таке твердження не узгоджується з чинними приписами ч. 4 ст. 45 Закону про банкрутство, згідно з якими у разі відмови кредитора від задоволення визнаної в установленому порядку вимоги (поза умовами мирової угоди – *примітка авт.*) ліквідатор (ліквідаційна комісія) не враховує суму грошових вимог цього кредитора.

Окрім загальних вимог – встановлення обов'язку арбітражного керуючого попередньо погоджувати мирову угоду з органом, уповноваженим управляти державним майном, стосовно державних підприємств або підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків, - Законом встановлюються спеціальні правила щодо застосування цієї форми припинення зобов'язань в процедурі банкрутства. По-перше, з переліку вимог, щодо яких може бути застосоване прощення, виключена:

(а) заборгованість із сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інше соціальне страхування, невикористаних та своєчасно не повернутих коштів Фонду соціального страхування України (абз. 3 ч. 2 ст. 78);

(б) заборгованість із заробітної плати перед працюючими та звільненими працівниками банкрута, грошові компенсації за невикористані дні щорічної відпустки та додаткової відпустки працівникам, які мають дітей, інші кошти, належні працівникам у зв'язку з оплачуваною відсутністю на роботі (оплата часу простою не з вини працівника, гарантії на час виконання державних або громадських обов'язків, гарантії і компенсації при службових відрядженнях, гарантії для працівників, що направляються для підвищення кваліфікації, гарантії для донорів, гарантії для працівників, що направляються на обстеження до медичного закладу, соціальні виплати у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності за рахунок коштів підприємства тощо), а також вихідної допомоги, належної працівникам у зв'язку з припиненням трудових

відносин (абз. 2 ч. 2 ст. 78). Заборгованість стосовно цієї групи вимог за умовами мирової угоди також не може бути відстрочена та/або розстрочена.

Відсутня згадка у Законі про банкрутство, але тим не менш не застосовується новація також щодо зобов'язань про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, про сплату аліментів та в інших випадках, встановлених законом, в силу приписів ч. 3 ст. 604 ЦК України.

Стосовно іншої категорії вимог – податкової заборгованості, щодо якої умовами мирової угоди передбачається їх розстрочка чи відстрочка або прощення (списання) боргу чи його частини, «орган стягнення зобов'язаний погодитися із задоволенням їх частини на умовах такої мирової угоди з метою забезпечення відновлення платоспроможності підприємства (ч. 2 ст. 78 Закону). При цьому приписами Закону про банкрутство прямо передбачено *безумовне* списання податкової заборгованості, яка виникла у строк, що передував трьом повним календарним рокам до дня подання заяви про банкрутство, а *альтернативною* (списання або розстрочення) є умова мирової угоди щодо податкового боргу, який виник у строк протягом трьох останніх перед днем подання заяви про порушення справи про банкрутство календарних років» [70, с. 160].

Застосування такого способу припинення зобов'язань як прощення боргу з боку кредитора, як видається, свідчить про його наміри сприяти відновленню платоспроможності боржника, бажання продовжити співпрацю за умови подолання тимчасової кризи платежів з боку добросовісного партнера тощо. При цьому, невиконання умов мирової угоди з боку боржника може мати наслідком її розірвання або визнання недійсною – у такому випадку вимоги кредиторів, щодо яких були надані відстрочка та/або розстрочка платежів або прощення (списання) боргів, відновлюються в повному розмірі у незадоволеній частині (ч. 8 ст. 82 Закону). На думку П. Пригузи та А. Пригузи, зазначене імперативне правило є юридичним стимулом до виконання умов мирової угоди з боку боржника і його власника

(засновника, акціонерів) і не дає боржнику можливості зловживати правом – ставити за мету мирової угоди не відновлення платоспроможності, а уникнення сплати боргу через обман чесного, довірливого і добросовісного кредитора [63, с. 104]. Одночасно, вимоги кредиторів, за якими зроблено розрахунки згідно з умовами мирової угоди, вважаються погашеними (ч. 4 ст. 82 Закону).

Абз. 14 ч. 1 ст. 29 Закону передбачає, що план санації може містити умови про задоволення вимог кредиторів іншим способом, що не суперечить законодавству. Ці положення сьогодні легалізують погашення кредиторських вимог шляхом передання відступного, оскільки окремої статті щодо цього способу припинення зобов'язань Закон про банкрутство не містить. Згідно зі ст. 600 ЦК України зобов'язання припиняється за згодою сторін внаслідок передання боржником кредиторів відступного (грошей, іншого майна тощо). Розмір, строки й порядок передання відступного встановлюються сторонами [24]. В рамках банкрутства цей спосіб може бути включений до умов мирової угоди, а у якості відступного можуть бути передані будь-які майнові активи боржника, що віднесені до конкурсної маси (в т.ч. корпоративні права, акції, частки тощо).

У якості спеціальної підстави припинення зобов'язань Законом про банкрутство (до змін, внесених у 2011 р.) називалась гранична давність, яка передбачала, що вимоги, не заявлені кредитором у передбачений Законом строк для їх подання, вважаються погашеними. Однак, такий механізм зазнавав постійної нищівної критики.

Так, А. Бутирський зауважував, що присікальний строк для пред'явлення кредиторських вимог відсікає всі не заявлені вчасно вимоги і слугує для боржника законним заходом ухилитися від виконання своїх грошових зобов'язань перед кредиторами, які з тих чи інших причин пропустили тридцятиденний строк, що порушує загальні засади справедливості та добросовісності [71]. Аналогічною з цього питання є і позиція В. Джуна, який зазначав, що, фактично, встановленим у Законі

порядком виявлення конкурсних кредиторів штучно унеможлиблюється задоволення їх вимог на користь боржника, чим порушується рівновага інтересів сторін у конкурсному процесі [15, с. 317].

З огляду на це, більш збалансованою з позицій забезпечення інтересів боржника і кредитора виглядає сьогодення редакція Закону про банкрутство щодо наслідків пропущення граничного строку, яка передбачає, що вимоги, які заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання, погашаються в шосту чергу в ліквідаційній процедурі або в останню (третю) чергу при банкрутстві фізичної особи-підприємця.

Так, граничний строк передбачений для наступних випадків:

- пред'явлення конкурсними кредиторами грошових вимог в процедурі розпорядження майном - протягом тридцяти днів від дня офіційного оприлюднення оголошення про порушення провадження у справі про банкрутство (ч. 1 ст. 23 Закону);

- пред'явлення вимог до боржника, визнаного банкрутом, що виникли під час проведення процедур банкрутства, в межах ліквідаційної процедури протягом двох місяців з дня офіційного оприлюднення повідомлення про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури (абз. 9 ч. 1 ст. 38 Закону);

- пред'явлення кредиторами вимог до фізичної особи, визнаної банкрутом, під час ліквідаційної процедури у строк, який не може перевищувати двох місяців (ч. 8 ст. 91 Закону);

- пред'явлення кредиторами вимог до боржника, який ліквідується власником, у місячний строк з дня офіційного оприлюднення повідомлення про визнання боржника, який ліквідується, банкрутом (ч. 3 ст. 95 Закону) тощо.

Аналіз положень Закону про банкрутство приводить до висновків, що наразі гранична давність може бути використана у якості підстави для погашення зобов'язань лише на стадії припинення провадження у справі про банкрутство (за винятком ліквідаційної процедури, про що було зазначено

вище), а самі зобов'язання слід вважати припиненими з моменту винесення відповідної ухвали (ч. 3 ст. 83 Закону).

Так, п. 8 ч. 1 ст. 83 Закону у якості спеціальної підстави для припинення провадження у справі про банкрутство вказує на відсутність висунутих вимог до боржника після офіційного оприлюднення оголошення про порушення провадження у справі про його банкрутство. Крім того, згідно ч. 4 ст. 83 у випадках, передбачених пунктами 4-7 частини першої цієї статті, господарський суд в ухвалі про припинення провадження у справі зазначає, що вимоги конкурсних кредиторів, які не були заявлені в установленій цим Законом строк або відхилені господарським судом, вважаються погашеними, а виконавчі документи за відповідними вимогами визнаються такими, що не підлягають виконанню.

З-поміж випадків, про які йдеться у цій частині (затвердження звіту керуючого санацією боржника (п. 4) або мирової угоди в порядку, передбаченому цим Законом (п. 5) та виконання боржником усіх зобов'язань перед кредиторами (п. 7)), запитання виникають лише стосовно п. 6 - затвердження звіту ліквідатора. Системний аналіз положень статей 45 та 46 Закону свідчить, що звіт ліквідатором подається до господарського суду після завершення всіх розрахунків з кредиторами – незалежно від того, чи вистачило майна для погашення вимог всіх черг (в тому числі шостої, до якої віднесені вимоги, заявлені з порушенням строку) чи вимоги визнані погашеними в силу недостатності майна (ч. 5 ст. 45). В такому випадку у якості підстави їх погашення слід визнавати або оплату, або недостатність майна, але не граничну давність. У зв'язку з цим, п. 6 ч. 1 ст. 83 Закону слід виключити з переліку випадків, передбачених ч. 4 ст. 83 Закону про банкрутство, у рамках яких може бути застосовано граничну давність у якості підстави для припинення зобов'язань у процедурі банкрутства.

Зазначений спосіб погашення зобов'язань не може бути використаний у ряді випадків, передбачених для банкрутства фізичної особи-підприємця, зокрема: вимоги кредиторів щодо відшкодування шкоди, заподіяної життю

та здоров'ю громадян, вимоги щодо стягнення аліментів, а також інші вимоги особистого характеру, які не були заявлені після визнання фізичної особи банкрутом, можуть бути заявлені після закінчення провадження у справі про банкрутство фізичної особи відповідно в повному обсязі або в незадоволеній їх частині в порядку, встановленому цивільним законодавством (абз. 3 ч. 3 ст. 92) тощо.

Законопроектом «Про внесення змін до деяких Законів України щодо підвищення ефективності процедур банкрутства», яким пропонується з абз. 11 ч. 1 ст. 1 Закону про банкрутство виключити слова «а також інші вимоги, які відповідно до цього Закону вважаються погашеними» [61], тим самим обмеживши можливості погашення вимог кредиторів в рамках банкрутства їх належним виконанням або припиненням у спосіб, передбачений законом. Втім, внесення таких змін без вирішення у законопроекті питання про правові наслідки пропущення строку для пред'явлення вимог/незаявлених вимог і подальшу долю таких грошових зобов'язань у разі припинення провадження у справі про банкрутство навряд чи можна визнати виправданим (доцільним).

Згідно з приписами ч. 5 ст. 45 Закону про банкрутство вимоги, не задоволені за недостатністю майна, вважаються погашеними.

Водночас, загальні положення ЦК України та ГК України такого способу припинення зобов'язань як недостатність майна не передбачають. І ст. 607 ЦК України, і ч. ст. 205 ГК України вказують, що зобов'язання припиняється неможливістю виконання у разі виникнення обставин, за які жодна з його сторін не відповідає, якщо інше не передбачено законом. Вичерпного (чи навіть приблизного) переліку таких обставин кодекси не містять, але ч. 3 ст. 205 ГК України пов'язує припинення зобов'язання неможливістю виконання із ліквідацією суб'єкта господарювання.

Згідно з ч. 4 цієї статті, у разі неспроможності суб'єкта господарювання через недостатність його майна задовольнити вимоги кредиторів він може бути оголошений за рішенням суду банкрутом. Ліквідація суб'єкта

господарювання - банкрута є підставою припинення зобов'язань за його участі. Зі змісту цих положень випливає, що законодавець встановлює недостатність майна у якості підстави для визнання боржника банкрутом та його примусової ліквідації, а не самостійного способу припинення зобов'язань. Як видається, зобов'язання у такому випадку припиняється у зв'язку із неможливістю виконання, а недостатність майна слід визнавати лише передумовою, обставиною, яка запускає процедуру ліквідації і обумовлює застосування відповідного способу припинення зобов'язань. Нормативне визначення недостатності майна банку наведено у п. 6-2 ст. 2 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» і визначається як перевищення розміру зобов'язань банку відповідно до реєстру акцептованих вимог кредиторів над оціночною вартістю ліквідаційної маси банку, за винятком майна банку, що є предметом застави та використовується виключно для позачергового задоволення вимог заставодержателя [72, п. 6-2 ст. 2], проте може бути застосоване і в процедурі банкрутства звичайних юридичних осіб.

Відповідно до ч. 2 ст. 46 Закону якщо за результатами ліквідаційної процедури після задоволення вимог кредиторів не залишилося майна, господарський суд виносить ухвалу про ліквідацію юридичної особи - банкрута. П. 6 ч. 1 ст. 83 Закону передбачено, що господарський суд припиняє провадження у справі про банкрутство, якщо затверджений звіт ліквідатора в порядку, передбаченому цим Законом. При цьому затверджуваний ліквідаційний баланс повинен містити інформацію про реальне фінансове становище боржника (про активи – за їх наявністю та про зобов'язання, які залишились непогашеними на дату затвердження ліквідаційного балансу, в тому числі і внаслідок недостатності майна), оскільки саме на підставі цього документу суд виносить ухвалу про припинення юридичної особи – банкрута та про погашення зобов'язань боржника перед кредиторами згідно з ч. 5 ст. 45 Закону про банкрутство.

Мета, склад і принципи підготовки фінансової звітності та вимоги до визнання і розкриття її елементів визначаються Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвердженим наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р. Відповідно до його розділу I «Загальні положення» баланс (звіт про фінансовий стан) - звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання і власний капітал. У балансі відображаються активи, зобов'язання та власний капітал підприємства (п. 7 розділу II «Склад та елементи фінансової звітності») [73].

Комплексний аналіз приписів наведених вище норм дозволяє зробити висновок, що встановивши на підставі відомостей ліквідаційного балансу факт відсутності у боржника майна, достатнього для погашення всіх кредиторських вимог, господарський суд затверджує звіт ліквідатора та ліквідаційний баланс і припиняє юридичну особу – боржника (якщо майна виявилось недостатньо для погашення всіх кредиторських вимог), припиняє провадження у справі. З моменту винесення відповідної ухвали грошові зобов'язання боржника перед кредиторами, не задоволені через недостатність майна боржника, слід визнавати припиненими у зв'язку з неможливістю їх виконання.

Одночасно слід зауважити, що законодавство про банкрутство передбачає ряд випадків, коли недостатність майна самого боржника не впливає на погашення кредиторських вимог. Так, якщо неспроможність юридичної особи була викликана засновниками (учасниками), власником майна юридичної особи або іншими особами, які мають право давати обов'язкові для цієї юридичної особи вказівки або іншим чином мають можливість визначати його дії, на таких осіб у разі недостатності майна боржника може бути покладена субсидіарна відповідальність за його зобов'язаннями [74, с. 92].

Зокрема, приписи про субсидіарну відповідальність холдингової компанії за зобов'язаннями корпоративного підприємства, якщо

корпоративне підприємство через дії або бездіяльність холдингової компанії виявиться неплатоспроможним та визнається банкрутом; положення щодо субсидіарної відповідальності учасників повних товариств та повних учасників командитних товариств містять норми Закону «Про господарські товариства»; а ч. 6 ст. 95 Закону про банкрутство передбачає, що власник майна боржника (уповноважена ним особа), керівник боржника, голова ліквідаційної комісії (ліквідатор), які у разі встановлення недостатності майна боржника - юридичної особи, щодо якого прийнято рішення про ліквідацію, для задоволення вимог кредиторів, не звернувшись до суду із відповідною заявою про банкрутство, несуть солідарну відповідальність за незадоволення вимог кредиторів. Останній випадок як раз демонструє, як недостатність майна боржника для задоволення вимог усіх кредиторів (без прив'язки до трьохсот мінімальних заробітних плат) стає підставою для переходу від позаконкурсного погашення вимог боржником до погашення його боргів в рамках справи про неспроможність.

Крім того, законодавство про банкрутство передбачає можливість у разі, коли на момент закінчення строку ліквідації залишилися непроданими активи боржника і їх негайний продаж матиме наслідком істотну втрату їх вартості, передачу ліквідатором таких активів в управління визначеній господарським судом юридичній особі, яка зобов'язана вжити заходів щодо продовження погашення заборгованості кредиторів боржника за рахунок отриманих активів (ч. 6 ст. 45 Закону). Подібні заходи стосовно активів неплатоспроможного банку, наприклад, передбачає і Закон «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». Згідно з положеннями ст. 39 цього Закону, виконавча дирекція Фонду гарантування вкладів фізичних осіб може прийняти рішення про передачу залишків активів банку, що потенційно можуть бути реалізовані, та зобов'язань спеціалізованій установі. Така спеціалізована установа зобов'язана вжити заходів до продовження погашення заборгованості кредиторів неплатоспроможного банку за рахунок отриманих активів. І лише у разі, якщо після закінчення трьох років з дня

передачі активів та зобов'язань такі активи було неможливо реалізувати, вони списуються та/або передаються спеціалізованою установою іншим особам у порядку благодійної діяльності, а вимоги, не задоволені за недостатністю активів неплатоспроможного банку, вважаються *погашеними*, про що повідомляється Фонд [72, ст. 39].

Слід зазначити також, що від припинення вимог кредиторів через неможливість їх виконання у зв'язку з недостатністю майна боржника слід відрізняти випадки, коли перелік майна, що входить до складу ліквідаційної маси, взагалі не може бути визначений через відсутність погодження з боку уповноваженого органу. Так, ч. 12 ст. 96 Закону вимагає, аби переліки ліквідаційних мас та зміни і доповнення до них у справах про банкрутство державних підприємств або підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків, були погоджені з органом, уповноваженим управляти державним майном. У разі відсутності такого погодження включене до переліку ліквідаційної маси майно банкрута не може бути реалізованим. У таких випадках, як свідчать матеріали судової практики, відсутні підстави припиняти провадження у справі про банкрутство та, відповідно, вважати вимоги кредиторів, що не отримали належного задоволення, погашеними (див., наприклад, постанову Одеського апеляційного господарського суду від 16 лютого 2016 року у справі № 5017/1402/2012 [75] (більш детально – у наступних розділах)).

Окрім окресленої судової форми, неможливість виконання зобов'язання як спосіб припинення зобов'язань у рамках банкрутства набуває і іншої – законодавчої форми. Вона може мати місце у випадках, коли боргові зобов'язання списуються (припиняються) в силу положень законодавства (адресних законів). У якості прикладу можна навести Закон України «Про заходи, спрямовані на врегулювання заборгованості теплопостачальних та теплогенеруючих організацій та підприємств централізованого водопостачання і водовідведення за спожиті енергоносії» від 03.11.2016 р., який передбачає списання нарахованих неустойки (штрафу, пені),

інфляційних нарахувань, процентів річних на заборгованість підприємств централізованого водопостачання та водовідведення за спожиту для виробництва послуг централізованого водопостачання та водовідведення, постачання холодної води та водовідведення (з використанням внутрішньобудинкових систем) за спожиту електричну енергію станом на 1 липня 2016 р. [76, ч. 2 ст. 6].

Прийняття відповідного Закону є тією обставиною, за яку жодна зі сторін зобов'язання не відповідає (в розумінні ч. 1 ст. 205 ГК України), і, відповідно, виступає передумовою для припинення зобов'язання в силу об'єктивної неможливості його виконання. При цьому, таку форму припинення слід відрізняти від прощення боргу, яке за приписами ЦК та ГК України здійснюється з боку кредитора, а не за рішенням законодавця.

Як ми вже зазначали у попередніх підрозділах, виконання у рамках відкритої процедури банкрутства наряду із грошовими мають отримати і майнові вимоги кредиторів. Зважаючи на відсутність спеціального правового регулювання цього питання в Законі про банкрутство, вимоги кредиторів за майновими вимогами мають певні преференції – вони можуть бути заявлені арбітражному керуючому на будь-якій стадії провадження і, у разі їх обґрунтованості та наявності відповідного майна, позачергово отримати належне виконання та припинитися. І лише у випадку, коли таке майно відсутнє, майнова вимога може бути трансформована у грошову та заявлена в порядку та строки, встановлені Законом про банкрутство.

У будь-якому випадку, з'ясування питань щодо можливості застосування того або іншого способу погашення грошових зобов'язань перед кредиторами, а відповідно й погашення вимог кредиторів у провадженні про банкрутство, є неможливим без врахування умов та обмежень, передбачених Законом про банкрутство. До них слід відносити: запровадження мораторію на задоволення вимог кредиторів, черговість та пропорційність задоволення вимог (у випадках недостатності майна), особливий порядок задоволення вимог привілейованих кредиторів тощо. Здійснення розрахунків в рамках

банкрутства вимагає одночасного врахування усіх вимог для забезпечення справедливого, всебічного та максимального погашення зобов'язань.

Так, мораторій на задоволення вимог кредиторів вводиться з моменту порушення провадження у справі про банкрутство та зупиняє виконання боржником грошових зобов'язань і зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), термін виконання яких настав до дня введення мораторію, і припинення заходів, спрямованих на забезпечення виконання цих зобов'язань та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), застосованих до дня введення мораторію (ч. 1 ст. 19 Закону). Одночасно із цим, мораторій забороняє нарахування неустойки (штрафу, пені), застосування інших фінансових санкцій за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань із задоволення всіх вимог, на які він поширюється. Як видається, цей «продебіторський» захід направлений на втримання розміру заборгованості від подальшого зростання, що значно знижуватиме його шанси на відновлення платоспроможності. Тому цю міру слід розглядати більш як таку, що направлена на недопущення виникнення подальших зобов'язань, аніж на припинення існуючих.

Як впливає з визначення та положень ч. 5 ст. 19, мораторій поширюється на конкурсну заборгованість, а не на поточну. У судових рішеннях неодноразово акцентувалася увага на доцільності збереження вільного правового режиму поточних вимог кредиторів до визнання боржника банкрутом. Якщо поширити дію мораторію і на поточну заборгованість, то остання не буде підлягати оплаті в процедурах розпорядження майном та санації. Це призведе до того, що після порушення справи про банкрутство жоден з контрагентів не співпрацюватиме з боржником, оскільки за поставлену продукцію, здійснену роботу чи надані послуги під час провадження справи про банкрутство боржник не буде розраховуватись. Такі обставини в подальшому матимуть наслідком припинення підприємницької діяльності самого боржника, що, в свою чергу, зумовить банкрутство боржника і відкриття щодо нього ліквідаційної

процедури (див., наприклад, постанову ВГСУ від 07.09.2005 р. № 15/8) [77, с. 30].

Втім, якщо зі звільненням поточної заборгованості з-під дії мораторію більш-менш все зрозуміло, стосовно обсягу конкурсної заборгованості, яку не можна погашати, дискусія триває. Так, наприклад, на думку Ю. Орловського та Є. Павлодського введення мораторію не означає припинення розрахунків за вимогами кредиторів. Вони вважають, що мораторій має вводитись лише стосовно примусового задоволення вимог [78, с. 75]. На думку Б. Полякова, мораторій означає безумовне призупинення виконання грошових вимог конкурсних кредиторів. При цьому не має значення, чи має хто-небудь з них виконавчий документ на виконання в державній виконавчій службі. Розрахунки з кредиторами мають відбуватися на підставі та в порядку, визначеним Законом, а не за загальними правилами [35, с. 106].

Перша позиція, як видається, спростовується чинними положеннями ч. 3 ст. 19 Закону про банкрутство, якими підкреслено, що протягом дії мораторію на задоволення вимог кредиторів забороняється окремо: (а) стягнення на підставі виконавчих та інших документів, що містять майнові вимоги, у тому числі на предмет застави, а також у разі звернення стягнення на заставлене майно та виконання рішень у немайнових спорах; (б) виконання вимог, на які поширюється мораторій. Втім, неможливо погодитись і з твердженнями Б. Полякова, оскільки повна заборона задоволення вимог конкурсних кредиторів протягом дії мораторію фактично означатиме неможливість погашення кредиторських вимог протягом процедур розпорядження майном та санації, і призводитиме до визнання усіх боржників банкрутами.

Одночасно слід підкреслити, що буквальне тлумачення визначення мораторію приводить до висновку, що він зупиняє саме виконання боржником грошових зобов'язань, тобто дії, направлені на повне задоволення пред'явлених вимог кредиторів (оплату), але не встановлює заборон щодо застосування інших способів припинення грошових

зобов'язань (відповідно до положень гл. 50 ЦК України та ст.ст. 202-205 ГК України [79]). Такий висновок ґрунтується на приписах ст. 1 Закону, яка відокремлює з-поміж погашених вимог кредиторів задоволені вимоги та вимоги, стосовно яких сторони дійшли згоди про припинення у спосіб, передбачений цивільним чи господарським законодавством.

Абз. 2 ч. 5 ст. 19 встановлює, що дія мораторію не поширюється на задоволення вимог кредиторів у разі одночасного задоволення вимог кредиторів у процедурі розпорядження майном (коми немає) керуючим санацією згідно з планом санації або ліквідатором у ліквідаційній процедурі в порядку черговості, встановленому цим Законом. Тобто мова йде про можливість і на стадії розпорядження майном задовольнити всі вимоги.

Підсумовуючи викладене, з урахуванням положень чинного господарського законодавства, способами погашення грошових вимог у процедурі банкрутства слід визнавати:

- (1) оплату боргу;
- (2) новацію;
- (3) передання відступного;
- (4) неможливість виконання, що може набувати судової форми (обумовлена недостатністю майна боржника-банкрута та його примусовою ліквідацією) та законодавчої форми (передбачення законом обставин, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язання, наприклад, списання заборгованості, штрафних санкцій тощо);
- (5) вплив граничної давності;
- (6) прощення боргу;
- (7) залік взаємних вимог.

Крім того, приходимо до висновку про нагальну необхідність викладення (угруповання) положень, які встановлюють порядок, особливості, умови, способи та наслідки проведення розрахунків із кредиторами боржника на кожній стадії провадження у справі про банкрутство, в окремому розділі Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або

визнання його банкрутом». Відсутність чітких, узгоджених та зрозумілих правих погашення заборгованості стосовно окремих категорій вимог та переліку допустимих способів припинення боргових зобов'язань у рамках кожної з судових процедур сьогодні дезорієнтує сторін та інших учасників процесу, обмежує дії арбітражного керуючого та призводить до появи суперечливих судових рішень.

Висновки до розділу 1

Особливості правового регулювання функціонування та припинення грошових зобов'язань в рамках банкрутства дають підстави для визначення погашення грошових вимог кредиторів як основної юридичної процедури, мети законодавства про банкрутство, майнового інтересу інвестора, критерію успішності конкурсного процесу та загалом сприятливого режиму ведення бізнесу у країні.

Під вимогою кредитора в процедурі банкрутства слід розуміти заявлений кредитором та підтверджений господарським судом у передбаченому законом порядку правоутворювальний та формалізований акт правореалізації, спрямований уповноваженою особою до зобов'язаної особи – суб'єкта господарювання, змістом якого є належне виконання грошових зобов'язань, що виникли з цивільних, господарських, податкових, трудових та інших відносин.

Разом з тим, грошове зобов'язання в рамках банкрутства є більш вузьким поняття у порівнянні зі звичайним грошовим зобов'язанням, що обумовлюється особливим складом учасників (контрагентів) відповідного зобов'язання та їх регламентованим правовим статусом у рамках конкурсного процесу; особливими нормативними підставами виникнення зобов'язань та юридичними фактами, необхідними для реалізації права вимоги (звернення до боржника); спеціальним порядком виконання грошового зобов'язання, зумовленим задоволенням грошових вимог за

правилами судових процедур банкрутства та у певній черговості, визначеними способами погашення, встановленими особливостями господарської відповідальності за порушення грошового зобов'язання тощо.

Погашення вимог кредиторів в процедурі банкрутства – це самостійний правовий інститут, що становить сукупність правових норм регулювання взаємопов'язаних матеріальних, організаційних, процесуальних та інших відносин, що виникають між кредиторами і боржником, а також між ними та іншими учасниками провадження у справі про банкрутство під контролем господарського суду, з метою задоволення вимог кредиторів та врегулювання його заборгованості.

Способами погашення грошових вимог у процедурі банкрутства є: (1) оплата боргу; (2) новація; (3) передання відступного; (4) неможливість виконання, що може набувати судової форми (обумовлена недостатністю майна боржника-банкрута та його примусовою ліквідацією) та законодавчої форми (передбачення законом обставин, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язання, наприклад, списання заборгованості, штрафних санкцій тощо); (5) вплив граничної давності; (6) прощення боргу; (7) залік взаємних вимог.

РОЗДІЛ 2

ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ПОРЯДКУ ПОГАШЕННЯ ВИМОГ КРЕДИТОРІВ У ПРОЦЕДУРІ БАНКРУТСТВА

2.1. Мета та завдання правового регулювання банкрутства в контексті задоволення вимог кредиторів

Правовідносини щодо відновлення платоспроможності та банкрутства, що опосередковані Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та низкою інших законодавчих актів України, можна віднести до вторинних різновидів правового регулювання. Адже, наприклад, від правовідносин поставки чи позасудового врегулювання спорів ці відносини не можуть існувати без правового регулювання. Більш того, інститут банкрутства є надбанням комерційних правовідносин певного рівня розвитку й від того, яким чином держава врегулює відповідні відносини, повною мірою залежатиме їх існування як таких. У зв'язку із цим надзвичайно важливо з'ясувати мету та завдання правового регулювання відносин щодо відновлення платоспроможності та визнання особи банкрутом.

Вихідним для такого розгляду пропонується взяти думку, висловлену у юридичній літературі про те, що ««мета» та «завдання» співвідносяться як загальне й конкретне, тобто за допомогою мети визначається кінцевий результат, якого прагнуть досягти під час виконання цієї чи іншої діяльності. Завдання - це проміжні, більш часткові цілі, які легко можуть трансформуватись у нову мету з одночасним виділенням проміжних, більш конкретних завдань» [80, с. 63]. Не менш важливою є думка про те, що мету та завдання у контексті правової організації діяльності судових органів можна визначати єдиним терміном «цілепокладання» [81, с. 12].

Виходячи із назви відповідного основного Закону, можна уявити, що однієї із основних його завдань — сприяти оздоровленню

неплатоспроможного боржника. Певним чином цьому завданню суперечить інше завдання – визнати неплатоспроможного суб'єкта банкрутом із наступною його ліквідацією, якщо йдеться про юридичну особу, або позбавлення статусу підприємця, якщо йдеться про боржника-підприємця. Суперечність полягає у тому, що процедури відновлення платоспроможності завжди виступатимуть альтернативою банкрутству та ліквідації, завжди виникатиме потреба чітко з'ясувати, де вичерпалися можливості для відновлення платоспроможності й оздоровлення та постає необхідність переходу до іншої стадії – банкрутства та ліквідації. Причому, формалізація відповідного процесу завжди входить у суперечність із реальними економічними відносинами.

Наприклад, проблемним є питання про обмеження строків відповідних процедур. Намагання обмежити економічну складову банкрутства строковими чинниками лише призвело до утворення нових проблем, коли учасники процесу виявилися позбавленими юридичних інструментів опосередкування подальших процедур, але в умовах реальної неможливості виконати приписи закону у певній процедурі.

Зокрема, можна згадати проблему із закінченням 12-місячного строку ліквідаційної процедури, передбаченого ч.1 ст. 37 Закону, який сам по собі не означає здійснення ліквідаційних заходів у повному обсязі. Закон, визначивши відповідний строк, не лише не зміг запобігти виникненню проблем затягування розгляду справ про банкрутство, але й призвів до виникнення нових проблем. Судді опинилися перед необхідністю продовжувати відповідні строки на підставі положень ст. 53 ГПК України, або відмовляти у такому продовженні, однак продовжуючи розглядати справу [82]. Як видається, ці та інші проблемні аспекти законодавства про банкрутство мають вирішуватися не лише на підставі довільного тлумачення окремих норм Закону, а передусім, з урахуванням його загальної мети та вихідних завдань.

Без чіткого вирішення питання про те, яка є основна мета відповідного регулювання, а які поточні завдання провадження про банкрутство, не можна запрограмувати загальну систему та логіку правових положень про банкрутство, здатної забезпечити єдність його смислу, економічну ефективність та однаковість правозастосування.

Задоволення вимог кредиторів у провадженні про банкрутство, як видається, має бути визнано центральною ідеєю і основоположним елементом призначення цього інституту загалом. Адже інші наслідки банкрутства – погашення (списання) боргів боржника, ліквідація неплатоспроможного суб'єкта, відновлення платоспроможності підприємця, нарешті, функціонування судових органів чи арбітражних управляючих – у ринковій економіці мають другорядне та проміжне призначення.

Відновлення платоспроможності боржника у цьому контексті також має визнаватися необхідним саме для того, аби створити умови для якомога повнішого – у порівнянні із ліквідацією – задоволення інтересів кредиторів. Припущення про те, що відновлення платоспроможності боржника є самоціллю провадження, може йти на шкоду ідеї якомога повнішого задоволення інтересів кредиторів, є неприйнятною з огляду на потреби розвитку ринкової економіки та капіталістичних відносин. Такий висновок можна підкреслити й у роботах тих авторів, які наполягають на необхідності уважного ставлення до оздоровчих процедур у банкрутстві, не заперечуючи значення задоволення вимог кредиторів. Зокрема, В.В. Радзивілюк відзначає, що інститут запобігання банкрутству (неспроможності) «має такі основні цілі: забезпечення балансу інтересів усіх учасників відносин запобігання банкрутству (неспроможності), включаючи й інтереси держави; оптимального використання усієї сукупності різноманітних процедур та заходів запобігання банкрутству (неспроможності); надання можливості боржнику звільнитися від боргів та продовжувати свою господарську діяльність, відновлення платоспроможності; збереження бізнесу; захист інтересів працівників неплатоспроможного боржника та домінуючу ціль –

задоволення вимог кредиторів» (курсив – Л.Г.) [83, с. 7]. Отже, фактично визнається необхідність підпорядкування цілей запобігання банкрутству меті більш високого порядку – задоволення вимог кредиторів. Разом із тим, якщо виходити із співвідношення понять мети та завдань правового регулювання, про які йшлося вище, як раз і варто говорити про те, що основна мета – задоволення вимог кредиторів – підпорядковує собі проміжні завдання відповідної процедури.

Держава у силу конституційних положень ст. 13 про рівність усіх форм власності та суб'єктів господарювання не може надавати підтримку окремим суб'єктам господарювання за рахунок інших [84, ст. 13]. Це було б не лише дискримінаційно, але й означало б непропорційність та несправедливість відповідних заходів. Зокрема, згідно з Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» забороняється непряма дискримінація, під якою розуміється «ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб, крім випадків, коли їх реалізація чи застосування має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними» [85]. Саме наявність елементів дискримінації стосовно кредиторів й можна було б спостерігати у впровадженні про банкрутство, коли процедури відновлення платоспроможності були б пріоритетними перед процедурами власно банкрутства, коли страждають інтереси кредиторів за рахунок погашення (списання, прощення) боргу боржникові.

Чинна редакція Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від № 4212-VI від 22.12.2011 р., на відміну від редакції Закону від 30.06.1999 р. № 784-XIV, за своїми загальними положеннями більшою мірою узгоджується із цими вихідними позиціями. Зокрема, у попередній редакції в абзаці 12 статті 1 Закону

давалось досить суперечливе визначення санації, під якою розумілася «система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом кредитування, реструктуризації підприємства, боргів і капіталу та (або) зміну організаційно-правової та виробничої структури боржника». Це дозволило окремим авторам говорити про те, що «головне - відновити платоспроможність підприємства, “а також” (підкреслює, що це – другорядне завдання: по можливості, якщо вдасться, в якийсь мірі тощо) - задовольнити кредиторські вимоги» [86, с. 28]. Невипадково, редакція Закону 1999 році виявила свою нездатність ефективно забезпечити провадження про банкрутство й була переглянута законодавцем «з метою вдосконалення процедур банкрутства, зменшення тривалості процедур, покращення показників за індексом стягнення, скорочення витрат на провадження справи про банкрутство» [87]. Хоча чинна редакція 2011 року також не може похвалитися досконалістю, але, як видається, у ній були зроблені досить відчутні кроки для посилення про-кредиторського спрямування законодавства про банкрутство.

Будь-яке послаблення вихідної мети законодавства про банкрутство – спрямування на максимальне задоволення вимог кредиторів до боржника – у бік певного пільгового режиму боржника несе загрозу деградації права банкрутства та економічних відносин загалом, а тому потребує зваженого та відповідального підходу.

У російській літературі висловлене занадто хвалебна думка про те, що законодавство про банкрутство відповідної держави має «нейтральний характер» у порівнянні із моделями інших правових систем. У зв'язку із цим висловлена думка, що «інститут неспроможності, незалежно від правової системи, має загальну соціально корисну мету - вирішення специфічної кризової ситуації щодо боржника і кредиторів, що складається в нездатності

боржника задовольнити в повному обсязі вимоги кредиторів» [88, с. 9-10]. Але за такого розуміння визначається не стільки мета, скільки беззмістовний напрям регулювання. Зокрема, констатація «кризової ситуації» є вельми умовною, позаяк боржнику може бути цілком вигідно за допомогою процедур банкрутства позбавитися боргів, тим паче якщо законодавство надмірно сприятливо ставиться до нього та не дозволяє кредиторам реалізувати власні вимоги повною мірою. Крім того, «кризова ситуація» виникає вже в той момент, коли боржник порушує грошове чи інше зобов'язання, а тому відділити «кризу банкрутства» від «кризи неплатежу» можна лише умовно, відповідний підхід неможливо було б реалізувати у законодавстві. Беззмістовність регулювання в таких умовах призводить до того, що будь-які правові засоби, спрямовані «на вирішення кризи банкрутства», виявляються спрямованими на припинення відповідного провадження без вирішення природної економічної задачі, що лежить в основі порушення будь-якого банкрутного провадження – задоволення вимог кредиторів. Само по собі «вирішення кризової ситуації» у даному разі не означає будь-яку цінність для економічних відносин. Завжди виникатиме спокуса імперативно припинити відповідну «кризу» будь-якими засобами у більш простий спосіб. Держава за допомогою такого підходу неодмінно спрямовує зусилля на підтримку неефективного власника, створюючи умови для збільшення безнадійних боргів. У результаті «криза банкрутства» переростає у загальну неефективність правової системи та «кризу економіки». У цьому контексті стає зрозумілим важливість вищенаведеного розмежування понять «погашення» та «задоволення» вимог кредиторів, коли само по собі погашення відповідних вимог зовсім не означає задоволення, а тому здатне шкодити бізнесовому середовищу.

Якщо кредитор не може отримати задоволення від боржника у процедурі банкрутства, то він не буде зацікавлений його ініціювати, буде стримувати капіталовкладення, а банкрутство за ініціативою боржника втрачатиме сенс на користь звичайної ліквідації, особливо коли інтереси

кредитора щодо задоволення майнових інтересів вважатимуться малозначними. Схиляння логіки правового регулювання на бік «реабілітації» боржника завжди провокуватиме таку поведінку боржників, коли добросовісне виконання зобов'язання буде менш привабливим, ніж недобросовісне, а тому в економіку з таким правовим регулюванням інвестор не буде зацікавлений вкладати кошти.

Повне збалансування процедур «відновлення» та «банкрутства» є утопічною та нереальною ідеєю, яку складно виміряти. На користь такого висновку свідчить те розумне припущення, що неспроможність виникає на підставі певного безспірного боргу, передумовою виникнення якого як раз і виступає певне збалансування спірного правовідношення у позовному провадженні чи іншому борговому врегулюванні між боржником та кредитором. У цьому разі спрямування правових норм банкрутства на додаткове «збалансування» інтересів сторін під час задоволення вимог кредиторів неодмінно відбуватиметься за рахунок інтересів кредитора. Отже, так звана «нейтральна» модель банкрутства означає не що інше як «продебіторську» модель конкурсного процесу, яка ущемляє інтереси кредитора по суті. Ця модель засвідчила свою неефективність у пострадянських країнах, слугує чинником вагомим стримування інвестицій в економіку, в тому числі в Україні.

Не випадково сьогодні у парламенті зареєстровані кілька законопроектів, які у цілому спільно орієнтують на необхідність вирішення проблем неефективності банкрутства саме у ключі задоволення вимог кредиторів. Наприклад, у законопроектах № 3132 від 17.09.2015 р. та 3132-Д від 21.10.2016 р. тотожним чином йдеться про те, що «існуюче регулювання процедур банкрутства все ще дозволяє боржникам ухилятися від виконання своїх зобов'язань перед кредиторами, процедури банкрутства є надто тривалими та недостатньо ефективними, а процедура продажу майна не завжди дозволяє продавати майно боржника за найвищою ціною та не забезпечує надійну захищеність права власності покупця. Це робить

вітчизняний ринок не конкурентоздатним у глобальній боротьбі за фінансові ресурси, а права кредиторів не захищеними» [89; 61]. Фахівцями відзначається, що «у нас банкрутство використовується з метою тільки ліквідації. І в основному ініціюється дебіторами». Ринок очищується «без задоволення вимог кредиторів» [90]. При цьому кожний із законопроектів посиляється на низький показник України «Врегулювання неплатоспроможності» згідно з дослідженням Світового банку («Doing Business 2016»), що продовжує погіршуватися [91].

Широка полеміка щодо попередніх та нових законопроектів у цій сфері засвідчує, що проблеми банкрутства навряд чи будуть ефективно вирішені, доки не будуть обґрунтовані системні завдання провадження загалом, а відбуватиметься «латання дірок» у законодавчому полі. Наприклад, відзначається необхідність виключення права Вищого господарського суду врегульовувати процедури досудової санації [92]; запровадити систему електронних торгів за принципами побудови системи електронних державних закупівель Prozorro [93]; збільшити строки провадження «на розсуд суду» [90] тощо.

Маємо говорити про те, що ефективність процедур банкрутства може бути системно досягнута на довготривалу перспективу, якщо мета відповідного законодавства та супроводжуючі його правові засоби будуть спрямовані на максимальне задоволення вимог кредиторів. Причому має йтися саме про реальних кредиторів. Надання певних послаблень боржнику, у тому числі із погляду вільного використання ним елементів зловживання права, має бути послідовно припинено. У цьому контексті не можна не підтримати думку В. В. Джуна про потреби впровадження про-кредиторської моделі законодавства про банкрутство [14, с. 6] та багатьох інших.

Підпорядкування процедур банкрутства основній цілі, тобто сприяти якомога повнішому за інших рівних умов задоволенню вимог кредиторів, не заперечує засобів щодо відновлення платоспроможності боржника. Іншими словами, в інтересах кредиторів надати боржнику такі можливості для

здійснення діяльності, які створюють умови для повнішого повернення боргів. Тут треба враховувати, що кредитори боржника – у силу спеціалізації бізнесу – зазвичай не є його конкурентами чи обізнаними у веденні бізнесу боржника особами. Отже, по суті кредитори не можуть бути зацікавленими у ліквідації боржника, якщо звичайно не йдеться про умисні дії щодо доведення особи до банкрутства чи заволодіння чужою власністю. Але останнє – кримінальні правопорушення, що мають припинятися карними органами, а тому не мають розглядатися як нормальний стан конкурсного процесу, яке визначає його логіку та системну побудову норм. Зацікавленість кредиторів в ефективному функціонуванні боржника є природнім мотиватором, який має враховуватися при правовому регулюванні банкрутства, але не пригнічувати інші процедури банкрутства.

З останнього висновку випливає, що порядок погашення вимог кредиторів у провадженні про банкрутство має власні внутрішні задачі, обумовлені загальною логікою конкурсного процесу та потребами забезпечення порядку у відповідній процедурі, які унеможливають зловживання правами та порушення системи боргових правовідносин. Ці завдання часто виходять за межі конкурсного процесу та ставлять питання до відмежування права банкрутства, зокрема, від виконавчого провадження та стану нормального функціонування господарюючого суб'єкта.

Проблеми виокремлення мети та задач процедур банкрутства з огляду на потреби задоволення вимог кредиторів у вітчизняній літературі ставилися окремими вченими у межах розгляду питань ефективності банкрутства у цілому та ефективності його окремих стадій. Зокрема, виділяються у цьому контексті роботи В.В. Джуни [14, с. 7-6], Б.М. Полякова [94, с. 15], О.П. Подцерковного [95, с. 103] В.В. Радзивілюк [83, с. 5] та деяких інших [96, с. 5]. Поряд із цим без наскрізного – незалежно від стадій та інших питань банкрутства – виділення основоположних завдань та принципів, що стоять перед законодавцем при закріпленні відповідної мети та основоположних

засад порядку, складно не лише повноцінно побудувати цей напрям процедур банкрутства, але й загалом забезпечити єдність конкурсного процесу.

При цьому можна спостерігати досить зважені підходи до пошуку балансу приватних та публічних інтересів у справах про банкрутство.

Але цей баланс не виключає центральних та другорядних цілей регулювання.

Зокрема, Б.М. Поляков виділяє публічну складову у правовому регулюванні банкрутства [94, с.]. В цьому контексті можна сказати, що публічна складова – це саме державний примус до виконання зобов'язання боржника. На жаль, в Україні публічне втручання в сферу боргових відносин із метою послаблення можливостей кредиторів має відчутні перегини пострадянського характеру. Це спостерігається, зокрема, у житлово-комунальній сфері, у сфері операцій із нерухомістю, коли звернення стягнення на ті чи інші об'єкти унеможливлюються у силу заборон на виселення особи, відсутності механізмів надання іншого житла тощо.

Все це призводить до відчутного зменшення ділової активності

Не можна обійти увагою й питання попередження банкрутства, про які йдеться у багатьох сучасних роботах юристів господарників. Можна навіть сказати, що про попередження банкрутства пишуть частіше, аніж про проблеми якомога повнішого задоволення вимог кредиторів.

Вагомим економіко-правовим завданням процедур банкрутства, як і переважної кількості економіко-правових інститутів, стає підвищення ефективності господарської діяльності різноманітних економічних суб'єктів. У аспекті цієї роботи це означає, що задоволення вимог кредиторів у провадженні про банкрутство не має приводити до припинення виробництва чи занепаду бізнесу. На жаль, іноді плутають поняття продажу бізнесу (підприємства) та його закриття під час провадження про банкрутство. Останнє дійсно, є дуже небезпечним, адже закриття підприємств та розпродаж його окремого майна без збереження цілісного майнового комплексу погіршує соціально-економічне становище в окремій місцевості

(регіоні) чи країні загалом, тягне безробіття та занепад соціально-економічних програм.

Питання ефективності банкрутства та інвестиційної привабливості країни є щільно пов'язаними. Зокрема План дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, відображених Групою Світового банку у методології рейтингу “Ведення бізнесу” на 2016 рік, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1406-р [97], передбачає «Встановлення чітких часових лімітів для мораторію на задоволення вимог кредиторів процедурі банкрутства», зокрема шляхом «Автоматичне зняття мораторію у разі затягування процесу» (п. 12) Вдосконалення процедури банкрутства (зменшення строків, підвищення ефективності, п. 19).

При цьому економістами відзначається, що «кількісний показник ефективності інституту банкрутства в країні характеризується відсотком відношення вимог кредиторів, які були задоволені за рахунок майна боржника, до загальної суми вимог кредиторів, які мають бути задоволені до початку розрахунків з кредиторами» [98, с. 332]. Отже, вагомим завданням правової організації процедури банкрутства, що свідчитиме про його ефективність, є побудова таких стимулюючих, обмежувальних та заборонних вимог, які дозволили б задовольнити якомога більше вимог кредитора. Все це потребує низки публічно-правових застережень у законодавстві про банкрутство.

Зокрема мають враховуватися ризики поштучного продажу майна банкрута, монополізації ринку та усунення конкурентів із використанням процедур санації та придбання цілісних майнових комплексів підприємств конкурентами, використання банкрутом фіктивних кредиторських зобов'язань із метою зменшення перспектив задоволення вимог реальним кредиторами, розбалансування конкурсного процесу, коли очікування кредиторів на бодай часткове задоволення власних вимог дестабілізує розпорядчі та інші процедури тощо.

Відповідні ризики мають бути чітко класифіковані та осмислені із погляду вирішення основного завдання.

Низка проблем виникає у зв'язку із дією мораторію на додаткові зобов'язання боржника. Зокрема у юридичній літературі досить давно висловлена цілком обґрунтована думка про те, що «потрібно передбачити порядок компенсації боржником збитків кредиторів від інфляції та доходів, що не отримані за період дії мораторію» [96, с. 8-9]. Фактично йдеться про те, що процедури банкрутства не мають використовуватися для уникнення від сплати боржником штрафних та інших санкцій. Адже само по собі банкрутство не обов'язково має наслідком припинення суб'єкта господарювання – суб'єкт господарювання після розрахунків із кредиторами цілком може продовжити підприємницьку діяльність. Отже у випадку, коли провадження про банкрутство припиняється, мають бути вирішені питання про задоволення тих зобов'язань, щодо яких було уведено режим мораторію. При цьому доцільно, як видається, закласти у закон механізм гнучкого рішення суду щодо погашання відповідних санкцій у повному чи частковому розмірі залежно від поведінки боржника у провадженні про банкрутство. У різі цілковитого сприяння погашенню боргів з боку боржника має прийматися рішення про погашення відповідних зобов'язань, щодо яких було накладено мораторій. Принаймні саме такий підхід реалізовано у законодавстві Німеччини.

Не можна обходити увагою й порушення засад конкурсного процесу та попередження дисбалансу у задоволенні вимог кредиторів різного порядку та значення.

Тут йдеться про наступні чинники, що мають бути враховані при досягненні основної мети задоволення вимог кредиторів у правовому регулюванні банкрутства:

- наділення кредиторів дієвими інструментами попередження виникнення штучних боргів з боку недобросовісних боржників. Йдеться не лише про вдосконалення порядку оскарження відповідних правочинів та дій

боржника (ст. 20 Закону), але й вирішення низки процесуальних проблем долучення усіх зацікавлених кредиторів до порядку визнання вимог інших кредиторів як підстави для формування реєстру кредиторів (ст.ст. 24, 25). Зокрема, виглядають зайвим обмеженням однорічний термін строками можливість оскарження правочинів або майнових дій боржника (ст. 20 Закону). Для прикладу у Казахстані діє, відповідно, 3-річний термін. У Законі ФРН «Про неплатоспроможність» передбачено, що у процедурі банкрутства можуть бути оскаржені правочини (угоди), які були укладені протягом 10-ти років до моменту порушення провадження у справі про банкрутство у випадку, якщо такий правочин мав на меті намір завдати шкоду майновим правам кредиторів. Правочини, які мали наслідком безоплатне відчуження майна боржника, можуть бути визнані недійсними у ФРН у випадку, якщо такий правочин було вчинено протягом 4-х років до моменту порушення провадження у справі про банкрутство. Чинний в Україні порядок, як справедливо зазначається у літературі, провокує зловживання: «Нерідко підготовку до майбутнього банкрутства недобросовісні боржники починають не за рік до порушення провадження, а за кілька років до початку судової процедури банкрутства. Таким чином, обмежуючи можливість оскарження правочинів боржника в 1 рік, законодавець фактично нівелює всю користь зазначеного механізму». [99] Потребують також деталізації положення ст. 24 Закону із погляду деталізації та запровадження елементів змагальності у порядок проведення попереднього засідання, на якому відбувається визнання вимог кредиторів. Повинна бути передбачена процедура внесення застережень кредиторів щодо визнання судом тих чи інших вимог. Можливо саме тоді зникне негативна характеристика вітчизняного конкурсного процесу як такого, що перестав бути змагальним [90];

- співвідношення в різних видах черговості у ліквідаційній процедурі має враховувати ті сфери, де боргові відносини мають суто штрафний (каральний), а не компенсаторний характер. Зокрема, у господарсько-правовій літературі ще на початку 20-х років цілком обґрунтовано ставилося

питання про «встановлення черговості, при якій задоволення вимог з штрафних санкцій за несвоєчасне виконання зобов'язань здійснюється після задоволення вимог з основного боргу» [96]. Ці положення знайшли відображення у чинному законі України «Про відновлення платоспроможності або визнання його банкрутом, де у ч. 2 ст. 25 зазначено, що «неустойка (штраф, пеня) враховується в реєстрі вимог кредиторів окремо від основних зобов'язань у шосту чергу та може бути предметом мирової угоди. Погашення неустойки (штрафу, пені) у справі про банкрутство можливе лише в ліквідаційній процедурі при спрощеному порядку розгляду справи про банкрутство». У цьому контексті варто говорити про те, що загальна компенсаційна форма відповідальності у господарських відносинах має отримувати перевагу перед заходами відповідальності штрафного характеру. Крім того, має бути враховано, що саме у сфері штрафної відповідальності й виникає більшість можливостей для неконтрольованого збільшення заборгованості боржником у відносинах із пов'язаними особами із метою унеможливлення сплати боргів реальним кредиторам. А тому встановлення переваги у черговості стягнення «компенсаційних боргів», що ґрунтуються на відшкодуванні шкоди, оплаті продукції, поверненні кредитних ресурсів, виконання основного податкового зобов'язання (компенсаційних боргів), перед зобов'язаннями щодо сплати штрафних санкцій.

Причому, сьогодні є всі умови для посилення цього напрямку вдосконалення законодавства з врахуванням усього розмаїття карних заходів відповідальності до боржника. У цьому контексті, у зв'язку із рівністю усіх форм власності та господарювання, варто говорити про те, що не лише господарські штрафні санкції, але й податкові санкції мають бути виведені на рівень шостої черги окремо від основних зобов'язань.

- посилення конкурсного порядку взаємодії кредиторів. У цьому контексті можна звернути на існування низки проблем. Зокрема, в окремих дослідженнях ставиться питання про те, що не можна обмежувати права

кредиторів по «негрошовим» зобов'язанням тим, що вони не є учасниками справи про банкрутство» [88, с. 10-11]. Разом із тим, питання має полягати не стільки у тому, як увести кредиторів по негрошовим зобов'язанням у процедури банкрутства, скільки у тому, як трансформувати негрошові зобов'язання у процедурі банкрутства у грошові. Ця проблема не є теоретичною. Досить поширеною у літературі є думка про те, що «за волею кредитора негрошові вимоги можуть бути трансформовані у грошові зобов'язання» [100, с. 40; 101, с. 85; 102]. Разом із тим, законодавство про банкрутство та судова практика не так однозначні у цій можливості. Наприклад, у постанові ВГСУ від 13 квітня 2011 р. у справі № 5020-5/329-10/332 «виконання зобов'язань за цільовими облігаціями може відбуватися як у грошовій формі, так і товарами та/або послугами»... «суди попередніх інстанцій, на порушення приписів ст. 43 ГПК України, не з'ясували порядку погашення придбаних кредиторами цільових облігацій боржника, внаслідок чого не надали правову оцінку статусу заявлених у справі кредиторами вимог – чи відносяться такі вимоги до грошових у розумінні ст. 1 Закону про банкрутство» [103]. При цьому порядок трансформації негрошових вимог кредиторів потребує чіткого законодавчого врегулювання, наприклад із урахуванням потреб запровадження окремої процедури визнання грошового розміру відповідних вимог на підставі оцінки можливостей виконання зобов'язання у натурі, яке не шкодитиме іншим кредиторам тощо.

- задоволення вимог кредиторів має відбуватися у спосіб, що максимально сприяє ефективності виробництва та загалом підвищенню інвестиційної привабливості економіки.

Йдеться про те, що формулювання засад правового регулювання конкурсного процесу має враховувати:

продаж має відбуватися із врахуванням потреби продажу цілісного майнового комплексу аби попередити поштучний розпродаж майна боржника;

продаж цілісного майнового комплексу має забезпечувати прихід ефективного власника, що не лише обізнаний із бізнесом, але й має інвестиційний ресурс для розвитку виробництва,

продаж цілісного майнового комплексу у ліквідаційній процедурі чи санації має узгоджуватися із потребами забезпечення конкурентного середовища, зокрема правовий механізм банкрутства має ставити перешкоди на шляху монополізації ринку.

При цьому варто поставити перешкоду на шляху штучних зобов'язань, які можуть загальмувати ті чи інші процедури та послабити можливість задоволення вимог кредиторів. Наприклад, Р. Г. Афанасьєв пропонував «встановлення мінімальної суми задоволення вимог кредиторів протягом перших місяців проведення санації» [96; с. 11]. Насправді, нормативно-правові механізми санації не мають тиснути на процедури конкурсного процесу. Держава не може знати краще за самих кредиторів, які умови розстрочення, відстрочення чи прощення мають застосовуватися при врегулюванні боргових відносин. Інша мова, що кредитори повинні отримати від держави дієві інструменти попередження ухвалення тих планів санації, які порушують їх інтереси, ставлять у нерівне становище кредиторів. Таким чином, процедури конкурсного процесу лише тоді будуть сприяти досягненню основної мети провадження про банкрутство, коли будуть співвідношенні мета та засоби їх досягнення, іншою мовою, коли вони будуть пропорційними у досягненні мети задоволення вимог кредиторів та оздоровлення боржника.

Отже наступним завданням провадження про банкрутства є забезпечення пропорційності у відповідних державно-правових засобах, що обумовлюють методи впливу на відносини банкрутства.

Пропорційність у цьому ключі має сприйматися у загальноправовому значенні, що формує методологію сучасного права [104, с. 4]. Цей принцип дозволяє оцінити обмеження правових свобод і, таким чином, визначити співвідношення між свободою та обмеженнями в правовій сфері [105, с. 33].

Цей принцип тісно пов'язаний із принципом верховенства права, закладаючи у правові норми підходи щодо захисту прав та інтересів людини *vis-à-vis* державної влади, вимагаючи, щоб державне втручання через прийняття та застосування правових актів відповідало своїй меті [106, с. 315-316]. При цьому варто взяти до увагу думку дослідників принципу пропорційності, оснований на досвіді провідних країни світу та судових органів України про те, що «захід чи дія є доречними для досягнення певної легітимної мети, необов'язково свідчить про те, що вони є єдино можливими. Якщо існують інші, менш обтяжливі засоби, то у держави не має розумних причин використовувати засоби, що передбачають більше втручання: більш м'які засоби є оптимальними; вони краще відповідають інтересам громадян, при цьому однаковою мірою відповідаючи інтересам держави» [107, с. 52].

Стосовно конкурсного процесу це означає, що втручання держави як у відносини між божником та кредитором, так і у відносини між кредиторами у так званому «конкурсному процесі» має ґрунтуватися на достатніх засобах впливу, які за рівних умов дозволяють найменшим втручанням в ринкові правовідносини досягти мети правового регулювання – задоволення вимог кредиторів.

Зокрема, ЄСПЛ у справі «Стебницький і «Комфорт» проти України» вказав на певні напрями пропорційності у законодавстві України про банкрутство. Суд зауважив, що «згідно з національним законодавством у випадку визнання підприємства банкрутом його господарська діяльність припиняється з дати ухвалення постанови про визнання банкрутом... підприємство не може управляти своїм майном, оскільки така функція переходить до ліквідатора... Зазначені обмеження мають на меті ефективно здійснення процедури банкрутства та не можуть вважатися непропорційними» [108]. Із цього рішення можна побачити, що питання ефективності й пропорційності державних обмежень свобод учасників провадження про банкрутство є тісно пов'язаними.

На жаль, чинне законодавство про банкрутство не дозволяє зробити висновок про його повну пропорційність.

Наприклад, у частині 3 статті 19 Закону стосовно вимог кредиторів йдеться про те, що «зупиняється перебіг позовної давності на період дії мораторію». Разом із тим, відповідні положення Закону не виглядають повною мірою зваженими. Вони не диференціюються залежно від того, чи заявлені вимоги у провадженні про банкрутство, чи не заявлені. Хоча за логікою боргових правовідносин усі вимоги, що не були заявлені у процедурі банкрутства, мають визнаватися такими, що прострочені, і до цих вимог, стосовно яких кредитор проявив необачність та байдужість, не можуть застосовуватися ті самі підходи, що й до заявлених у процедурі банкрутства вимог.

У попередній редакції Закону 1992 та 1999 року вимоги, що не були заявлені у провадженні про банкрутство, підлягали погашенню, а згідно із чинною редакцією Закону (ч. 4 ст. 23) «особи, вимоги яких заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання, *або не заявлені взагалі*, не є конкурсними кредиторами, а їхні вимоги погашаються в шосту чергу в ліквідаційній процедурі» (курсив – Л.Г.). Має також враховуватися, що згідно з ч. 2 статті 264 ЦК України «позовна давність *переривається* у разі пред'явлення особою позову до одного із кількох боржників, а також якщо предмет позову є лише частина вимоги, право на яку має позивач» (курсив – Л.Г.). Це правило означає, що позовна давність стосовно вимог кредиторів, визнаних конкурсними, *переривається*, а не *зупиняється*. У зв'язку із цим єдиними вимогами, для яких дійсно має значення положення частини 3 статті 19 Закону щодо зупинення позовної давності, є вимоги кредиторів, заявлені із прострочкою строку чи не заявлені взагалі. Отже, відповідне застереження частини 3 статті 19 Закону непропорційним чином збільшує обсяг вимог до боржника за рахунок кредиторів, які несвоєчасно звернулися чи взагалі не звернулися із вимогами до боржника. Це стосується навіть вимог, які не мають безспірного характеру, адже не визнані судом у позовному

провадженні, але мали б бути заявлені до боржника у провадженні про банкрутство. Таким чином, формування вимог шостої черги кредиторів до боржника не залежить не лише від реального заявлення до боржника, але й від додержання вимог щодо позовної давності у зв'язку із дією мораторію. Це порушує права тих кредиторів шостої черги, які звернулися до боржника із додержанням встановленої позовної давності, адже їх можливості для отримання боргу зменшуються із втручанням держави. По суті остання втручається у боргові відносини, зобов'язуючи боржника сплачувати навіть ті вимоги, стосовно яких кредитори навіть не звернулися.

Саме у цьому контексті можна визнати непропорційними й пропозиції, закріплені у згадуваному законопроекті 3132-д, які вимагають розповсюджувати всі дії і наслідки, вчинені у банкрутстві і на тих кредиторів, які не заявили вимоги у провадженні про банкрутство.

Не можуть похвалитися пропорційністю й низка заходів, передбачених у законодавстві про банкрутство щодо формування особливих режимів банкрутства чи виключення із права банкрутства. Зокрема, якщо поглянути на банкрутство підприємств державної форми власності, особливість провадження щодо яких передбачається у ст. 96 Закону, то можна помітити елементи неефективності засобів регулювання у контексті зазначеної практики ЄСПЛ щодо аналізу засобів впливу на предмет відповідності меті регулювання. Достатньо у цьому ключі поглянути на положення ч. 12 відповідної статті, які передбачають, що «плани санації, мирові угоди та переліки ліквідаційних мас та зміни і доповнення до них у справах про банкрутство державних підприємств або підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків, підлягають погодженню з органом, уповноваженим управляти державним майном. У разі відсутності такого погодження план санації та мирова угода затвердженню господарським судом не підлягають, а включене до переліку ліквідаційної маси майно банкрута не може бути реалізованим». Із цих положень виходить, що банкрутство підприємств державного сектору економіки фактично

унеможливлюється за рішенням держави. Це залишає відкритим питання про можливість задоволення вимог кредиторів державних підприємств загалом та нерівність усіх форм власності та господарювання, встановлених законом. Зважаючи на те, що орган, який управляє державним майном, фактично виконує функцію власника цього майна банкрута, можна помітити слабку можливість для ефективної реалізації примусу до боржника, коли дієвість відповідних процедур залежить від рішення власника майна банкрута. Хоча ця проблема потребує окремого усебічного розгляду, його згадка у зазначений спосіб демонструє, що досягнення ефективності провадження, у тому числі із погляду досягнення мети процедури банкрутства, може бути поставлене під питання окремими особливими режимами у законодавстві про банкрутство. А тому відповідні особливі режими мають бути узгоджені із загальною логікою та призначенням банкрутства загалом.

Підсумовуючи можна зауважити, що формування законодавства про банкрутство, виходячи із принципу пропорційності, потребує дослідження на предмет достатності та зваженості правового впливу, аби відповідати загальній меті відповідного законодавства – сприяти задоволенню вимог кредиторів у спосіб, що передбачає найменший тягар для боржника та ефективність господарських правовідносин.

2.2. Підстави та основні правові засоби погашення вимог кредиторів у законодавстві про банкрутство

Погашення вимог кредиторів у рамках банкрутства не може спрощуватися до механізму розрахунків, які мають місце за звичайних правових умов у майнових відносинах сторін. Цей процес в процедурі неспроможності насичений численними особливими юридичними

установленнями і обмеженнями, задіює різноманітні режими та інститути, основне (істинне) призначення та безпосередній вплив яких для досягнення основної мети провадження вимагає дослідження.

І. Новосельцев підкреслює, що «мета є важливою структурною характеристикою інституту неспроможності, оскільки певною мірою визначає всі інші категорії інституту неплатоспроможності, та, насамперед, систему правових засобів, які застосовуватимуться до боржника (економічного, організаційного чи інформаційного характеру)» [109, с. 18]. Підтримуючи аналогічну позицію, Д. А. Керімов зауважує, що прикладне значення мети як юридичного поняття полягає в тому, що вона, по суті, об'єднує основні елементи механізму правового регулювання в єдину юридичну конструкцію, правовий режим [110, с. 381].

Відтак, і основна визначена мета Закону про банкрутство – задоволення вимог кредиторів – об'єднує в інститут погашення вимог кредиторів у банкрутстві сукупність взаємопов'язаних матеріальних, організаційних, процесуальних та інших відносин, що виникають між кредиторами і боржником, а також між ними та іншими учасниками провадження у справі про банкрутство під контролем господарського суду, з метою задоволення вимог кредиторів та врегулювання його заборгованості. Разом з тим, як справедливо зауважує О. П. Подцерковний, макронауковий цілісний підхід до вивчення проблемних правовідносин неможливо здійснити без аналізу прилеглих правовідносин, до яких необхідно відносити підстави виникнення (зміни, припинення) правовідносин, їх передумови, похідні та супутні відносини [111, с. 186].

Тому, аби системно підійти по питання забезпечення погашення кредиторських вимог у рамках провадження у справі про банкрутство, необхідно визначити сукупність (умов) передумов та підстав для задоволення та/або врегулювання вимог кредиторів, а також правових засобів, передбачених законодавством, що сприяють досягненню основної мети провадження. Б. Поляков наголошує, що у відносинах із боржником

«застосовуються такі правові засоби, які не логічні у звичайних економічних відносинах, тому що обмежують права і інтереси не тільки кредиторів або боржника, а й держави в особі фіскального органу» [23, с.158-159].

У якості передумов інституту погашення кредиторських вимог виступають майнові (здебільшого грошові) зобов'язання та забезпечений законом порядок (позасудовий/судовий) та способи їх виконання. Основною підставою виникнення відповідних правовідносин слугують кредиторські вимоги. Виходячи з теорії юридичних фактів, розробленій у юридичній науці, саме наявність незадоволених вимог кредиторів є тими «життєвими умовами, обставинами і фактами, які визнаються значимими в юридичних відносинах і які в обов'язковому порядку тягнуть за собою юридичні наслідки» [112]. При цьому, саме конкурсні вимоги виступають основною рушійною силою провадження про банкрутство, в т. ч., в частині процесу (сукупності дій, етапів) їх погашення.

Тим не менш, первісно виникнувши у рамках майнових зобов'язань (частіше, грошового характеру) вони за певних умов здатні ініціювати виникнення правовідносин неспроможності, у рамках яких їх погашення відбувається за встановленою законом процедурою. Як зазначає О. О. Квасніцька, «матеріально-правова вимога кредитора має значення тільки для підтвердження права на подачу заяви кредитором» [113, с. 239], в той час як «для порушення справи про банкрутство за заявою кредитора необхідною є наявність сукупності матеріальних ознак стану неплатоспроможності боржника» [113, с. 244]. Так, незадоволення безспірних кредиторських вимог у розмірі не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати протягом трьох місяців після відкриття виконавчого провадження переводить їх погашення в рамки судової процедури банкрутства. Аналогічно, «виникнення конкуренції грошових вимог кредиторів (*курсив – Л. Г.*) у виконавчому провадженні, внаслідок якої задоволення вимог одного або кількох кредиторів у розмірі не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати призведе до неможливості

виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами» [52, абз. 4 п. 12] та неможливість боржника «задовольнити вимоги кредиторів (*курсив - Л.Г.*) у повному обсязі під час ліквідації боржника не у зв'язку з процедурою банкрутства» [52, абз. 5 п. 12]. За таких обставин заявлені кредиторські вимоги виступають частиною юридичного акту, що служить підставою для відкриття справи про банкрутство.

Таким чином, вимоги кредиторів, будучи незадоволеними в рамках зобов'язальних правовідносин, здатні ініціювати процедури вищого порядку, в рамках яких можуть бути використані різні способи їх погашення. В.В. Джунь відзначає, що «за своїм змістом процесуальний механізм у справах про неспроможність призначено для врегулювання проблем заборгованості між неплатоспроможним боржником та колом його кредиторів... Цей процесуальний механізм базується на засадах конкурсної організації провадження, в межах якої під контролем суду упорядковується процес колективного задоволення конкуруючих вимог кредиторів неплатоспроможного боржника» [15, с. 289].

Разом з тим, наявність вимог кредиторів не означає їх безумовного задоволення в рамках банкрутства – на шляху до їх погашення можуть вчинятися дії та відбуватися події (підстави), які в свою чергу впливатимуть на зміну цих правовідносин чи забезпечать їх припинення в бажаний для кредитора спосіб. За змістом Закону про банкрутство відповідні підстави та правові засоби, що забезпечують чи, навпаки, унеможливлюють досягнення такого результату, варто підкреслити у рамках кожної судової процедури.

Первісно визначимось із поняттям правових засобів.

У науковій юридичній літературі прийнято розрізняти широкий і вузький підходи до розуміння «правових засобів». Так, С. С. Алексєєв, прибічник широкого підходу, визначає правові засоби як такі юридичні установлення та форми, дія яких виражає, реалізує можливості права, його силу та викликає настання реального, фактичного соціально-економічного результату, надає необхідного ефекту в соціальному житті [114, с. 240]. О. В.

Малько терміном «правові засоби» позначає правові явища, що виражаються в інструментах (установленнях) і діяннях (технологіях), за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення соціально корисних цілей [115, с. 722]. Узагальнено, згідно широкого підходу, під правовим засобами слід розуміти юридичний інструментарій та дії суб'єктів права чи формалізований результат таких дій.

Натомість, представники вузького підходу правові засоби тлумачать лише через юридичний інструментарій. На думку О. О. Іванова, правові засоби – це весь юридичний інструментарій, за допомогою якого задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення його соціально-корисних цілей. Серед його елементів автор називає джерела права, правові приписи, норми права, правові інститути, правозастосовні акти та акти реалізації прав та обов'язків, правові режими, договори, юридичні факти, суб'єктивні права, юридичні обов'язки, заборони, пільги, засоби заохочення, покарання, дозволи, юридичні аксіоми, презумпції тощо [116, с. 233].

Поділяючи думку, що будь-який юридичний інструмент містить закладену в ньому мету правового регулювання і має бути втілений у конкретний результат (інакше, не оминати зловживань), виокремлювати правові засоби, що містяться в законодавстві про банкрутство, будемо згідно запропонованого широкого підходу. Звичайно, зважаючи на розгалужений елементний склад правових засобів, вичерпне їх виокремлення у банкрутстві не видається можливим. Тому зосередимо свою увагу саме на тих, що направлені на досягнення основної мети банкрутства – справедливого задоволення вимог кредиторів.

Влучним для характеристики відносин банкрутства є зауваження Т. Тарахонич, що «потреба в тих чи інших правових засобах зумовлена неоднозначністю задоволення інтересів різних суб'єктів права. Правові засоби як певні інструменти правового впливу повинні бути різноманітними та взаємопов'язаними, являти собою цілісну систему і в своїй сукупності

бути спрямованими на досягнення ефективності правового регулювання» [117, с. 38]. І у рамках банкрутства, де протягом тривалого часу конкурують інтереси кредиторів і боржника, плюралізм правових засобів, які покликані постійно врівноважувати взаємовідносини сторін провадження, дійсно є надзвичайно виразним.

В свою чергу, О. В. Пустошкін пропонує усі правові засоби, передбачені законодавством про банкрутство, класифікувати в залежності від тієї ролі, яку вони відіграють у досягненні мети інституту неспроможності, на:

1) засоби, що створюють умови для досягнення мети. Вони служать закріпленню існуючого правового і економічного становища боржника з тим, щоб дозволити зацікавленим особам визначитися з можливою стратегією розв'язання кризи.

2) засоби, що усувають перешкоди для її досягнення. Ця група правових засобів виключає негативні фактори, які можуть перешкодити досягненню мети банкрутства. Вони усувають перешкоди, що утруднюють або роблять неможливим відновлення платоспроможності боржника або його ліквідацію.

3) засоби, що безпосередньо спрямовані на досягнення мети. Це, як правило, активні дії, безпосередньо спрямовані на досягнення мети інституту неспроможності. Саме вони дозволяють боржникові відновити платоспроможність або здійснити задоволення вимог кредиторів і ліквідацію боржника [118].

Запропонована класифікація не позбавлена вразливих місць. Так, автор прив'язує критерій класифікації до ролі в досягненні мети інституту банкрутства і поділяє засоби відповідно до визначеної ним «нейтральної» мети. Однак, зважаючи на наявність діаметрально відмінних концепцій банкрутства із протилежними цілями, роль і значення конкретного правового засобу може відрізнятися. Крім того, більшість юридичних конструкцій і механізмів банкрутства є багатогранними, поліцільовими засобами, що не дозволяє беззастережно віднести їх до тієї чи іншої групи.

Так, наприклад, один з найважливіших субінститутів банкрутства – мораторій на задоволення вимог кредиторів – віднесений О. Пустошкіним до засобів матеріального характеру, що створюють умови для досягнення мети банкрутства (нейтральній). Загалом же в літературі мораторій традиційно трактується як продебіторський захід: Б. Поляков зауважує, що його мета завжди полягає у збереженні майнових активів боржника [23, с. 169]; на думку В. Джуноя виконує триєдину функцію: 1) забезпечує захист конкурсної маси від незаконних стягнень з боку окремих кредиторів, 2) ним надається захист боржникові від стягнень як сукупності кредиторів, так і окремих кредиторів до часу упорядкованих розрахунків між боржником та сукупністю його кредиторів за правилами конкретної процедури, 3) забезпечує остаточне визначення (фіксацію) обсягу зобов'язань боржника [15, с. 293]. Разом з тим, з позицій різних груп кредиторів цей засіб може сприйматись по-різному: якщо для конкурсних кредиторів це безумовне обмеження, то для поточних, навпаки, він може сприйматись як такий, що сприятиме виконанню перед ними зобов'язань боржником в силу того, що наявні кошти не витрачаються на задоволення вимог тих кредиторів, вимоги які виникли раніше поточних.

Таким чином, відповідний поділ є досить умовним і виправдовується лише якщо у кожному юридичному інструменті виокремлювати основне (первісне) і вторинне (чи супутнє) призначення. Проте, загалом, згадана класифікація може бути взята до уваги у якості орієнтиру в масиві правових засобів.

Основу процесу банкрутства складають численні «статусні» установлення – правові норми, що визначають положення сторін та учасників провадження у справі про банкрутство. Визначаючи права, обов'язки, повноваження чи відповідальність цих осіб, Закон задає певну програму їхніх дій, що можуть вчинятися з метою стягнення/погашення боргів, але лише їх взаємоузгодженість, координація та єдина направленість здатні забезпечити досягнення мети.

Зважаючи на наявність визначального інтересу кредиторів, що слугує рушійною силою усього конкурсного процесу, видається необхідним виділити провідне місце статусу відповідних суб'єктів у механізмі правового регулювання банкрутства.

Кредиторів у конкурсному процесі поділяють за різноманітними критеріями, наприклад: за змістом вимог (кредитори за грошовими та іншими зобов'язаннями); за формою участі в арбітражному процесі (конкурсні та інші кредитори); за черговістю задоволення вимог (позачергові та чергові кредитори) [119, с. 56]. У сучасній юридичній літературі зроблено висновок про наявність шести видів кредиторів: ініціюючі; вимушені; заставні; поточні; пріоритетні (привілейовані); реєстрові [120, с. 72]. Російська дослідниця інституту неспроможності М. В. Телюкіна кредиторів класифікує залежно від суми вимог (на великих та дрібних кредиторів), від визначеності вимог (встановлені та невстановлені кредитори), від настання строку виконання вимоги кредитора (дійсні та недійсні кредитори)[121].

Визначальне значення в контексті банкрутства отримують саме конкурсні вимоги кредиторів, оскільки:

1) їх обсяг визначає дії керівництва та арбітражного керуючого з їх можливого задоволення на первісних стадіях чи перехід до інших судових процедур, спроможних створити умови для їх погашення;

2) саме права конкурсних кредиторів (в тому числі на формування представницького органу) здатні впливати на прийняття (затвердження, скасування) рішень щодо основних майнових і процесуальних дій. Серед них, можливість оскарження процесуальних актів, вплив на поведінку суду щодо введення певних судових процедур, оскарження дій чи усунення арбітражного керуючого тощо.

Аби реалізувати свої права, надані Законом про банкрутство, конкурсний кредитор зобов'язаний вчинити дії з внесення його вимог до реєстру кредиторів. В. Радзивілюк підкреслює специфіку здійснення конкурсними (звичайними, незабезпеченими) кредиторами своїх прав: вони

«реалізують свої суб'єктивні права не лише в індивідуальному порядку, але, поперед усього, в колегіальному порядку, через представницькі органи кредиторів» [122, с. 112]. Так, кожен конкурсний кредитор отримує кількість голосів на зборах кредиторів, пропорційну сумі вимог кредиторів, включених до реєстру вимог кредиторів, та кратну одній тисячі гривень (ч. 4 ст. 26) та можливість увійти до складу комітету кредиторів. Для останнього Законом передбачено широку компетенцію: від 1) права на звернення до господарського суду (а) з клопотанням про відкриття процедури санації, визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури, (б) з вимогою про визнання правочинів (договорів) боржника недійсними чи (в) призначення арбітражного керуючого або припинення його повноважень, до 2) вирішення питань про укладення мирової угоди, схвалення плану санації боржника, 3) визначення складу майна в разі продажу частини майна у процедурі санації або ліквідації та ін. (ч. 8 ст. 26).

Зважаючи на ці приписи та вимоги до пропорційності у правовому регулюванні, що стосуються і статусу кредиторів у процедурі банкрутства, Закон мав би передбачати справедливі гарантії (більш-менш еквівалентні компенсації) для інших груп кредиторів. Для заставних кредиторів це питання частково вирішує запроваджена сьогодні практика відокремленого задоволення їхніх вимог (не включення заставного майна до складу ліквідаційної маси, а самих кредиторських вимог до переліку черг тощо). Сприяє встановленню кола заставних кредиторів і уточнення у їх визначенні, наведеному у ст. 1 Закону. Так, забезпеченим є лише той кредитор, який має певні речові права на майно безпосередньо боржника. Доповнення «майнового поручителя» у визначенні забезпеченого кредитора слід розуміти так, що боржник, стосовно якого порушено провадження у справі про банкрутство, може не бути безпосередньо боржником забезпеченого кредитора (наприклад, позичальником за договором позики), а виступив стороною договору про забезпечення виконання зобов'язань третьої особи і передав кредитору в заставу своє майно. Отже, при банкрутстві такого

іпотеко-, заставидавеця, який не є боржником за правочином із кредитором, кредитор все одно вважатиметься забезпеченим [123].

А от стосовно забезпечення прав поточних кредиторів спостерігається певний дисбаланс. Так, Закон позбавляє поточних кредиторів будь-яких прав щодо вирішення долі боржника та застосування інших організаційно-правових заходів в рамках банкрутства. С. Міньковський, наприклад, вбачає причину заборони для таких кредиторів брати участь у «конкурсі» вимог кредиторів, у зборах кредиторів або комітету кредиторів у тому, що, виходячи з загальної теорії конкурсного процесу та Закону про банкрутство, боржник втрачає після порушення справи про банкрутство право на розпорядження своїм майном, що утворює конкурсну масу, або таке право боржника щодо розпорядження майном суттєво обмежується (ст. 19, ч.ч. 5, 6, 8 ст. 22 Закону), і як наслідок цю конкурсну масу неможливо обтяжувати новими зобов'язаннями [45]. Натомість, поточним кредиторам надано право отримувати виконання за своїми зобов'язаннями у час, коли на вимоги конкурсних кредиторів розповсюджується дія мораторію.

Втім, ця норма містить в собі більше ризиків, аніж гарантій, як здається на перший погляд. По-перше, можливість вчасного задоволення вимог поточних кредиторів напряду залежить від майнового стану боржника, а отримання достовірної інформації про це потенційним поточним кредитором може бути утрудненим. По-друге, погашення поточних вимог не може ставати предметом мирової угоди. По-третє, поточні кредитори не отримують процесуального статусу сторони у справі, у зв'язку із чим обмежені в правах на оскарження прийнятих в рамках провадження судових актів. Вчетверте, невиконані вимоги поточних кредиторів, що виникли із зобов'язань у процедурі розпорядження майном боржника чи в процедурі санації боржника, задовольняються у четверту чергу (ч. 4 ст. 45 Закону). Останнє, на думку В.В. Джуна, «знищує у них стимули мати господарські зв'язки з боржником, зокрема, щодо постачання його ресурсами та матеріалами, надання послуг тощо після порушення провадження про його

банкрутство. А це одразу унеможливило проведення боржником будь-якої господарської діяльності в процедурах розпорядження майном та санації і, відповідно, досягнення цілей цих процедур» [124].

Загалом погоджуючись зі слушністю зауваження щодо можливого впливу на пошук контрагентів для боржника положень ч. 4 ст. 45, тим не менш доречно зауважити, що різке пересування у черзі для таких кредиторів також здатне призвести до негативних наслідків. Йдеться про штучне утворення поточної заборгованості на стадіях розпорядження майном та санації, здатного спотворити ідею конкурсного розподілу ліквідаційної маси. З огляду на це, більш виваженою видається позиція щодо необхідності законодавчого уточнення правового статусу поточних кредиторів, зокрема, вирішення питання про нарахування штрафних та інших економічних санкцій за невиконання вимог поточних кредиторів при розпорядженні майном чи санації, створення умов для застосування до поточних вимог, інших, окрім оплати, способів погашення заборгованості (в т.ч., шляхом укладення мирової угоди за їхньої згоди), упорядкування положень щодо обслуговування поточних зобов'язань арбітражним керуючим – процесуального порядку закріплення (обліку) та виконання поточних зобов'язань тощо.

У монографії «Попередження банкрутства у рамках провадження у справі про банкрутство: теорія і практика» О. О. Степанов звертає увагу на проблеми рівності потенційних можливостей задоволення вимог кредиторів за грошовими зобов'язаннями та кредиторів за іншими майновими зобов'язаннями, що не є грошовими, а також зниження у зв'язку із цим потенційних можливостей відновлення платоспроможності боржника через зменшення його активів. У нашій роботі неодноразово зазначалось про особливості задоволення вимог таких кредиторів через виведення їх за рамки судового провадження.

Порівнюючи ці групи вимог, автор зазначає, що: 1) як грошові, так і інші майнові зобов'язання виникли у таких кредиторів до моменту відкриття

справи про банкрутство; 2) інші майнові зобов'язання (з передачі майна) також є оплатними (рос. возмездными) зобов'язаннями; 3) форма вираження оплатності не повинна принципово впливати на рівні потенційні можливості задоволення вимог таких кредиторів; 4) мораторій має повноцінно здійснювати функцію захисту майна боржника та не допускати переваг в задоволенні вимог одних кредиторів перед іншими за оплатними зобов'язаннями. У підсумку О. Степанов приходить до висновку про несправедливість та невідповідність основній ідеї інституту неспроможності такої дискримінації прав кредитора за майновими зобов'язаннями [125, с. 56], у зв'язку з чим пропонує розповсюдити на такі вимоги дію мораторію, але вже з «метою створення рівних умов для конкурсних кредиторів по задоволенню їхніх вимог» [125, с. 57].

Із такими висновками не можна погодитись у зв'язку із певною суперечливістю, що в них міститься. Адже, якщо вбачати дискримінаційність у статусі майнових кредиторів через відсутність належного правового забезпечення погашення їх вимог в рамках банкрутства, то найбільш очевидними шляхами її подолання є два – або врегульовувати порядок майнового задоволення шляхом встановлення спрощеного механізму трансформації їх вимог у грошову форму, або надавати їм преференції в отриманні виконання протягом усієї процедури банкрутства в обхід основного конкурсу кредиторів. В останньому випадку майнові кредитори поступатимуться правами учасника провадження, можливістю втручатися в хід судових процедур, чинити вплив на діяльність боржника тощо.

Але, якщо визнавати за сьогоденішнього стану справ можливість правомірної трансформації кредиторських вимог лише в судовому порядку шляхом зміни способів захисту прав кредитора (з вимог про виконання зобов'язання в натурі на відшкодування збитків, наприклад), пропозиція щодо розповсюдження на вимоги майнових кредиторів дії мораторію виглядає дуже спірною, принаймні видається, що вона таким чином направлена на усунення дискримінації саме конкурсних кредиторів у

порівнянні з майновими. І тут вибудова усього законодавства про банкрутство навколо вимог, що виникли з грошових зобов'язань, на наш погляд, не може бути використана на шкоду іншим видам кредиторів, що є рівними у правах на отримання виконання своїх правомірних вимог.

Наразі Закон про банкрутство у ст. 17 врегульовує лише порядок розгляду *позовних вимог, які ґрунтуються на грошових зобов'язаннях боржника* (курсив наш – Л.Г.), що виникли до порушення провадження у справі про банкрутство. Положення цієї статті не застосовуються до позовів за вимогами кредиторів, на які не поширюється дія мораторію на задоволення вимог кредиторів (ч. 6 ст. 17), а звідси – і на майнові вимоги. При чому, норми ч. 4 ст. 10 цього Закону прямо не встановлюють порядок розгляду майнових спорів, стороною яких є боржник, в окремому позовному провадженні, у зв'язку з чим такі майнові спори підлягають розгляду судом, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, та саме в межах цієї справи [126; 52; 127].

Ускладнюють потрапляння до вже затвердженого реєстру вимог кредиторів і приписи ч. 2 ст. 25 Закону, що може бути здійснене виключно за наслідками перегляду ухвали господарського суду в апеляційному та касаційному порядку або за нововиявленими обставинами, а також у разі правонаступництва. Згідно з ч. 6 ст. 106 ГПК України апеляційні скарги на ухвали місцевого господарського суду можуть подавати сторони та інші учасники судового процесу, зазначені у цьому Кодексі та Законі про банкрутство. Відтак, в силу особливостей справи про банкрутство (ст. 41 ГПК), коло осіб, які мають право оскаржити судові рішення у справі про банкрутство, діючим законодавством звужено до учасників такої справи задля попередження необґрунтованого втручання інших осіб, які не є учасниками справи, у хід процедури банкрутства [128]. Але у ст. 1 серед учасників у справі про банкрутство кредиторів із майновими вимогами також немає. Проблема полягає у тому, що відповідний перелік не є вичерпним. Це утворює прогалину з питання суб'єктів оскарження, враховуючи те, що,

наприклад, в силу приписів ч. 1 ст. 91 ГПК треті особи, особи, які не брали участь у справі, якщо господарський суд вирішив питання про їх права та обов'язки, мають право подати апеляційну скаргу на рішення місцевого господарського суду, яке не набрало законної сили.

У зв'язку з цим, нагальною видається потреба у визначенні чіткого порядку заявлення та погашення майнових вимог кредиторів за наявності відкритої процедури банкрутства. Адже не може вестися мова про належне забезпечення прав і інтересів кредиторів боржника, про правомірне припинення суб'єкта господарювання внаслідок банкрутства, коли чинне законодавство створює перепони на шляху до стягнення правомірних боргів з боржника в силу невідповідності їх форми приписам окремого закону.

В контексті питань правового статусу кредиторів необхідно відмітити і відсутність визначеної позиції стосовно так званих «неконкурсних» кредиторів. Неконкурсні кредитори – це особи, вимоги яких виникли до дня порушення справи про банкрутство, але заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання, або не заявлені взагалі та їх вимоги віднесені законодавцем до категорії інших вимог, що погашаються у шосту чергу в ліквідаційній процедурі [див. ч. 4 ст. 23 Закону та 129]. М. Ковалінас відзначає, що неконкурсні кредитори не є стороною у справі, а є учасниками та можуть з'являтися у справі епізодично [130]. Попри це, вони претендують на частину активів боржника, а тому їх правовий статус має бути визначений.

Так, після тривалих дискусій про «право» (див. п. 19 Інформаційного листа ВГСУ від 28.03.2013 р.) чи «обов'язок» арбітражного керуючого включати незаявлені вимоги кредиторів до реєстру, ВГСУ схвально відповів на це питання, зазначивши, що вимоги всіх кредиторів мають бути внесені до реєстру вимог кредиторів боржника у відповідності до ч. 2 ст. 25 Закону [131]. Але з метою впорядкування руху у справі про банкрутство та належною реакцією суду на всі заяви, пропонується доповнити ч. 4 ст. 23 Закону абзацом 2: «Суд відмовляє в прийнятті заяв, поданих після закінчення строку, встановленого для їх подання, про що виноситься ухвала» та абзацом

3: «Арбітражний керуючий вносить відомості про вказані вимоги до реєстру вимог кредиторів до шостої черги».

Проте, такі поодинокі зауваження, в тому числі, щодо неконкурсних кредиторів, нездатні впорядкувати їх роль у процедурі банкрутства. Так, особа, яка не скористалася своїм правом бути учасником провадження у справі як конкурсний кредитор, оскільки у встановлений законом строк не звернулася до господарського суду із заявою, не набуває права на оскарження процесуальних документів суду, окрім тих, які вирішують питання про його права та обов'язки [129] (хоча вони також не згадуються в переліку учасників провадження). Але ці обставини таким особам доведеться раз у раз доводити у суді, поки їх права, обов'язки, питання співпраці з арбітражним керуючим, можливості та межі оскарження прийнятих судом рішень тощо не віднайдуть чіткого вирішення у рамках Закону про банкрутство.

Серед центральних фігур банкрутства найбільшим обмеженням правосуб'єктності піддається боржник. Одразу після відкриття провадження у справі дії керівництва з прийняття важливих господарсько-управлінських рішень пов'язують з необхідністю погодження із арбітражним керуючим, а на окремих стадіях керівництво безумовно відсторонюється від справ із передачею його повноважень арбітражному керуючому. Арбітражний керуючий, таким чином, консолідує у своїх руках усю владу на підприємстві та забезпечує організацію та проведення усіх заходів, передбачених Законом про банкрутство та застосовуваних до боржника. Залежність, у більшості своїй, ефективності проведення процедури банкрутства від дій цієї особи провокують чималий науковий інтерес до вивчення питань її правового статусу, що підтверджують роботи М. Жаботинського [132], О. Дорохіної [133], Я. Рябцевої [134].

Не маючи змоги детально зупинитися на особливостях його правового статусу через обмеженість обсягу роботи, підкреслимо його основні завдання стосовно погашення заборгованості. Умовно їх можна поділити на декілька

груп: 1) ведення реєстру вимог кредиторів боржника; 2) пошук та облік усіх активів та пасивів боржника та оцінка фінансового стану підприємства стосовно спроможності застосування тієї або іншої судової процедури; 3) здійснення управління підприємством; 4) організація та проведення реабілітаційних процедур; 5) здійснення дій щодо безпосереднього погашення вимог кредиторів (акумулявання коштів, формування ліквідаційної маси, проведення розрахунків тощо). Положення Закону про банкрутство виписані таким чином, що ініціатива стосовно задоволення вимог кредиторів має виходити від арбітражного керуючого – визначивши обсяг активів, саме він звертається до суду з метою схвалення його дій та подальшого затвердження звіту про проведenu роботу з погашення заборгованості.

Виходячи з положень ч. 1 ст. 22 Закону про банкрутство, на стадії розпорядження майном проведення розрахунків із кредиторами не є пріоритетом, втім воно може бути здійснене. Основні правові засоби, характерні для цієї стадії, спрямовані на забезпечення контролю за управлінням і розпорядженням майном боржника з метою забезпечення збереження, ефективного використання майнових активів боржника, проведення аналізу його фінансового становища, а також визначення наступної оптимальної процедури (санації, мирової угоди чи ліквідації) для задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів. Це, зокрема, впливає з встановлених обмежень правосуб'єктності органів управління (ч. 5 ст. 22), запровадженні мораторію (ст. 19), повноважень розпорядника майна (ч. 3 ст. 22), правил виявлення кредиторів (ст. 23) та порядку створення ними представницького органу (ст. 26) тощо.

На етапі розпорядження майном конститутивного значення вимогам кредиторів надає створений реєстр вимог кредиторів, що затверджується ухвалою господарського суду. Основними завданнями реєстру відповідно до законодавства є: ведення персоніфікованого обліку осіб, для яких він створений; складання списків осіб для здійснення (реалізації) ними своїх

прав та виконання обов'язків [135]. Г. Вудуд уточнює його функціональне призначення: «на відміну від пасивної ролі боржника по відношенню до реєстру, кредитори та їхні вимоги наповнюють реєстр суттю, активно реалізують цю суть через його багатофункціональність для вирішення своїх завдань у ході провадження у справі про банкрутство. З великої різноманітності завдань виділимо два: повернення заборгованості (усієї або хоча б якоїсь частини); отримання контролю над підприємством-боржником (або «для власних потреб»), або «на продаж»)» [86, с. 45].

Слід відзначити, що на цьому етапі законодавство створює підґрунтя для виявлення та впорядкування переліку зобов'язань боржника, які в подальшому братимуть участь в конкурсному розподілі його активів, шляхом офіційного оприлюднення ухвали про порушення провадження у справі про банкрутство та встановлення обов'язку для конкурсних кредиторів заявити свої вимоги протягом визначеного строку. При чому, заявити про грошові вимоги до боржника, які виникли до порушення провадження у справі, кредитори вправі незалежно від настання строку виконання зобов'язань [52, абз. 2 п. 18]. Відповідне правило стосовно не лише прострочених вимог, а й таких, строк виконання яких не настав, було відомо іще дореволюційному конкурсному праву і, на думку Ф. Г. Шершеневича, обумовлене «скоріше практичними зручностями конкурсного процесу, який був би дуже утруднений, якби строки по заявленим вимогам наставали у різний час, іноді виходячи за межі закінчення всієї ліквідаційної операції, якби доводилось відкладати належні суми надалі до настання по кожній вимозі» [136, с. 203-204].

На думку П. Пригузи, саме ухвала як юридичний факт визначення зобов'язань боржника зумовлює необхідність здійснити певну господарську операцію, яка викликає зміни в структурі зобов'язань підприємства – боржника. Це означає, що ухвала є правовою підставою для внесення змін (виправлення) у відповіді реєстри (реєстри) бухгалтерського обліку боржника, що разом із встановленими господарським судом фактичними

даними у справі впливає на баланс підприємства, який відображає на певну дату активи, зобов'язання та власний капітал підприємства [135].

Погоджуючись із цією думкою, загалом слід відзначити, що наявність ухвали господарського суду є однією з необхідних підстав для здійснення розрахунків з кредиторами на будь-якому етапі провадження, коли створені умови для таких дій. Зазначене повністю узгоджується із тією функцією, яку сьогодні виконує господарський суд в рамках провадження: «його завдання на сучасному етапі полягає не в керівництві процедурою банкрутства, а в перевірці відповідності законодавству дій тих чи інших учасників. Усі можливі дії учасників процедури банкрутства здійснюються з попереднього дозволу (затвердження) суду: введення судових процедур; визначення арбітражного керуючого; затвердження плану санації, мирової угоди та ін. За допомогою клопотань, звітів арбітражного керуючого, аналізу ліквідаційного балансу суд перевіряє роботу учасників і надає оцінку їх поведінки» [137, с. 36].

У ст. 20 Закону встановлюються основні засади визнання недійсними правочинів (договорів) та спростування майнових дій боржника у рамках відкритого провадження у справі про банкрутство. П. Пригуза підкреслює, що можливість оспорювання та спростування майнових дій боржника перш за все необхідна для забезпечення збереження майна боржника в інтересах конкурсних кредиторів. В цій нормі закладена стримуюча превентивна функція – утримання боржника від шахрайського переховування або відчуження майна за удаваними та іншими угодами, що мають на меті ухилення від відповідальності перед кредитором (кредиторами) [138]. Але практика, тим не менш, свідчить про можливість скасування цілком законних угод.

Так, правочини (договори) або майнові дії боржника, які були вчинені боржником після порушення справи про банкрутство або протягом одного року, що передувало порушенню справи про банкрутство, можуть бути відповідно визнані недійсними або спростовані господарським судом у

межах провадження у справі про банкрутство за заявою арбітражного керуючого або конкурсного кредитора з чітко визначеного переліку підстав, серед яких: 1) боржник безоплатно здійснив відчуження майна, прийняв на себе зобов'язання без відповідних майнових дій іншої сторони, відмовився від власних майнових вимог; 2) боржник виконав майнові зобов'язання раніше встановленого строку; 3) боржник до порушення справи про банкрутство взяв на себе зобов'язання, в результаті чого він став неплатоспроможним або виконання його грошових зобов'язань перед іншими кредиторами повністю або частково стало неможливим; 4) боржник здійснив відчуження або придбав майно за цінами відповідно нижчими або вищими від ринкових, за умови, що в момент прийняття зобов'язання або внаслідок його виконання майна боржника було (стало) недостатньо для задоволення вимог кредиторів; 5) боржник оплатив кредиту або прийняв майно в рахунок виконання грошових вимог у день, коли сума вимог кредиторів боржнику перевищувала вартість майна; 6) боржник прийняв на себе заставні зобов'язання для забезпечення виконання грошових вимог (ч. 1 ст. 20).

Розгляд відповідної заяви у рамках справи про банкрутство призводить до залучення у процес контрагентів боржника, яких Закон іменує «кредиторами», але навряд чи цей термін можна використовувати у розумінні положень ст. 1 Закону. Зі змістом Закону впливає, що у разі задоволення заяви, ці особи можуть набути статус поточного кредитора та отримують право вибору: погашення свого боргу в першу чергу в процедурі банкрутства або виконання зобов'язання боржником у натурі після припинення провадження у справі про банкрутство. Останнє право взагалі видається примарним та спірним: контрагент, чий правочин (договір) із боржником визнано недійсним (не на загальних підставах, передбачених ЦК України) або спростовано в угоду колективним інтересам кредиторів та ідеям конкурсного процесу, навряд чи погодиться на виконання зобов'язання перед

ним після припинення провадження, оскільки більш-менш реальною ця пропозиція виглядає за умови відновлення платоспроможності.

В цьому контексті слід погодитись із зауваженням О. Степанова, що оскільки цей інститут «посягає» на інтереси інших осіб – контрагентів боржника, які уклали цілком законні правочини із боржником, головним завданням доктрини права неспроможності стає створення певного балансу інтересів конкурсних кредиторів з інтересами стійкості господарського обороту. Завдання досягнення балансу окреслених інтересів ґрунтується, перш за все, на визначенні (установленні) того ступеня ущемлення інтересів конкретних учасників господарського обігу, на скільки це виправдовує мету конкурсного процесу ... [125, с. 92-93].

Якщо виходити з того, що укладені правочини можуть довести боржника до банкрутства, певні «компроміси» можна віднайти у ст. 20 Закону. Це, зокрема:

- встановлення скороченого терміну (йдеться про правочини, вчинені боржником після порушення справи про банкрутство або протягом одного року, що передував порушенню справи про банкрутство), який не завжди дозволяє скасувати саме той правочин, що став причиною неспроможності;

- встановлення вичерпного переліку підстав оскарження договорів чи спростування майнових дій;

- суттєве обмеження кола заінтересованих осіб, які можуть оскаржити правочин (особливо на тлі новітніх рішень ВССУ з цього питання [139]);

- обов'язок кредитора повернути передане за недійсним правочином майно саме в ліквідаційну масу (а не в конкурсну масу), відповідно, якщо ліквідаційна процедура не вводиться, то і майно не повертається [138];

- задоволення вимог таких контрагентів у першу чергу. Конструктивність цього положення викликає найбільшу критику, адже Закон не встановлює випадку, коли погашення вимоги такого контрагента може не здійснюватись. Але, якщо зважати, що відповідні угоди вчинялись на шкоду інтересам інших осіб, встановленому господарському порядку, безумовне

отримання належного за таким договором видається не виправданим, що має бути підкреслено у положеннях ст. 20 Закону.

Тим не менш, попри численну критику, слід відзначити позитивний ефект від використання передбачених правових засобів, здатних не лише повернути боржникові значну частину активів, а й запобігти незаконній практиці ухилення від повернення боргів за допомогою банкрутства. Адже у цьому разі достеменно збільшується довіра до економіки загалом, коли повернення боргів реальним кредиторам стає двигуном підвищення інвестиційної активності.

Разом з тим, навіть за достатності майна для покриття усієї заборгованості в процедурі банкрутства виявляється, що розпорядження майном формально ускладнене. Це, зокрема, стосується питань звільнення активів боржника, які перебувають у податковій заставі. Згідно з положеннями ч. 9 ст. 19 Закон, це питання може бути вирішеним за умови винесення судом відповідної ухвали у судовому засіданні за участю органу доходів і зборів, а не в силу введення мораторію.

Інший приклад – положення ч. 7 ст. 22 Закону, коли скасування арештів з майна боржника чи інших обмежень щодо розпорядження ним здійснюється судом виключно за заявою розпорядника майна, якщо він доведе, що такі арешти чи обмеження перешкоджають господарській діяльності боржника та відновленню його платоспроможності. З цих положень випливає, що:

- по-перше, скасування арешту може бути ініційоване лише розпорядником майна, а не іншими учасниками процесу (наприклад, комітетом кредиторів чи окремими кредиторами), що автоматично переводить вирішення питання про здійснення розрахунків на цьому етапі за рахунок звільненого з-під арешту майна у виключну компетенцію арбітражного керуючого;

- по-друге, акцентується увага на тому, що арешт майна має перешкоджати господарській діяльності боржника та відновленню його

платоспроможності, а не обмежує можливість задоволення кредиторських вимог. На нашу думку, відповідним уточненням переліку негативних наслідків арешту має бути доповнена ч. 7 ст. 22 Закону;

- по-третє, питання про скасування арешту вирішується в рамках окремого засідання із винесенням відповідної ухвали, що не відповідає зарубіжній практиці. Так, у Великій Британії Insolvency Act передбачає, що з моменту прийняття судом рішення про введення процедури адміністрації не можуть бути розпочаті або продовжені судові провадження або виконання судового рішення та не може бути накладений арешт на майно компанії, якщо тільки на це не надасть згоду адміністратор або не буде прийнято спеціального дозвільного рішення суду на умовах, визначених у такому рішенні [140]. Таким чином законодавець забезпечує вільне розпорядження майном на цій стадії, а накладення арешту на визначених умовах допускає у випадку наявності загроз для такого майна. Попри загальну зарегульованість, аналогічну ліберальну позицію у цьому питанні займає і ФЗ РФ «Про неспроможність (банкрутство)». Він передбачає, що з дати винесення арбітражним судом ухвали про введення спостереження знімаються арешти на майно боржника та інші обмеження щодо розпорядження майном боржника, накладені в ході виконавчого провадження. Підставою для призупинення виконання виконавчих документів є ухвала арбітражного суду про введення процедури спостереження [46, ст. 63].

В свою чергу, абз. 3 ч. 15 ст. 16 вітчизняного Закону про банкрутство вказує, що арешти чи інші обмеження боржника щодо розпорядження належним йому майном з моменту порушення провадження у справі про банкрутство можуть бути застосовані виключно господарським судом у межах провадження у справі, але не містить положень щодо автоматичного скасування вже накладених.

Відтак видається, що зайва формалізація та збереження «про всяк випадок» арештів, накладених у рамках виконавчого провадження на майно боржника, протягом процедури розпорядження майном заважає здійсненню

розрахунків із кредиторами на цьому етапі за достатності активів у боржника та навіть може бути використана останнім з метою збереження майна від примусової реалізації та ухилення від сплати боргів. Передбачена процедура скасування таких арештів обмежує активність арбітражного керуючого щодо організації погашення заборгованості, створює додаткові перепони для його вільного продажу. Зважаючи на те, що Законом про банкрутство протягом дії мораторію на задоволення вимог кредиторів і так забороняється стягнення на підставі виконавчих та інших документів, що містять майнові вимоги до боржника (ч. 3 ст. 19), збереження відповідних арештів видається зайвим. Адже «після порушення справи про неспроможність майнові активи боржника підпадають під захист закону від стягнень основної маси його кредиторів» [15, с. 292] (т. зв. *конкурсний імунітет*), а арештоване майно знеособлюється при його подальшому продажі (за винятком предмету застави). З огляду на це, пропонується уточнити положення абз. 1 ч. 3 ст. 19 Закону про банкрутство шляхом доповнення після слів «за якими стягнення здійснюється в судовому або в позасудовому порядку відповідно до законодавства» реченням такого змісту: «скасовуються арешти на майно боржника та інші обмеження щодо розпорядження майном боржника».

На стадії санації шанси на отримання кредиторами задоволення за своїми вимогами значно зростають. Підставами для такого твердження слугують положення чинного законодавства про банкрутство, згідно з якими план санації боржника повинен передбачати погашення вимог кредиторів з урахуванням черговості, встановленої цим Законом (ч. 5 ст. 29), а його реальне виконання залежить від ефективності здійснюваних реабілітаційних процедур.

З огляду на низькі показники відновлення платоспроможності, вважаємо обґрунтованими положення ст. 27 (зокрема, ч. 2 та 3), які уповноважують збори кредиторів прийняти важливе рішення – погодитися на запровадження оздоровчих процедур і тим самим відстрочити погашення вимог чи задовольнитись частковим відшкодуванням боргу в рамках ліквідаційної

процедури та встановлюють необхідність схвалення плану санації боржника зборами кредиторів та погодження його забезпеченими кредиторами в порядку, встановленому ст. 30 цього Закону.

Необхідність попереднього схвалення плану санації комітетом кредиторів і забезпеченими кредиторами обумовлена тим, що з моменту затвердження господарським судом план санації стає підставою для безпосереднього здійснення розрахунків. Відповідно, план санації державних підприємств або підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує п'ятдесят відсотків, попередньо має бути погоджений з органом, уповноваженим управляти державним майном (ч. 1 ст. 29).

Втім, через очевидну суперечність інтересів боржника і кредитора, законодавець у разі, якщо комітетом кредиторів прийняте рішення про звернення до господарського суду з клопотанням про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури, надає господарському суду право винести ухвалу про введення процедури санації у випадках:

1) якщо є достатні підстави вважати, що рішення комітету кредиторів про звернення до господарського суду з клопотанням про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури прийнято на шкоду більшості кредиторів - членів комітету кредиторів та встановлена реальна можливість відновити платоспроможність боржника;

2) якщо після проведення засідання комітету кредиторів виявились обставини, які дають достатні підстави вважати, що платоспроможність боржника може бути відновлена;

3) в інших випадках, передбачених цим Законом.

Слід відзначити, що компромісність такого установаження в інтересах боржника нівелюється оціночним характером категорії «достатності підстав для відновлення платоспроможності», у зв'язку з чим пропонується навести у Законі хоча б орієнтовний перелік, що слід вважати такими підставами, уточнити порядок їх доведення та коло осіб, уповноважених звертатись до суду із відповідним клопотанням.

Слід відзначити, що у рамках санації Закон про банкрутство врегульовує можливий варіант виконання зобов'язань боржника власником майна (органом, уповноваженим управляти майном) боржника. Для його реалізації власник майна боржника має надіслати керуючому санацією, комітету кредиторів та господарському суду заяву про намір задовольнити вимоги кредиторів із доданими до неї доказами наявності достатніх для погашення всіх вимог конкурсних кредиторів коштів. Але, оскільки у ст. 31 Закону йдеться про мету припинення провадження у справі про банкрутство, власник пропонує задовольнити всі вимоги *конкурсних* кредиторів або надати боржнику кошти, достатні для задоволення всіх вимог конкурсних кредиторів. У цьому випадку, як видається, підставою для здійснення розрахунків виступатимуть сукупно ухвала, якою затверджено план санації (а, останній, як відомо, має містити умову про виконання зобов'язань боржника третіми особами (ч. 1 ст. 29)), ухвала, якою затверджений реєстр вимог кредиторів та ухвала господарського суду, якою задоволено заяву власника майна боржника про наміри (ч. 4 ст. 31).

Попри те, що в реєстрі вимог кредиторів мають бути обліковані усі вимоги кредиторів, для затвердження звіту керуючого санацією та визнання боржника таким, що відновив свою платоспроможність, достатнім є задоволення вимог конкурсних кредиторів (ч. 3 ст. 36).

З положень ст. 36 Закону не можна зробити очевидного висновку, що слід вважати відновленням платоспроможності. Так, звіт керуючого санацією має містити баланс боржника на останню звітну дату, розрахунок його прибутків і збитків; відомості про наявність у боржника грошових коштів, які можуть бути спрямовані на задоволення вимог кредиторів боржника; відомості про дебіторську заборгованість боржника на дату подання звіту та про нереалізовані права вимоги боржника; відомості про стан кредиторської заборгованості боржника на дату подання звіту (ч. 1 ст. 31). До звіту керуючого санацією додаються докази задоволення вимог конкурсних кредиторів згідно з реєстром вимог кредиторів. Проаналізувавши подані

документи, суд може прийти до висновку про відновлення платоспроможності, але якими мають бути відповідні показники?

Якщо виходити з позиції, що «загальна платоспроможність підприємства визначається як здатність покрити всі зобов'язання підприємства (короткострокові і довгострокові) усіма її активами» [141]¹, а не лише «відбиває наявність у нього коштів та їх еквівалентів, достатніх для розрахунків за кредиторською заборгованістю, що потребує негайного погашення» [141], то єдиним аргументом для суду мають виступати позитивні балансові показники, що здатні покрити усю заборгованість – і поточну, і конкурсну, і вимоги заставних кредиторів. Втім, буквально тлумачення ст. 36 дає підстави для висновку про достатність підтвердження повного погашення вимог конкурсних кредиторів, в той час як розрахунки із іншими кредиторами – заставними, поточними, не конкурсними, майновими – будуть відбуватись вже після припинення провадження. По суті, ніяких гарантій, окрім достатніх «на папері» активів для цих кредиторів Закон не передбачає, і жодних умов щодо порядку їх погашення після завершення судового процесу встановити не може. І у разі ухилення боржника в подальшому від їх виконання в силу законодавчих обмежень частина цих вимог не зможе бути використана у якості підстави для відкриття нового провадження у справі про банкрутство.

Створення такої нової загрози для численної кількості кредиторів, що випадають за межі норм про погашення їхніх вимог у рамках санації, в інтересах боржника, на нашу думку, є невиправданим. З огляду на це, пропонується передбачити у Законі про банкрутство необхідність реального погашення вимог усіх кредиторів, внесених до реєстру (а не лише конкурсних) на стадії санації у разі, якщо боржник прагне завершити цю

1 Існуючі відмінності в трактуваннях поняття “платоспроможність” викликані, скоріше за все, змішуванням двох поглядів на поняття ліквідності: ліквідності як однієї з характеристик фінансової стійкості підприємства і, так званої, ліквідності балансу. При зміні підходу змінюються і пріоритети: якщо мова йде про ліквідність балансу, то платоспроможність виступає як умова погашення всіх боргових зобов'язань підприємства наявними в його розпорядженні активами; якщо мова йде про оцінку фінансової стійкості підприємства, то навпаки – ліквідність є однією з часткових характеристик платоспроможності, що відображає можливість погашення зобов'язань ліквідними активами.

стадію рішенням про відновлення своєї платоспроможності (наприклад, для заставних – провести реалізацію майна, тим більш, що Законом передбачений механізм).

На відміну від попередніх судових процедур, проведення розрахунків на підставі укладеної мирової угоди забезпечується досягненою домовленістю між боржником і кредиторами. Мирова угода набирає чинності з дня її затвердження господарським судом і є обов'язковою для боржника (банкрута), кредиторів, вимоги яких забезпечені заставою, кредиторів другої та наступних черг (ч. 2 ст. 79).

Затвердженню мирової угоди судом передують: (а) виявлення всіх кредиторів і затвердження господарським судом реєстру вимог кредиторів; (б) прийняття рішення про укладення мирової угоди комітетом кредиторів більшістю голосів кредиторів - членів комітету; (в) отримання письмової згоди всіх кредиторів, вимоги яких забезпечені заставою майна боржника; (г) погодження мирової угоди з органом, уповноваженим управляти державним майном, стосовно державних підприємств або підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків.

Погашення вимог кредиторів за умовами мирової угоди здійснюється з дотриманням черговості, встановленої Законом про банкрутство, а для кредиторів, які не брали участі в голосуванні або проголосували проти укладення мирової угоди, не можуть бути встановлені умови гірші, ніж для кредиторів, які висловили згоду на укладення мирової угоди, вимоги яких віднесені до однієї черги (ч.ч. 3, 4 ст. 78 Закону). Крім того, Закон закріплює важливу гарантію для кредиторів – право пред'явити свої вимоги до боржника в обсязі, передбаченому мировою угодою, у разі її невиконання.

Ліквідаційна процедура – це остання стадія, на якій згідно з Законом про банкрутство здійснюються масштабні розрахунки з кредиторами. Їх перелік має бути наново упорядкований, оскільки до нього долучаються і поточні кредитори, які не отримали виконання за своїми зобов'язаннями на попередніх етапах. Втім, Законом передбачено затвердження господарським

судом реєстру вимог кредиторів лише на попередньому судовому засіданні та не передбачено затвердження реєстру у ліквідаційній процедурі. З цього приводу ВГСУ в Інформаційному листі висловив правову позицію, що розгляд грошових вимог кредиторів у ліквідаційній процедурі здійснюється судом в тому ж порядку, що і грошових вимог, заявлених на підставі статті 23 Закону. За результатами розгляду грошових вимог кредиторів господарський суд заново затверджує реєстр вимог кредиторів (з урахуванням визнаних конкурсних вимог) та зобов'язує ліквідатора сформувати представницькі органи кредиторів (збори кредиторів та комітет кредиторів) [142].

Організаційно-правові заходи, які має здійснити арбітражний керуючий на цьому етапі, зводяться до двох основних напрямків: формування ліквідаційної маси (виявлення, оцінка, продаж наявного майна для забезпечення розрахунків із кредиторами) та проведення заходів щодо припинення підприємства (звільнення працівників, підготовка документів для державної реєстрації припинення, організація перевірок тощо).

Для відносин з погашення вимог кредиторів визначальними є заходи першої групи та прийнята ухвала господарського суду, якою затверджено остаточний перелік кредиторів і, відповідно, конкретний розмір боргу.

Попри те, що Закон закріплює порядок здійснення окремих організаційних заходів з формування ліквідаційної маси та погашення вимог кредиторів, способи та порядок продажу активів, їх реалізація залежить від арбітражного керуючого. Судова практика свідчить про наявність проблемних випадків, коли при проведенні ліквідаційної процедури ліквідатором виявлено відсутність майна для включення до ліквідаційної маси на час проведення ліквідаційних заходів та встановлено, що неможливо стягнути дебіторську заборгованість, про що подаються відповідні докази та звіт, який затверджується судом. Наприклад, у справі № 32-7/89-10-1238 ухвалою від 19.10.2011 р. затверджено звіт ліквідатора, в якому зазначено, що майно та грошові кошти у банкрута відсутні, підприємства дебітори

припинені, про що свідчать витяги з ЄДР, майно для реалізації передано третій особі, яку також припинено (витяг з ЄДР). Постановою ОАГС від 22.11.2011 р. у цій справі ухвалу про затвердження звіту ліквідатора та припинення боржника скасовано з вказівкою на те, що ліквідатор дії для встановлення обставин передачі майна не здійснив, доказів стягнення в судовому порядку заборгованості з дебітора не надав, рішення судів про припинення дебіторів не оскаржив. Вказано також, що господарському суду належало звернути увагу на те, що контрагенти безкомпенсаційно отримали від боржника значні активи, однак були ліквідовані як банкрути [143].

Правовими засобами, які за таких обставин можуть бути використані кредиторами для належного забезпечення проведення розрахунків, можуть слугувати наступні: передбачене Законом право на оскарження дій арбітражного керуючого чи його заміну; оскарження зацікавленими особами судових рішень, прийнятих у пов'язаних справах, які впливають на їх права та обов'язки; подання заяв про визнання недійсними правочинів (договорів) та спростування майнових дій боржника, внаслідок яких майно на безоплатній основі передано іншим особам тощо.

Продажу майна передуює здійснення його оцінки. Втім, Законом України № 5405-VI від 02.10.2012 р. [144] із норм Закону про банкрутство від 14.05.1992 р. і 22.12.2011 р. виключені положення щодо призначення судом для визначення фінансового становища боржника експертизи, проведення якої доручалось державному органу з питань банкрутства із залученням для її проведення спеціалістів у встановленому порядку. Наразі ч. 1 ст. 43 встановлено, що майно, яке підлягає реалізації у ліквідаційній процедурі, оцінюється ліквідатором.

Враховуючи відсутність у Законі і положень щодо можливості призначення у справах про банкрутство для визначення фінансового стану підприємства судової експертизи в порядку ст. 41 ГПК України, що є основним предметом дослідження суду при прийнятті рішення про визнання підприємства банкрутом для виявлення ознак доведення до банкрутства,

фіктивного банкрутства для звернення до правоохоронних органів, виникають проблеми при проведенні такої експертизи арбітражним керуючим.

Зважаючи на певну проблему стосовно наявності «дружніх» ліквідаторам оцінювачів, що надають явно заангажовані висновки про оцінку [129] або при конкуренції висновків щодо аналізу фінансового стану боржника, проведених арбітражним керуючим та іншими спеціалістами, необхідність в наявності висновку саме державного органу з питань банкрутства (пропозиція створення єдиного органу, що буде мати виключне право здійснювати оцінку майна боржника при здійсненні провадження у справі про банкрутство [129] видається недоцільною) або проведенні судової експертизи є очевидною. З огляду на зазначене, пропонується доповнити відповідними положеннями ст. 43 Закону про банкрутство.

Отже, здійснення розрахунків із кредиторами у рамках кожної судової процедури обумовлене наявністю, як правило, сукупності підстав та належною реалізацією передбачених Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» правових засобів.

Відмітимо також важливу особливість: основні правові засоби, що можуть бути визначені як такі, що сприяють чи забезпечують погашення вимог кредиторів в процедурі банкрутства, первісно покликані зберегти майно боржника від розкрадання, розпорошення та незаконного відчуження чи збільшити обсяг його активів, у зв'язку із чим у доктрині трактуються у якості продебіторських заходів, покликаних відновити його платоспроможність. Разом із тим, їх вдала реалізація у кінцевому результаті призводить до забезпечення прав кредиторів на максимальне задоволення чи принаймні адекватне погашення підтверджених боргів.

2.3. Загальний порядок погашення вимог кредиторів на окремих стадіях провадження справи про банкрутство

Погашення вимог кредиторів може відбутися на різних стадіях справи про банкрутство. Разом із тим, порядок такого погашення не може відбуватися хаотично, позаяк від зваженості відповідних норм залежить як перспектива повнішого задоволення вимог кредиторів, забезпечення балансу інтересів конкурсних та інших кредиторів, можливість виходу боржника із процедур банкрутства у платоспроможному стані, так і загальна логіка конкурсного процесу. В останньому випадку йдеться про послідовність процедур, кореляцію процесуальних інститутів та пропорційність державно-правового впливу на відносини неспроможності.

Не випадково, наприклад, С. Міньковський зазначає, що «наявність судових процедур банкрутства як головного механізму відновлення платоспроможності боржників та задоволення вимог кредиторів створюють практичні проблеми у відносинах банкрутства, які недобросовісні боржники та окремі кредитори використовують як інструмент перерозподілу власності, рейдерства та уникнення від проведення розрахунків з кредиторами, що впливає на економічну систему країни в цілому, знижуючи інвестиційну привабливість національної економіки»[145, с. 1]. Із цього погляду дослідження порядку погашення вимог кредиторів саме на окремих стадіях провадження справи про банкрутство дозволяє виявити відповідні проблемні місця законодавства про банкрутство у прикладному сенсі.

Причому треба враховувати, що неоднаковість та суперечливість у застосуванні положень законодавства про банкрутство обумовлюється не лише недоліками законодавства, але й неправильним тлумаченням положень законодавства про банкрутство, зокрема й у судовій діяльності.

Кожна стадія у справах про банкрутство характеризується самостійними можливостями взаємодії боржників та кредиторів, чому відповідають різні підстави та процесуальні особливості припинення провадження у справі про

банкрутство. Крім того, кожна із відповідних стадій характеризується послідовністю певних дій процесуального характеру, кожна із яких здатна ускладнити вирішення питань задоволення вимог кредиторів.

При цьому треба враховувати, що само по собі розуміння стадій у справах про банкрутство є дискусійним. Зокрема, серед відповідних стадій відзначаються (1) прийняття заяви до розгляду та порушення провадження у справі про банкрутство; підготовка справи до розгляду в основному засіданні суду; судовий розгляд справи про банкрутство та прийняття рішення; припинення провадження у справі про банкрутство [146, с. 58-64] або (2) порушення справи про банкрутство, підготовче засідання, попереднє засідання суду, визнання боржника банкрутом та припинення провадження у справі [147, с. 125]. Недоліком такого підходу можна вважати виключно процесуальний підхід до поділу стадій, за межами якого залишились дії матеріального та організаційного характеру, що здійснюються учасниками в рамках процедури банкрутства (наприклад, які направлені на виявлення кредиторів та активів боржника, акумулювання коштів та здійснення розрахунків тощо).

Певною проблемою є виділення стадії мирової угоди як окремої стадії у провадженні про банкрутство. Зокрема у літературі звертається увага на універсальність мирової угоди у справі про банкрутство, оскільки вона не має самостійного значення, і має місце в інших судових процедурах [148, с. 22], а В. В. Джунь вважає мирову угоду у справах про банкрутство особливим варіантом процедури санації [15, с. 112]. Разом із тим, принцип розумності передбачає, аби умови для укладання мирової угоди були забезпечені на кожній стадії господарського процесу з урахуванням особливостей, що встановлюються для справ про банкрутство. Але цей висновок не заперечує необхідність врегулювання порядку укладання мирової угоди у цілому як окремого інституту банкрутства із притаманними цьому інституту особливостями застосування на різних стадіях конкурсного процесу.

У зв'язку із наведеним вище, у цій роботі пропонується виходити із виділення наступних основних стадій у справах про банкрутство: стадія досудової санації, стадія розпорядчої процедури, стадія санації та ліквідаційної процедури, – існування яких не виключає виділення додаткових етапів процесуального характеру, які вимагають аналізу на предмет ефективності та системності у контексті пристосованості до погашення вимог кредиторів та відновлення платоспроможності боржника.

Стадія досудових процедур банкрутства проявляється у здійсненні досудової санації, у плані якої встановлюються способи та засоби відновлення платоспроможності боржника, а також обов'язково – умови щодо погашення та врегулювання грошових вимог, які виникли після прийняття рішення власником (органом, уповноваженим управляти майном) боржника про надання згоди на проведення досудової санації боржника. План досудової санації може передбачати поділ кредиторів, які беруть участь у санації, на категорії кредиторів. У залежності від категорії кредиторів у плані досудової санації може встановлюватися черговість задоволення вимог кредиторів, відмінна від черговості, передбаченої статтею 45 Закону [64, п. 3.1, 3.2].

Попри направленість цієї процедури на розрахунки з кредиторами та подолання ознак неплатоспроможності, юристи-практики схильні піддавати сумніву її можливі результати через необхідність доброї волі позичальника та кредиторів (розпочати саме цю процедуру, а не банкрутство, за наявності ознак неплатоспроможності – примітка Л.Г.), та розповсюдження її дії лише на кредиторів, чий вимоги виникли до затвердження судом плану досудової санації [див, наприклад, 92]. Адже приписи п. 7.7. Постанови ВГСУ від 17.12.2013 р. № 15 здатні перекреслити усі спроби підприємства запобігти банкрутству, якщо з'являться нові кредитори, заборгованість перед якими виникла після затвердження судом плану досудової санації.

Практика господарських судів свідчить про те, що у справах про банкрутство використовуються такі процедури погашення вимог перед

кредиторами у рамках розпорядження майном: оплата боргу ініціюючому кредитору до публікації оголошення про порушення справи про банкрутство; укладення з ініціюючим кредитором мирової угоди; погашення вимог кредиторів після публікації оголошення про порушення справи про банкрутство та затвердження реєстру вимог кредиторів частково або у повному обсязі; укладення мирової угоди з кредиторами після публікації оголошення про порушення провадження у справі про банкрутство та затвердження судом реєстру вимог кредиторів. Способи погашення боргу, які використовуються при цьому, це: проведення новації та відступного; оплата; залік взаємних вимог; прощення та неможливість примусу до виконання зобов'язання.

На думку Б. М. Полякова, оплата грошових зобов'язань у процедурі розпорядження майном здійснюється у два етапи (приватний конкурс до опублікування оголошення, який стосується тільки ініціюючого кредитора та головний конкурс, який починається після публікації оголошення про порушення справи про банкрутство) [23, с.160]. Вказана позиція дозволяє припустити можливість погашення заборгованості перед ініціюючим кредитором і до публікації оголошення.

Пунктом 7 ч. 1 ст. 83 Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» передбачено, що господарський суд припиняє провадження у справі про банкрутство, якщо боржник виконав усі зобов'язання перед кредиторами. Частина друга цієї статті вказує на те, що у цьому випадку провадження у справі може бути припинено лише до визнання боржника банкрутом.

Таким чином, можна дійти висновку, що виконання зобов'язань боржника перед кредиторами тягне за собою припинення провадження у справі про банкрутство у відповідності з пунктом 7 частини 1 статті 83 Закону, яке може відбутись і у процедурі розпорядження майном боржника, і у процедурі санації, і при укладенні мирової угоди.

Положення ст. 15 цього ж Закону передбачають можливість відкликання заявником (заявниками) заяви про порушення справи про банкрутство до дати проведення підготовчого засідання суду із винесенням ухвали про (а) повернення заяви про порушення справи про банкрутство (у разі відкликання заяви до винесення ухвали про її прийняття) або (б) про залишення заяви без розгляду (у разі відкликання заяви про порушення справи про банкрутство після винесення ухвали про її прийняття до дати проведення підготовчого засідання суду), якщо це не порушує чий-небудь права чи охоронювані законом інтереси або не надійшла заява від іншого кредитора. Закон не встановлює переліку необхідних підстав такого відкликання та обов'язку суду на їх встановлення. Підставою ж такого відкликання кредитором заяви як раз і може бути погашення вимоги ініціюючого кредитора боржником, однак суд позбавлений можливості процесуального впливу на вказані факти, оскільки кредитор не завжди надає дані про підстави відкликання, а відповідно не може констатувати наявність факту порушення прав боржника та кредиторів. При цьому Закон не встановлює такої підстави для припинення справи про банкрутство у ст. 83 Закону, як відкликання заяви кредитора.

Таким чином, до відкриття провадження у справі (а, отже, і до публікації оголошення про порушення справи про банкрутство) погашення боргу ініціюючому кредитору може бути здійснене боржником, внаслідок чого кредитор у порядку ст. 15 Закону відзиває заяву. До змін, внесених до Закону у 2011 р., процесуальним наслідком визнавалось прийняття судом ухвали про відкликання заяви, однак у зв'язку з невизначенням самої форми ухвали, практика йшла різними шляхами: провадження у справі припинялось на підставі п. 7 ст. 40 Закону або заява залишалась без розгляду у порядку ст. 81 Господарського процесуального кодексу України [60]. Сьогоднішня редакція ст. 15 Закону встановлює більш коректну реакцію господарського суду на дії заявника щодо відкликання заяви про порушення справи про банкрутство

залежно від етапу її відкликання - прийняття ухвали про повернення заяви чи залишення її без розгляду.

Враховуючи введення з моменту порушення провадження у справі про банкрутство мораторію на задоволення вимог кредиторів, протягом якого зупиняється виконання боржником стосовно якого порушено справу про банкрутство грошових зобов'язань і зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), термін виконання яких настав до дня введення мораторію, погашення вимог ініціюючого кредитора може бути розцінене як порушення вказаного мораторію.

Як вказує В. В. Джунь, результатом практичного застосування висновку про допустимість виключення дії конкурсного мораторію на задоволення вимог ініціюючого кредитора до моменту офіційної публікації щодо порушення справи про банкрутство неплатоспроможного боржника стане преференційне задоволення вимог ініціюючого кредитора з майнової маси неплатоспроможного боржника на шкоду іншим конкурсним кредиторам, які ще не викликані до провадження. Практика преференційного задоволення вимог ініціюючого кредитора суперечить функціональному призначенню конкурсного процесу, метою якого є забезпечення справедливого задоволення вимог усього кола конкурсних кредиторів за умов конкуренції та браку майнових активів боржника для їх задоволення. Преференційним задоволенням вимог ініціюючого кредитора вчений вказує також варіант зарахування взаємних вимог кредитора і боржника після порушення справи про банкрутство [15, с. 301].

Погодитись з цією думкою вченого можна лише частково, оскільки преференційним може бути визнане задоволення вимог ініціюючого кредитора тільки за умови наявності інших кредиторів, тоді як на вказаній стадії справи виявити це неможливо. Одночасно, заборона погашення боргу ініціюючому кредиторіві на цьому етапі фактично означатиме запуск початкових процедур банкрутства для кожного боржника незалежно від (поважності?) підстав несплати боргу, введення мораторію, призначення

розпорядника майном та запровадження інших обмежувальних заходів, які, безумовно, впливатимуть на господарську діяльність боржника протягом встановленого строку судової процедури. Однак такі дії можуть виявитись зайвими, якщо на момент відкриття провадження боржнику не бракує коштів на погашення боргу.

Практика ВГСУ виходить з того, що якщо вимоги ініціюючого кредитора погашені частково та складають менше базового розміру, провадження у справі підлягає припиненню відповідно до п. 1-1 ч. 1 ст. 80 ГПК України у зв'язку з відсутністю предмету спору (див. постанову Вищого господарського суду України від 24.11.2004 р. № 20-8/035) [149, с. 406-407].

Постановою Верховного Суду України у справі № 20-8/035 від 15.03.2005 р. скасовано вказану постанову ВГСУ та зроблено висновок про те, що особливістю підстави для порушення справи про банкрутство є саме відсутність спору стосовно суми боргових вимог кредитора, що виключає можливість застосування судом п. 1-1 ч. 1 ст. 80 ГПК України, за яким провадження у справі припиняється через відсутність предмету спору. Інші підстави для припинення провадження судом справи, встановлені ст. 80 ГПК України та ст. 40 Закону, відсутні. П.7 ч.1 ст. 40 Закону про банкрутство передбачено, що провадження у справі про банкрутство підлягає припиненню у разі, якщо до визнання боржника банкрутом він виконав усі зобов'язання перед кредиторами. Отже, часткове задоволення боржником грошових вимог кредитора після порушення провадження у справі про банкрутство не є законною підставою для припинення провадження у справі. У постанові від 29.03.2005 р. № 30/170 Верховний Суд вказує, що з моменту введення мораторію боржник не може виконувати грошових зобов'язань, що виникли до введення мораторію, а також заходів, спрямованих на забезпечення їх виконання [150].

У п. 70 Постанови Пленуму ВСУ від 18.12.2009 р. № 15 «Про судову практику в справах про банкрутство» роз'яснено, що часткове задоволення боржником грошових вимог ініціюючого кредитора вже після порушення

провадження у справі про банкрутство не є законною підставою для припинення провадження у справі. Такі дії боржника порушують правила мораторію [26].

Підсумовуючи викладене, підкреслимо, що у зазначених судових рішеннях йдеться про заборону (незаконність) *часткового задоволення* боржником грошових вимог ініціюючого кредитора, на які поширюється дія мораторію (імовірно, йдеться про зменшення боргу нижче за встановлений мінімальний рівень, необхідний для відкриття провадження у справі про банкрутства). А можливість оплати боргу ініціюючому кредитору у повному обсязі після порушення провадження у справі слід визнати правомірною та обґрунтованою, реалізація якої тягтиме припинення провадження у справі про банкрутство. Задля уникнення неоднаковості правозастосування із цього питання ст. 83 Закону про банкрутство слід було б доповнити такою підставою для припинення справи про банкрутство, як оплата боргу ініціюючому кредитору.

Попри зазначені вище умови погашення вимог кредиторів на цій стадії необхідно враховувати те, що у результаті відповідних дій може бути погіршена спроможність боржника виконувати грошові зобов'язання у цілому у відносинах із іншими кредиторами, які не були залучені у справу про банкрутство. Звісно, господарський суд не може обмежити право боржника та ініціюючого кредитора врегулювати боргові претензії, але це не має виключати наступне визнання відповідного погашення таким, що не відповідає вимогам закону, у тому числі із погляду застосування положень ст. 20 Закону про умови і порядок визнання недійсними правочинів (договорів) та спростування майнових дій боржника.

Проблема полягає у тому, що ухвала господарського суду про припинення провадження у справі про банкрутство у цьому випадку може позиціонуватися недобросовісними особами як легітимізуючий відповідний правочин акт. Але постановка питання у такий спосіб є дуже небезпечною,

адже для третіх осіб були б відсутні формальні підстави для скасування відповідної ухвали.

Зокрема, якщо подивитися на проблеми оскарження мирових угод у господарському процесі, то можна побачити, що їх оскарження надзвичайно ускладнено. Вважається, що «визнати недійсною мирову угоду, укладену сторонами в процесі розгляду справи судом, не можна інакше, ніж оскарживши ухвалу, яка затверджує таку угоду» [151]. Не випадково, в постанові ВСУ зазначається, що «затвердження господарським судом мирової угоди сторін з одночасним припиненням провадження у справі є одноактною (нерозривною) процесуальною дією і не може розцінюватися як два самостійних акти — окремо щодо затвердження мирової угоди і щодо припинення провадження у справі. Отже, мирову угоду не можна розглядати як договір у цивільно-правовому розумінні і визнавати недійсною у позовному провадженні, оскільки порядок її укладання та затвердження регламентовано відповідними положеннями Господарського процесуального кодексу України» [152].

У провадженні про банкрутство це питання ще більш ускладнено. Адже на стадії порушення провадження у справі третя особа у цій процедурі не є задіяною. Провадження стосується двох осіб – боржника та ініціюючого кредитора – та не можете оскаржуватися із боку третіх осіб, які не набули відповідних прав у зв'язку із припинення провадження у справі до моменту виникнення у них процесуальних можливостей реалізувати таке право [153].

Очевидно, що без спеціального врегулювання у законі цю проблему неможливо вирішити при правозастосуванні. Матеріальний інтерес третіх осіб буде ущемлений без можливості його захисту у силу стадійності та процесуального характеру законодавства про банкрутство.

При цьому треба враховувати, що оскарження ухвали про припинення провадження у справі у зв'язку із погашенням боргів окремому кредитору та неврахуванням інтересів третіх осіб не може тут відбутися, адже призведе до існування двох чинних проваджень про банкрутство стосовного одного

боржника. Найбільш прийнятним підходом тут було б надання кредиторам у новій справі права оспорювати відповідні правочини та дії боржника без перегляду постанови про припинення провадження у справі у попередній справі. Відновлення припиненого провадження у цьому разі не відбуватиметься. Що ж до мирової угоди боржника та окремого кредитора у позовному провадженні, то у разі суперечності інтересам інших кредиторів, її оспорювання, виходячи із прийнятої практики, можливе лише шляхом оскарження відповідної ухвали про припинення провадження у зв'язку із визнанням мирової угоди (про закриття провадження – для цивільного процесу) у відповідній справі на підставі того, що стосується не лише «прав та обов'язків сторін».

Практичне вирішення відповідно проблеми у справі про банкрутство видається наступним: ст. 20 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» необхідно доповнити новою частиною такого змісту: «Положення цієї статті поширюються на випадки оспорювання правочинів та дій боржника, що вчинені ним у відносинах з будь-яким з кредиторів, якщо порушені права та інтереси інших кредиторів боржника. У випадку, якщо відповідні правочини чи дії були затверджені судом у справі, у якій відповідні кредитори не приймали участь, що призвело до припинення провадження про банкрутство стосовно боржника, кредиторам, що їх оспорюють, надається можливість оспорити відповідну мирову угоду, інший правочин чи дію в новому провадженні про банкрутство стосовно боржника без оскарження судового акту, яким було припинено провадження у відповідній справі».

Як видається, таке врегулювання поставить перешкоди на шляху односторонньої – за участі пов'язаних осіб – погашення вимог кредиторів всупереч інтересам інших кредиторів та загалом конкурсного процесу.

Не зайвим було б дозволити оспорювання мирової угоди у позовному провадженні без оскарження ухвали про припинення провадження у

господарській справі (ухвали про закриття провадження у цивільній справі). Але це питання потребує окремого розгляду.

Проблемним та не врегульованим Законом є питання оплати боргів кредиторам боржником після опублікування оголошення про порушення справи про банкрутство, але до дати складення розпорядником майна реєстру вимог кредиторів та подання його на затвердження до господарського суду. Закон відтерміновує строк складання реєстру до одного місяця та двадцяти днів після дати проведення підготовчого засідання суду. Тому, звичайно, протягом такого тривалого строку боржником може бути здійснено спробу погасити цю заборгованість.

Думки щодо порядку задоволення вимог у такому випадку різняться. Як вказує Б. М. Поляков, незважаючи на відсутність прямої вказівки в Законі на порядок такого погашення, слід здійснювати його всім без винятку кредиторам одночасно і пропорційно, без застосування ст. 31 Закону (до змін, внесених Законом № 4212-VI від 22.12.2011 р., ця стаття визначала черговість задоволення вимог кредиторів – примітка Л.Г.) [23, с. 160]. Натомість, П. Д. Пригуза зазначає, що «в період дії мораторію забороняється лише примусове стягнення з боржника на підставі виконавчих та інших документів, за якими здійснюється стягнення згідно законодавство. Частину 6 ст.12 Закону (абз. 1 ч. 5 ст. 19 в новій редакції – примітка Л. Г.) слід розуміти так, що дія мораторію не поширюється на задоволення (добровільну, самостійну оплату) вимог кредиторів, які ... подали заяви із своїми вимогами до боржника. При цьому боржник повинен дотримуватись черговості, встановленої ст. 31 Закону» [154, с. 214].

Абз. 2 ч. 5 ст. 19 Закону про банкрутство в діючій редакції встановлює, що дія мораторію не поширюється на задоволення вимог кредиторів у разі одночасного задоволення вимог кредиторів у процедурі розпорядження майном (коми немає – примітка Л. Г.) керуючим санацією згідно з планом санації або ліквідатором у ліквідаційній процедурі в порядку черговості, встановленому цим Законом. Втім, попри наявність технічної

(пунктуаційної) помилки, положення цієї норми щодо непоширення дії мораторію на задоволення вимог кредиторів у разі одночасного задоволення вимог кредиторів у процедурі розпорядження майном є застосовними: за змістом Закону про банкрутство розпорядження майном боржника та санація – це окремі процедури, які відрізняються підставами, строками запровадження та відповідним правовим режимом. Таким чином, ця норма формулює правило-виключення з дії мораторію на задоволення вимог кредиторів.

Якщо виходити з чинних нормативних приписів ч. 9 ст. 23 Закону, то у процедурі розпорядження майном боржникові сьогодні надається право на підставі ухвали господарського суду задовольнити всі вимоги конкурсних кредиторів за умови їх задоволення одночасно та в повному обсязі відповідно до реєстру вимог кредиторів. Ці положення свідчать про відсутність вимог щодо дотримання черговості (адже йдеться про повне та одночасне задоволення вимог кредиторів), але вимагають наявності затвердженого реєстру вимог кредиторів. Вважаємо, що останнє як раз і має впливати на висновок про можливість задоволення вимог кредиторів після опублікування оголошення: якщо в офіційному порядку вчинені дії з пошуку кредиторів після відкриття провадження у справі, задоволення кредиторських вимог має відбуватися після завершення процесу їх виявлення, а саме на підставі затвердженого реєстру. Наслідком погашення конкурсних кредиторських вимог стане застосування судом положень п.7 ч.1 ст.83 цього Закону, тобто винесення ухвали про припинення провадження у справі про банкрутство на підставі виконання боржником усіх зобов'язань перед кредиторами. Потребує лише подальшого врегулювання процесуальна частина вказаних дій.

Отже, слід погодитись з такою думкою вчених, які визнають, що боржник у процедурі розпорядження майном має право одночасно та пропорційно задовольнити вимоги кредиторів, які внесені до реєстру вимог кредиторів, затвердженого судом. Оплату боргу кредиторам у процедурі

розпорядження майном боржника, незважаючи на її недостатню регламентацію у Законі, доречно розглядати саме такою, що тягне за собою необхідність припинення провадження у справі про банкрутство, оскільки заборгованість перед кредиторами відсутня, тобто відсутні підстави для подальшого провадження у справі про банкрутство.

А. А. Бутирський зазначає, що вимоги кредитора в процедурі розпорядження майном можуть бути задоволені третьою особою в порядку, передбаченому ст. 528 Цивільного кодексу України. У цьому разі до третьої особи переходять права кредитора і застосовуються положення ст.ст. 512, 519 ЦК України. Однак, виконання зобов'язань боржника третьою особою допускається за умови, якщо таке виконання одночасно погашає вимоги всіх конкурсних кредиторів відповідно до реєстру вимог кредиторів [155, с. 37].

Задля уникнення неодноковості у правозастосуванні, зазначена позиція має бути закріплена в Законі про банкрутство, оскільки є обґрунтованою: таке одночасне пропорційне задоволення вимог кредиторів і боржником, і третьою особою не порушує їхні права (як і права боржника); його наслідком є виникнення підстав для відновлення платоспроможності боржника та припинення провадження у справі про банкрутство.

Окрема увага у процедурі розпорядження майном боржника прикута до правил встановлення розміру кредиторських вимог, усунення спірності в цьому питанні. Попри сьогоднішнє визначення в Законі про банкрутство (редакцією від 22.12.2011р., до цього – у частинах 54, 55 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 18.12.2009 р. № 15) порядку дій господарського суду у разі звернення кредитора з позовною заявою до суду про стягнення боргу з підприємства, відносно якого порушено провадження у справі про банкрутство, ці положення досі не узгоджені із нормами Господарського процесуального кодексу України. Так, В. В. Джунь наголошує на відсутності в ГПК України підстав для відмови у прийнятті зобов'язальних позовів про стягнення, а також припинення провадження за

такими позовами у разі порушення конкурсного процесу, якщо відповідні боржник та відповідач збігаються в одній особі [15, с. 221].

Як видається, існування позовних проваджень стосовно боржника здатне унеможливити цілісний розгляд справи про його банкрутство та врегулювання боргових відносин із сукупністю кредиторів. Адже будь-яке провадження щодо розгляду майнових та інших вимог до боржника може призводити до прийняття рішень, які суперечитимуть конкурсному процесу та утворюватимуть дисбаланс у відносинах боржника із кредиторами. Як видається, вирішити ці питання цілісно можна лише у випадку, коли у разі порушення провадження про банкрутство усі позовні провадження стосовно боржника будуть передані для розгляду у господарський суд, який розглядає справу про банкрутство стосовно боржника.

Так, ст. 17 Закону про банкрутство передбачено, що у випадку звернення кредитора з позовною заявою до суду про стягнення боргу з особи, відносно якої порушено провадження у справі про банкрутство, суд повинен вирішити спір по суті за правилами позовного провадження до офіційного оприлюднення оголошення про порушення справи про банкрутство; зупинити позовне провадження після такого оголошення та роз'яснити позивачу зміст частини четвертої статті 23; а також має право відмовити у задоволенні позову на підставі частини 4 статті 23 цього Закону у випадку, якщо позивач не звернувся у встановлений строк із заявою про визнання грошових вимог у справі про банкрутство, або припинити провадження у справі у разі звернення позивача з заявою про визнання його грошових вимог до боржника у справі про банкрутство після винесення ухвали за результатами розгляду цих вимог.

З метою запобігання порушенню прав сторін, надання судам належних процесуальних підстав для відмови в задоволенні позовних вимог та припинення провадження у справі, формування однакової практики застосування цих положень законодавства, вказані норми слід було б закріпити і у ГПК України, а не лише у Законі «Про відновлення

платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Крім того, пропонується доповнити ч. 1 ст. 62 ГПК України наступною підставою для відмови у прийнятті позовної заяви: «відкрито провадження у справі про банкрутство, де боржником є одна зі сторін спору».

Закон не врегульовує питання визначення способів погашення вимог кредиторів, характерних для цієї стадії, втім, на підставі зроблених у п. 1.3. цієї роботи обґрунтувань, можна стверджувати, що найбільш прийнятним способом припинення зобов'язань у цьому разі виступає належне виконання/оплата, здійснення якої одночасно і в повному обсязі для всіх кредиторів допускає законодавець. За певних умов (див. п. 1.3.), може бути застосований і інший спосіб погашення, що передбачає еквівалентне задоволення вимог – залік зустрічних вимог. А такі способи, як прощення боргу, списання тощо можливі лише у випадку укладення мирової угоди.

Повне задоволення вимог кредиторів, як пріоритетна форма погашення вимог кредиторів використовується у повній мірі при санації та затвердженні мирової угоди у справах про банкрутство.

Як свідчить практика господарського суду Одеської області, із 359 справ, закінчених провадженням у 2013 р. та 186 справ у 2014 р. із затвердженням звіту керуючого санацією, тобто виконанням плану санації, справи не припинялись. У 2013 р. закінчено провадженням 1 справу із затвердженням мирової угоди, у 2014 р. – 2 справи, у 1 з яких мирову угоду затверджено в процедурі санації. У 2013 р. закінчено провадженням 1 справу із затвердженням мирової угоди, у 2014р. – 2 справи, у 1 з яких мирову угоду затверджено в процедурі санації, у 2013р. припинено провадження із затвердженням звіту ліквідатора та ліквідацією суб'єктів підприємницької діяльності - 305, у 2014р. – 166р., у 2013р. залишено без розгляду 10 справ, у 2014 р.– 2, у 2013 р. припинено провадження у зв'язку з виконанням боржником зобов'язань перед кредиторами - 5, у 2014р. – 2. Протягом 2015р. закінчено провадження у 122 справах, з них у 113 справах у зв'язку із затвердженням звіту ліквідатора; в 2 справах на підставі затвердження

мирової угоди, в 7 справах з інших підстав. Протягом 2016р. було закінчено (припинено) провадження у 112 справах, а саме: у 101 справі із затвердженням звіту ліквідатора; у 6 справах із затвердженням мирової угоди; у 4 справах з інших підстав (зокрема, було припинено провадження у справі про банкрутство на підставі п.п. 9, 12 ст. 83 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та на підставі п. 1-1 ч. 1 ст. 80 ГПК України, у 1 справі у зв'язку з виконанням усіх зобов'язань перед кредиторами).

При цьому слід зазначити і про значне зменшення показника задоволення вимог кредиторів у справах, закінчених провадженням господарським судом Одеської області.

Невтішною є і загальнодержавна статистика. Так, у 2015 році налічувалося 2985 проваджень у справах про банкрутство, з них у процедурі санації — 171. Припинено 831 провадження, при цьому майже всі вони завершилися ліквідацією підприємств. А у зв'язку із санацією припинено лише 2 провадження. Майже така сама картина спостерігалася протягом 2016 року. За 10 місяців кількість проваджень становила 2671, у процедурі санації — 151, припинено — 475, з них також тільки 2 — внаслідок санації [92]. Наведені показники вказують на недостатнє використання сторонами таких ефективних процедур відновлення платоспроможності боржника та задоволення вимог його кредиторів як санація та мирова угода, що зумовлює необхідність їх усебічного стимулювання.

Ч. 1 ст. 28 Закону відзначає, що санація спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів. Погашення грошових вимог у процедурі санації можливе шляхом проведення новації та передання відступного, оплати, заліку зустрічних вимог, прощення та здійснюється відповідно до умов, викладених у плані санації, що повинен передбачати погашення вимог кредиторів з урахуванням черговості, встановленої Законом (ч. 6 ст. 29).

Ключовим документом, який визначає заходи щодо відновлення платоспроможності боржника та умови задоволення вимог кредиторів, є план санації. Абз. 8 ч.1 ст. 29 Закону передбачає можливість внесення до плану санації таких умов: виконання зобов'язань боржника третіми особами; задоволення вимог кредиторів іншим способом, що не суперечить законодавству; відшкодування коштів, витрачених на проведення зборів акціонерів та (або) засідань органів управління боржника відповідно до цього Закону. При цьому план санації обов'язково повинен передбачати забезпечення погашення заборгованості боржника з виплати заробітної плати.

Одним із заходів щодо відновлення платоспроможності боржника, які містить план санації, відповідно до ч. 2 ст. 29 Закону може бути: 1) відстрочення та/або розстрочення платежів або прощення (списання) частини боргів, про що укладається мирова угода; 2) виконання зобов'язань боржника власником майна боржника та його відповідальність за невиконання взятих на себе зобов'язань; 3) відчуження майна та погашення зобов'язань боржника шляхом заміщення активів; 4) інші способи відновлення платоспроможності боржника. Враховуючи викладені норми Закону, погашення боргу кредиторам в процедурі санації може відбуватись у порядку та строки, які визначені планом санації, до якого можуть бути включені будь-які умови задоволення вимог кредиторів, що не суперечать Закону.

У якості прикладу вдалої організації відновлювальних та мирових процедур, а також налагодження процесу здійснення розрахунків із кредиторами можна навести справу про банкрутство ТОВ «А» № 5017/2130/2012, яка була розглянута господарським судом Одеської області. Так, ухвалою від 24.07.2013р. було затверджено план санації, у якому зазначено вартість виробничих запасів та готової продукції, відомості щодо поточного фінансово-економічного стану боржника, а саме: наявність доходів від реалізації продукції, наявність достатніх виробничих потужностей, у т.ч. основних засобів, що дозволяє зберегти повний

виробничий цикл, структуру дебіторської заборгованості, структуру кредиторської заборгованості. У розділі 2 плану санації передбачені джерела його фінансування та етапи плану санації. У розділі 3 визначені умови виконання плану санації: визначені мета та терміни його виконання плану, права керуючого санацією, відповідальність тощо. Передбачено, що у разі викупу боргу кредитора іншим кредитором, або у випадку переведення боргу на іншого кредитора, новий кредитор отримує всі права та приймає на себе всі обов'язки кредитора, вимоги якого були викуплені або відступлені, за цим планом санації, включаючи право на отримання коштів відповідно до умов розділу 4 цього плану.

Окремими пунктами плану санації передбачено сплату заборгованості конкурсним кредиторам із дотриманням черговості, способи погашення заборгованості перед найбільшим кредитором, серед яких зарахування зустрічних однорідних вимог (п. 3.2); джерела фінансування поточних витрат під час виконання плану, серед яких кошти, отримані від виробничої діяльності боржника, та кошти, що надійшли в погашення дебіторської заборгованості (п. 3.6.2.); терміни та в сумах погашення заборгованості (п. 4.4.1) тощо.

Ухвалою від 15 січня 2014 р. було затверджено зміни до плану санації за результатами розгляду звіту керуючого санацією, у якому зазначено, що проводиться робота щодо стягнення дебіторської заборгованості, зокрема, отримано погашення заборгованості від ТОВ „А” у сумі 82164,65 грн., та ПП „О” у сумі 94000 грн. Вищевказані надходження було витрачено на виконання дій, передбачених планом санації - розрахунки за сировину (виноград), переробку та догляд за виноматеріалами. Згідно з п. 4.4.1.2 плану санації здійснено повне погашення заборгованості першої черги шляхом перерахування грошових коштів кредиторам, зокрема: ТОВ „Ю”, Б, ТОВ „С”, ТОВ „В”, ПП „З”, ПАТ „У”, ТОВ „В”. Решта заборгованості першої черги задоволення вимог (перед ПАТ „Г” у сумі 6094233, 41 грн.) погашена шляхом зарахування зустрічних однорідних вимог... Вказані обставини

підтверджені належними доказами, до звіту керуючим санацією додані: довідка про дебіторську заборгованість ТОВ „А” та нереалізовані права вимоги; реєстр вимог кредиторів ТОВ „А” станом на 26.12.2013р.; баланс на 01.10.2013р.; копії банківських виписок; договорів поставки винограду; довідки банку; акту зарахування зустрічних однорідних вимог, довідку Управління агропромислового розвитку районної державної адміністрації [156]. Однак така практика сьогодні є виключенням.

Прагнення щодо забезпечення прозорості та ефективної санації, як правило, пов'язуються із оновленням законодавства, однак, розроблений законопроект «Про внесення змін до деяких Законів України (щодо підвищення ефективності процедур банкрутства)» не здатен у системному зв'язку із пропонованими змінами до інших законодавчих актів подолати існуючі сьогодні проблеми із реальним затягуванням розгляду справи на тривалий час через запровадження процедури санації, та заохоченням, в першу чергу, кредиторів в оздоровленні боржника. Законопроект пропонує зміни до ГК та ЦК України, Законів України «Про нотаріат», «Про виконавче провадження», «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», але оминає актуальні сьогодні проблеми, наприклад, змін податкового законодавства, згідно з яким сьогодні при продажі майна на стадії санації необхідною є сплата ПДВ (що, звичайно, означатиме прагнення кредиторів перейти до ліквідації, аби не втрачати у вартості), питання автоматичної пролонгації договорів оренди землі, перехід тих чи інших прав, ліцензій, спеціальних дозволів тощо [92].

О. П. Подцерковний, критикуючи перешкоди на шляху до санації окремих суб'єктів господарювання, справедливо вказує на жахливі наслідки: держава залишає такі підприємства наодинці з кредиторами, які отримують можливість задовольнити свої вимоги за рахунок їх майна у процесі примусового виконання, а не у конкурсному процесі. Останнє означає безсистемний, наближений до тіньової приватизації розпродаж об'єктів публічної власності, руйнівне позбавлення цих підприємств найбільш

ліквідних засобів замість копіткої роботи з відновлення платоспроможної роботи цих підприємств і справедливого задоволення вимог кредиторів [95, с. 105].

На тлі існування таких претензій до чинних положень Закону про банкрутство зауважень, згадуваний вище законопроект № 3132 не демонструє достатньої зваженості та послідовності. Наприклад, замість деталізації змісту плану санації у ст. 29 запропоновані відновлювальні процедури та особливості погашення вимог кредиторів (адже саме на цю стадію зміщено здійснення основних розрахунків з кредиторами), що поступаються чинній редакції Закону, натомість ускладнено порядок схвалення плану санації (ст. 30 Проекту 3132 [89]).

Практика проведення санації доводить не лише обов'язок суду постійно аналізувати та контролювати стан справ підприємства-боржника, а й складність, багатоетапність та потребу у системному підході до питання виведення суб'єкта господарювання з кризи платоспроможності на етапі санації: задоволення вимог кредиторів залежить від налагодження виробничих процесів, діалогу з контрагентами та трудовим колективом, стягнення дебіторської заборгованості, акумулювання коштів та ін. У зв'язку з цим, законодавчі нововведення мають бути ґрунтовно опрацьованими, аби забезпечити досягнення бажаного ефекту на цій стадії [157, с. 51].

Не можна обійти увагою й проблеми погашення вимог кредиторів при затвердженні мирової угоди у провадженні про банкрутство. Відповідно до ч. 2 ст. 77 Закону про банкрутство мирова угода може бути укладена на будь-якій стадії провадження у справі про банкрутство. У процедурі розпорядження майном боржника мирову угоду може бути укладено лише після виявлення всіх кредиторів і затвердження господарським судом реєстру вимог кредиторів.

Попри це, на практиці має місце укладення мирової угоди між ініціюючим кредитором та боржником до публікації оголошення про

порушення справи про банкрутство, що актуалізує питання правомірності укладення угоди на цьому етапі.

У науковій літературі позиція щодо етапу укладання мирової угоди в рамках введеної процедури розпорядження майном є одностайною. Так, Джунь В. В. вважає, що у процедурі розпорядження майном боржника з огляду на конкурсну природу справ про банкрутство мирову угоду може бути укладено лише після виявлення всіх кредиторів і затвердження реєстру вимог кредиторів, оскільки ця угода впливає на права та обов'язки усіх кредиторів [15, с.156]. Аналогічну думку висловлює Поляков Б.М.: «у процедурі розпорядження майном мирового угода укладається та затверджується на заключному етапі: коли суд визнає вимоги кредиторів та затвердить реєстр вимог кредиторів; коли кредитори проведуть перші збори і оберуть комітет кредиторів» [23, с. 413].

Верховний Суд України ще у постанові від 04.07.2006 р. № 06/269 зробив висновок про те, що мирова угода не може бути укладена до публікації в офіційних друкованих органах оголошення про порушення провадження у справі про банкрутство, оскільки є правочином, який впливає на права та обов'язки усіх кредиторів у справі про банкрутство. Аналіз змісту статей 35-37 Закону свідчить, що мирова угода є конкурсною угодою, яка охоплює всіх конкурсних кредиторів, які беруть участь у справі про банкрутство. До опублікування оголошення ще не відкрито основний конкурс, не створено представницький орган - комітет кредиторів, який повинен бути стороною мирової угоди. Тобто, угода, укладена до опублікування оголошення про порушення провадження у справі про банкрутство між ініціюючим кредитором та боржником, не є мировою угодою у розумінні ст. 35 Закону і не може спричиняти правові наслідки, передбачені для такої угоди [158].

Чинні ч. 3,4 ст. 77 Закону про банкрутство встановлюють, що рішення про укладення мирової угоди від імені кредиторів приймається комітетом кредиторів більшістю голосів кредиторів - членів комітету та вважається

прийнятим за умови, що всі кредитори, вимоги яких забезпечені заставою майна боржника, висловили письмову згоду на укладення мирової угоди. Рішення про укладення мирової угоди приймається від імені боржника керівником боржника чи арбітражним керуючим (керуючим санацією, ліквідатором), які виконують повноваження органів управління та керівника боржника і підписують її. Одночасно ч. 1 ст. 27 Закону передбачає, що у підсумковому засіданні суду у процедурі розпорядження майном боржника здійснюється перехід до наступної судової процедури (процедури санації, ліквідації, мирової угоди) або припиняється провадження у справі. А положення ч. 5 ст. 81 Закону встановлюють, що з дня затвердження мирової угоди судом боржник приступає до погашення вимог кредиторів згідно з умовами цієї мирової угоди.

Отже, у зв'язку із вищевикладеним, укладення мирової угоди між ініціюючим кредитором та боржником до публікації оголошення про порушення справи про банкрутство доречно вважати таким, що не відповідає положенням та цілям Закону та не може здійснюватися в рамках справи та розглядатись судом. Таким чином, очевидно, що укладення мирової угоди відповідно до вимог Закону можливе лише після затвердження реєстру вимог кредиторів, після чого здійснюється формування комітету кредиторів та відповідно обрання його голови, якому доручається підписання мирової угоди від імені кредиторів (ч. 5 ст. 77).

Враховуючи те, що під мировою угодою у справі про банкрутство згідно з ч.1 ст. 77 Закону розуміється домовленість між боржником і кредиторами стосовно відстрочки та/або розстрочки, а також прощення (списання) кредиторами боргів боржника, яка оформляється угодою сторін, саме при оформленні такого прощення (списання) відбувається погашення вимог кредиторів. Вимоги кредиторів по яким сторонами досягнуто іншої домовленості (відстрочка, розстрочка, виконання зобов'язань боржника третіми особами, задоволення вимог кредиторів іншими способами, що не суперечать закону) (ч. 4 ст. 79 Закону) будуть вважатись погашеними тільки

після виконання мирової угоди, тобто після припинення справи про банкрутство.

Укладення мирової угоди під час процедури санації має наслідком дострокове припинення останньої (абз. 2 ч. 7 ст. 28 Закону). Крім того, на етапі санації у разі недостатності суми, вирученої від продажу майна боржника – цілісного майнового комплексу, для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі, укладення мирової угоди виступає заходом, який може запобігти визнанню боржника банкрутом та відкриттю ліквідаційної процедури (ч. 8 ст. 33).

Ст. 82 Закону про банкрутство встановлює наслідки недійсності мирової угоди, її розірвання та невиконання. Не маючи змоги в рамках цього дослідження зупинитися на цих питаннях, зазначимо про усталену, але спірну позицію законодавця, який у ч. 9 ст. 82 встановив, що у разі невиконання мирової угоди кредитори можуть пред'явити свої вимоги до боржника в обсязі, передбаченому цією мировою угодою. Не погоджуючись із цими приписами, вважаємо більш обґрунтованою пропозицію, висловлену майже два десятиліття тому (однак актуальною і зараз) Р. Г. Афанасьєвим: «у випадку невиконання боржником умов мирової угоди більш логічною та справедливою виглядає можливість кредиторів пред'явити свої вимоги повністю, а не в обсязі, який передбачається мировою угодою. Подібний підхід має стимулювати боржника сумлінно виконувати умови мирової угоди» [96, с. 17]. Було б дуже важливо саме цю позицію відобразити у господарському процесуальному законодавстві загалом.

Ліквідація – це припинення діяльності суб'єкта підприємницької діяльності, визнаного господарським судом банкрутом із метою здійснення заходів щодо задоволення визнаних судом вимог кредиторів шляхом продажу його майна [159]. Це визначення викристалізовує з-поміж викладених у ст. 38 Закону наслідків визнання боржника банкрутом основні напрямки подальшої роботи ліквідатора (ліквідаційної комісії) та обумовлює

його повноваження, пов'язані зі здійсненням відповідних розрахунків з кредиторами, серед інших, викладених у ст. 41 Закону.

Черговість погашення різного роду зобов'язань у законодавстві кожної країни різниться, але принцип формування та розподілу ліквідаційної маси збігається: усі види майнових активів банкрута, які належать йому та можуть бути виявлені чи стягнуті в ході ліквідаційної процедури, включаються до складу ліквідаційної маси, продаються ліквідатором (арбітражним керуючим), а виручені кошти розподіляються між кредиторами для задоволення вимог, внесених до реєстру. Основними способами погашення грошових вимог на цій стадії виступають оплата боргу; залік зустрічних вимог; новація, передання відступного, прощення боргу (через можливість укладення мирової угоди) та неможливість виконання, що може бути обумовлена недостатністю майна боржника та його примусовою ліквідацією чи встановленням законом обставин, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язання.

Отже, основні проблеми під час ліквідації виникають стосовно виявлення майна та кредиторів, організації продажу активів та розрахунків, що слід здійснити протягом дванадцяти місяців. Таке обмеження строку ліквідаційної процедури у справах про банкрутство (ч.1 ст. 37), безумовно, викликано об'єктивними причинами та необхідністю забезпечення задоволення вимог кредиторів у найкоротші терміни з дотриманням прав боржника [160, с. 80]. Однак, як свідчить судова практика, в тому числі, Господарського суду Одеської області, проведення ліквідаційної процедури банкрута протягом дванадцяти місяців з врахуванням необхідності проведення всіх передбачених законом заходів щодо формування ліквідаційної маси та її продажу та задоволення вимог кредиторів не завжди реально. У основній кількості справ, які закінчені провадженням у зв'язку з ліквідацією середніх чи великих підприємств зі значною кількістю майна, де здійснювалось погашення вимог кредиторів шляхом задоволення, строк ліквідаційної процедури значно перевищував дванадцять місяців внаслідок

необхідності проведення всіх заходів, передбачених Законом. У деяких справах про банкрутство, які знаходяться у провадженні суду, цей строк також перевищено.

При цьому виникає проблема відсутності процесуальних наслідків закінчення строку ліквідаційної процедури у Законі, з приводу якої ведеться полеміка і серед науковців, і серед практиків. Так, одні судді продовжують цей строк на підставі положень ст. 53 ГПК України, інші відмовляють у такому продовженні, посилаючись на відсутність такого права у суду, однак продовжують розглядати справу, вказуючи, що ліквідатор (ліквідаційна комісія) виконує свої повноваження до завершення ліквідаційної процедури в порядку, встановленому цим Законом та іншими нормативно-правовими актами (ч. 3 ст. 40 Закону) та до внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців запису про припинення юридичної особи — банкрута (ч.7 ст. 46 Закону) [82].

Задоволення вимог кредиторів є основною метою конкурсного процесу. При цьому незадоволення вимог кредиторів за наявності майна боржника протягом розумного строку в межах справи про банкрутство та відсутність можливості отримати таке задоволення іншим шляхом може порушити їх право на справедливий суд, яке гарантоване ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та становити втручання у право на мирне володіння майном (протокол 1) [161]. Отже, видається неприпустимим формальними засобами чинити перешкоди для реалізації відповідних прав. З метою запобігання порушенню інтересів сторін банкрутства в окреслених вище випадках Законом мають бути чітко передбачені підстави для припинення провадження у справі про банкрутство.

При тлумаченні відповідних норм пропонується виходити із того, що Закон передбачає можливість подання ліквідатором звіту та ліквідаційного балансу тільки після завершення всіх розрахунків з кредиторами (ч. 1 ст. 46 Закону) та судом може бути його затверджено та банкрута ліквідовано тільки за умови, що все майно боржника продано. Тому вважаємо, що за відсутності

у законі вказівки про наслідки закінчення встановленого ч. 1 ст. 37 Закону строку - необхідності завершення ліквідаційної процедури - цей строк слід продовжувати у відповідності до положень ст.ст. 50, 53 ГПК України, з дотриманням принципів розумності строків, після ретельного аналізу причин його перевищення, наявності обґрунтованих клопотань комітету кредиторів, ліквідатора та вжиття всіх необхідних заходів. Інший варіант, як видається, є недопустимим, адже означатиме зрив процесу розрахунків під час ліквідації з суто формальних причин.

Одночасно, обставини, з якими пов'язано перевищення строку ліквідаційної процедури, можна умовно розподілити на такі, які не дозволяють провести ліквідаційну процедуру в 12-місячний строк, та які зумовлюють неможливість закінчення ліквідаційної процедури взагалі. Серед першого виду обставин – причини процесуального характеру: оскарження процесуальних документів у справі про банкрутство сторонами, перебування тривалий термін справ за межами суду у зв'язку з цим; відсутність клопотань комітету кредиторів щодо кандидатури арбітражного керуючого для призначення ліквідатором, або відсутність згоди арбітражного керуючого, якому судом запропоновано надати згоду на участь у справі. Обставини другого ряду наступні: 1) наявність залишку непроданих активів, або не продаж всіх активів банкрута за відсутності покупців; 2) неможливість включення до ліквідаційної маси та реалізації майна, зареєстрованого за боржником, однак відсутнього фактично; 3) відсутність погодження переліку ліквідаційної маси органом, уповноваженим управляти державним майном у справах про банкрутство державних підприємств або підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків; 4) відсутність схвалення комітетом кредиторів та власником (органом, уповноваженим управляти майном) боржника (для державних підприємств або підприємств у статутному капіталі яких державна власність перевищує 50 відсотків) звіту ліквідатора (ч. 1 ст. 46 Закону). 5) відсутність коштів, необхідних для проведення ліквідаційної процедури тощо. Проте, слід

відзначити, що хоча Закон не визначив наслідків неможливості проведення відповідних дій, він визначив мету проведення ліквідаційної процедури (реалізацію майна банкрута, задоволення вимог кредиторів). Саме цій загальній меті мають підпорядковуватися інтерпретаційні висновки щодо продовження строків у ліквідаційній процедурі.

В законодавстві про неспроможність інших країн передбачені різні підстави для припинення конкурсного провадження: продовження конкурсного провадження не має сенсу (Італія); подальша діяльність по ліквідації стає неможливою за відсутності майна (Франція); відсутні кошти на проведення процедур, у т.ч. оплати винагороди арбітражному керуючому (Росія); відсутній актив боржника або він є недостатній (Німеччина, США). При цьому провадження у справах припиняється, а кредитори не припиняють прав кредиторів на подання позовів до боржника [162, с. 413].

Оскільки положеннями ч. 1 ст. 83 Закону невичерпно сформульовано підстави припинення провадження у справі про банкрутство після визнання боржника банкрутом, приходимо до висновку, що у випадках, коли закінчення ліквідаційної процедури у справах про банкрутство стає неможливим з об'єктивних, непереборних причин, слід розглянути можливість застосування положень п. 12 ч. 1 ст. 83 Закону України про банкрутство («в інших випадках, передбачених законом») для припинення провадження у справі про банкрутство.

Порядок та особливості укладення та виконання мирової угоди під час ліквідаційної процедури виписані в Законі вкрай лаконічно. У ч. 1 ст. 39 зазначається, що власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника може брати участь в обговоренні мирової угоди, а також може заявляти клопотання про погашення заборгованості. Зважаючи на те, що мировою угодою може бути охоплене погашення вимог, забезпечених заставою, вимог другої та наступних черг задоволення вимог кредиторів, визначених Законом (ч. 1 ст. 78), а також те, що згідно з приписами ч. 8 ст. 77 з прийняттям рішення про укладення мирової угоди припиняється дія

процедури ліквідації, приходимо до висновку, що рішення про укладення мирової угоди має бути ухвалене після здійснення розрахунків з кредиторами першої черги. При цьому алгоритм дій ліквідатора на цьому етапі не змінюється: перш ніж перейти до мирової угоди, ліквідатором (арбітражним керуючим) мають бути вчинені усі дії щодо формування ліквідаційної маси та обтяженого заставою майна, інші дії організаційного характеру, передбачені Законом.

Однак, попри обмежене застосування мирової угоди, саме в рамках ліквідаційної процедури (коли не вистачило коштів для відновлення платоспроможності та розрахунку з кредиторами на попередніх стадіях) її укладення через пропоновані нею способи припинення зобов'язань (в тому числі, не пов'язані із переданням усього розміру коштів – прощення, списання боргів тощо) виступає чи не єдиною формою врегулювання заборгованості, здатною задовольнити (врівноважити) інтереси максимальної кількості черг кредиторів. Адже визнання зобов'язань припиненими в силу неможливості примусу до виконання через недостатність майна, на нашу думку, менше відповідає інтересам кредиторів, аніж узгоджені в рамках мирової угоди поступки щодо припинення існуючих зобов'язань між кредитором і боржником. Принаймні, це створює підґрунтя для можливої подальшої співпраці між сторонами.

Одночасно слід зазначити, що іноземне законодавство дозволяє більш широкий підхід до застосування мирової угоди в рамках банкрутства. Наприклад, Федеральний Закон РФ «Про неспроможність (банкрутство)» розповсюджує дію мирової угоди на усі черги кредиторів: при укладенні мирової угоди в ході спостереження (рос. наблюдения) (фінансового оздоровлення, зовнішнього управління) мирова угода поширюється на вимоги конкурсних кредиторів та уповноважених органів, включені до реєстру вимог кредиторів на дату проведення зборів кредиторів, що прийняли рішення про укладення мирової угоди (див. ст.ст. 151-153 ФЗ [46]). На нашу думку, така позиція є необґрунтованою, оскільки особливістю

мирової угоди є те, що її виконання проводиться за межами судового провадження і контроль за цією процедурою може мати місце лише у зв'язку зі зверненням кредиторів до господарського суду із заявою про розірвання мирової угоди або визнання її недійсною [113, с. 277]. А тому виносити завершальний етап розрахунків зі всіма кредиторами боржника з-під пильного контролю суду є недоцільним.

Поза встановленою Законом черговістю задовольняються вимоги кредиторів, що забезпечені заставою. Згідно з ч. 4 ст. 42 майно банкрута, що є предметом забезпечення, не включається до складу ліквідаційної маси і використовується виключно для задоволення вимог кредитора за зобов'язаннями, які воно забезпечує. Ліквідатор здійснює його продаж виключно за згодою кредитора, вимоги якого воно забезпечує, або суду в порядку встановленому законодавством. Проте вважаємо необхідним чітко визначити порядок дій суду у випадку ненадання забезпеченим кредитором такої згоди, оскільки ця норма містить посилення на можливість надання такої згоди судом. Для цього слід доповнити абз. 2 ч. 4 ст. 42 Закону реченням наступного змісту: «про що судом виноситься ухвала». Відсутність такого доповнення створює перешкоди арбітражному керуючому для відчуження майна (за відсутності погодження заставним кредитором), продовження розрахунків із заставними кредиторами та можливого використання залишку коштів для погашення заборгованості перед іншими кредиторами. А уведення пропонованого альтернативного механізму сприятиме якнайшвидшій реакції суду на цю проблему, не затягуватиме процес акумулювання коштів для задоволення вимог кредиторів, у зв'язку із чим пропонується виключити можливість касаційного оскарження відповідної ухвали.

Потребує вирішення проблема винесення господарським судом ухвал за наслідками рішень, прийнятих забезпеченими кредиторами в порядку ч. 2 ст. 30 Закону або іншими кредиторами в порядку ч. 3 ст. 30 Закону про виділ забезпечених речей із майна боржника, їх продаж на аукціоні в порядку,

встановленому цим Законом, та задоволення вимог такого кредитора за рахунок отриманих від продажу коштів. Відсутність вказівки на процесуальний характер реакції господарського суду на такі дії утворює невизначеність, яка використовується недобросовісними особами для спотворення конкурсного процесу.

В цьому контексті суперечливим виглядає досвід РФ, який передбачає спрямування на погашення вимог забезпеченого кредитора лише сімдесяти відсотків (але не більше, ніж основна сума заборгованості по забезпеченому зобов'язанню і належних відсотків) з коштів, виручених від реалізації предмета застави. Грошові кошти, що залишилися від суми, вирученої від реалізації предмета застави, вносяться на спеціальний банківський рахунок боржника і використовуються: а) двадцять відсотків - для погашення вимог кредиторів першої та другої черги в разі недостатності іншого майна боржника для погашення зазначених вимог; б) грошові кошти, що залишилися - для погашення судових витрат, витрат по виплаті винагороди арбітражним керуючим тощо [46, ч. 1 ст. 138 ФЗ]. Ці правила, на нашу думку, нівелюють статус заставного кредитора, позбавляючи його права на покриття заборгованості за його вимогами навіть за умови достатності заставного забезпечення, попри загальний брак коштів у боржника. Крім того, вони ставлять його у нерівне становище із іншими кредиторами: заставний кредитор позбавляється гарантій на отримання задоволення за рахунок предмета застави, які йому надані «в обмін» на ряд організаційних та управлінських прав у рамках провадження у справі про банкрутство.

Проблеми виникають і при розгляді заяв кредиторів, вимоги яких забезпечені заставою формально, а фактично предмет застави відсутній, про що свідчать відповідні докази (постанови ВДВС, акти перевірки заставного майна, документи боржника, що свідчать про відчуження чи втрату майна). Таким чином, заставне майно відсутнє внаслідок дій чи бездіяльності кредитора або боржника та вимоги, які заявлені фактично, не можуть вважатись такими, що забезпечені заставою майна боржника. Вважаємо, що

вказані вимоги слід визнавати конкурсними з метою забезпечення дотримання прав кредитора за відсутності заперечень боржника.

Водночас, Німецьке Положення про неспроможність окрім власне заставних кредиторів, чиє право виникло на підставі правочину, заставного зобов'язання чи закону, встановлює перелік осіб, які також отримують право на відокремлене задоволення. Так, до заставних кредиторів прирівнюються: (а) кредитори, яким боржник передав у власність рухому річ або право в порядку забезпечення вимоги; (б) кредитори, яким належить право утримання речі, так як вони здійснили будь-які поліпшення речі, якщо їх вимога щодо відшкодування вартості її поліпшення не перевищує ще наявну вигоду; (в) кредитори, яким право утримання належить в силу Торгового уложення; (г) федерація, землі, громади та об'єднання громад, оскільки предмети, в зв'язку з якими підлягають сплаті митні і податкові платежі, відповідно до закону є гарантією цієї сплати [3, §51].

Як видається, запозичення подібного досвіду з поширенням правового режиму упорядкування та зберігання майна заставних кредиторів, порядку задоволення їх вимог (права на відокремлене задоволення) на індивідуально визначене майно, належне іншим особам на речовому титулі (але знаходиться у боржника), буде вкрай доцільним, адже допоможе уникнути проблем при виконанні вимог майнових кредиторів та запобігти внесенню їх майна до ліквідаційної маси та його продажу [163, с. 74]. Сьогодні вітчизняний Закон оминає правовим регулюванням питання порядку задоволення вимог кредиторів із майновими вимогами, і лише в Інформаційному листі ВГСУ від 28.03.2013 № 01-06/606/2013 «Про Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції Закону України від 22.12.2011р. № 4212-VI)» вказується, що виконання майнових зобов'язань боржником здійснюється під контролем господарського суду шляхом винесення відповідної ухвали у справі про банкрутство про звернення стягнення на майно боржника [52, абз. 2 п. 15].

По суті, це означає, що кредитор, який має майнову вимогу, зобов'язаний звернутися із відповідною заявою про виконання зобов'язання не лише до арбітражного керуючого, а й до суду, та дочекатись процесуального вирішення цього питання. Без відповідної ухвали, як впливає з приписів інформлиста, арбітражний керуючий задовольнити його вимогу не вправі. Як видається, на відміну від строків задоволення вимог заставних кредиторів, які підкорюються загальним правилам Закону про банкрутство, виконання зобов'язання майнових кредиторів такими приписами не обмежуються та можуть бути заявлені на будь-якому етапі провадження у справі про банкрутство. Тим не менш, додаткові гарантії збереження такого майна від неправомірного відчуження, особливі правила його обліку тощо лише сприятимуть своєчасному погашенню майнових вимог.

Отже, порядок погашення вимог кредиторів на кожній стадії провадження справи про банкрутство має свої особливості, які зумовлені матеріальними та процесуальними умовами процесу, передбаченими законодавством про банкрутство. При цьому організація розрахунків на певній стадії, як правило, обмежена не лише фінансовим становищем боржника, а й допустимими способами врегулювання заборгованості, строками та станом взаємовідносин між боржником та кредиторами (їх представницьким органом). У зв'язку із цим набуває визначального значення наявність виважених законодавчих приписів та сталої практики правозастосування, завдяки яким, попри складність та тривалість процедур банкрутства й численну кількість учасників провадження з протилежними інтересами, може бути забезпечена основна мета конкурсного процесу.

Висновки до розділу 2

Задоволення вимог кредиторів у провадженні про банкрутство є центральною ідеєю і основоположним елементом інституту банкрутства загалом, оскільки інші наслідки банкрутства – погашення (списання) боргів

боржника, ліквідація неплатоспроможного суб'єкта, відновлення платоспроможності підприємця у ринковій економіці мають другорядне та проміжне призначення. Відновлення платоспроможності боржника у цьому контексті має визнаватися необхідним для створення умови для якомога повнішого – у порівнянні з ліквідацією – задоволення інтересів кредиторів.

Вагомим завданням правової організації процедури банкрутства, що свідчитиме про його ефективність, є побудова таких стимулюючих, обмежувальних та заборонних приписів, які максимізують задоволення вимог кредиторів. Зокрема, у законодавстві про банкрутство мають враховуватися ризики поштучного продажу майна банкрута, монополізації ринку та усунення конкурентів із використанням процедур санації та придбання цілісних майнових комплексів підприємств конкурентами, використання банкрутом фіктивних кредиторських зобов'язань із метою зменшення перспектив задоволення вимог реальних кредиторів тощо.

Важливим завданням провадження у справі про банкрутство є забезпечення пропорційності у відповідних державно-правових засобах, що обумовлюють методи впливу та ступінь втручання держави як у відносини між боржником та кредитором, так і у відносини між кредиторами. У конкурсному процесі вона має ґрунтуватися на достатніх засобах впливу, які за рівних умов дозволяють найменшим втручанням в ринкові правовідносини досягти мети правового регулювання – задоволення вимог кредиторів.

Визначальне значення в контексті банкрутства отримують саме конкурсні вимоги кредиторів, оскільки: 1) їх обсяг визначає дії керівництва та арбітражного керуючого з їх можливого задоволення на первісних стадіях чи перехід до інших судових процедур, спроможних створити умови для їх погашення; 2) права конкурсних кредиторів (в тому числі на формування представницького органу) здатні впливати на прийняття (затвердження, скасування) рішень щодо основних майнових і процесуальних дій. Серед них, можливості оскарження процесуальних актів, вплив на поведінку суду

щодо введення певних судових процедур, оскарження дій чи усунення арбітражного керуючого тощо.

Разом з тим, з метою забезпечення виконання вимог майнових кредиторів та запобігання внесення їх майна до ліквідаційної маси та його продажу, пропонується поширити правовий режим упорядкування та зберігання майна заставних кредиторів та правила задоволення їх вимог (право на відокремлене задоволення) на індивідуально визначене майно, яке належить іншим особам (майновим кредиторам) на речовому титулі, але знаходиться у боржника.

Основні правові засоби, що можуть бути визначені як такі, що сприяють чи забезпечують погашення вимог кредиторів в процедурі банкрутства, первісно покликані зберегти майно боржника від розкрадання, розпорошення та незаконного відчуження чи збільшити обсяг його активів, у зв'язку із чим у доктрині трактуються у якості продебіторських заходів, покликаних відновити його платоспроможність. Разом із тим, їх вдала реалізація у кінцевому результаті призводить до забезпечення прав кредиторів на максимальне задоволення чи принаймні адекватне погашення підтверджених боргів.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ПОГАШЕННЯ ВИМОГ КРЕДИТОРІВ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ БОРЖНИКІВ

3.1. Особливості погашення вимог кредиторів при банкрутстві публічних підприємств

Основна мета законодавства про неспроможність полягає в утворенні умов для відновлення платоспроможності боржників та якомога повнішого задоволення вимог кредиторів. Але ефективність відповідних процедур безпосередньо залежить від особливостей правового статусу боржника, його фінансового стану та обраного у процедурі банкрутства способу погашення боргів [164, с. 96].

Отже, загальні категорії банкрутства та порядок погашення вимог кредиторів набувають особливого регулювання у випадках неспроможності окремих суб'єктів господарювання, яких виділяє Закон «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та інші законодавчі акти у сфері банкрутства. Це, зокрема, такі групи боржників: підприємства, що мають суспільну або іншу цінність; державні підприємства та підприємства, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків; містоутворюючі та особливо небезпечні підприємства; сільськогосподарські підприємства; страховики; професійні учасники ринку цінних паперів та інститути спільного інвестування; емітенти та управителі іпотечних сертифікатів, управителі фонду фінансування будівництва та фонду операцій з нерухомістю; фізичні особи – підприємці; фермерські господарства; банки та інші.

Встановлення особливих правил визнання їх неспроможності та покриття заборгованості перед кредиторами обумовлене, «перш за все, специфікою їх економічного становища або впливом інших факторів (наприклад, соціальних), що не дозволяє (або робить недоцільним)

застосування до них загальних положень конкурсного права, що регламентують правовий статус звичайних суб'єктів економічних відносин. Крім того, особливий конкурсний статус боржників перерахованих категорій визначається наявністю спеціальної правової регламентації» [165, с. 3].

Особливої уваги в контексті встановлення особливих правил щодо банкрутства і, відповідно, розрахунків із кредиторами, заслуговують підприємства публічної форми власності. Зважаючи на відсутність легального визначення поняття публічних підприємств, під ними у рамках цього дослідження будемо розуміти підприємства державної та комунальної форми власності (в тому числі ті, у яких державі або територіальній громаді належать корпоративні права), поділяючи позицію провідних вчених з питань визначення публічної власності [166, с. 56; 167, с. 280-293].

У більшості зарубіжних країн на державні підприємства поширюється загальне законодавство про банкрутство. Це стосується, зокрема, Австрії, Данії, Фінляндії, Німеччини, Італії, Кореї, Мексики, Нідерландів, Словаччини, Іспанії, Швеції, Великої Британії. У Польщі тільки деякі державні підприємства підпорядковуються спеціальному законодавству про банкрутство, а саме: підприємства поштового зв'язку, залізниця та аеропорти [168, с. 84 – 85].

На відміну від країн з розвиненою економічною системою, де банкрутство (неплатоспроможність) виступає одним з основних елементів механізму правового регулювання ринкових відносин, в Україні законодавство про банкрутство державних підприємств – одне з найбільш неузгоджених із вимогами ринкового саморегулювання та умовами формування здорового конкурентного середовища. Сучасна система управління економікою, на відміну від адміністративно-командної, попри збереження практики забезпечення державних та комунальних підприємств виробничими замовленнями та ресурсами, в силу приписів ч. 1 ст. 5 ГК України, має оптимально сполучати державне регулювання макроекономічних процесів із ринковим саморегулювання економічних

відносин суб'єктів господарювання. Але у питанні банкрутства держава демонструє принципову, але економічно необґрунтовану позицію через запровадження численних мораторіїв щодо банкрутства окремих державних підприємств та законодавчих обмежень стосовно здійснення/завершення цієї процедури за відсутності формальної заборони на відкриття провадження у такій справі.

Відтак, якщо сьогодні зовнішні умови функціонування державних господарюючих суб'єктів і змінились у бік установалення їх певної виробничої самостійності, то держава за допомогою некоректних та неадекватних ринковим умовам засобів штучно виводить такі компанії, що мають значну прострочену кредиторську заборгованість, із зони збитковості. В той же час інші підприємства працюють у конкурентному середовищі, поза протекціонізмом органів влади [169]. Подібна тривала практика не узгоджується із задекларованими принципами рівності усіх суб'єктів господарювання незалежно від форми власності та однакових правил конкуренції у всіх секторах економіки, не сприяє покращенню бізнес-середовища та інвестиційного клімату, довіри до державних та комунальних підприємств.

За Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» сьогодні банкрутами не можуть бути визнані казенні підприємства (ч. 5 ст. 2 Закону), а ст. 85 надає право Раді міністрів Автономної Республіки Крим та органу місцевого самоврядування звернутися до господарського суду з клопотанням не застосовувати до такого суб'єкта підприємницької діяльності, що має суспільну або іншу цінність для АРК або територіальної громади, передбачені цим Законом процедури та припинити провадження у справі про банкрутство.

Розділ X Закону «Прикінцеві та перехідні положення» також передбачає ряд обмежень щодо застосування процедури банкрутства, окремі з яких у поточному році вже не діють [170]. Це, зокрема, наступні:

1. Справи про банкрутство гірничих підприємств (гірничодобувні підприємства, шахти, рудники, копальні, кар'єри, розрізи, збагачувальні фабрики, шахтовуглебудівні підприємства), створених у процесі приватизації (корпоратизації), у статутних капіталах яких частка держави становить не менше ніж 25 відсотків і продаж акцій яких розпочався, можуть бути порушені не раніш як через один рік від початку виконання плану приватизації, крім тих, що ліквідуються за рішенням власника (п.2).

2. Справи про банкрутство гірничих підприємств (гірничодобувні підприємства, шахти, рудники, копальні, кар'єри, розрізи, збагачувальні фабрики, шахтовуглебудівні підприємства), у статутних капіталах яких частка держави становить не менше ніж 25 відсотків, не порушуються з дня набрання чинності Законом України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" до 1 січня 2015 року, крім тих, що ліквідуються за рішенням власника (п. 3). Слід наголосити, що цей мораторій було введено ще 23.06.2005р.[171] і з того часу неодноразово продовжувався. Попри кризові економічні, фінансові, технічні та соціальні показники, держава мала за мету «недопущення повальної ліквідації підприємств вугільної галузі, які ще мають значні виробничі запаси вугілля, але не можуть самостійно забезпечувати розширене відтворення виробництва і економічну збалансованість» [172].

3. Провадження у справах про банкрутство гірничих підприємств (гірничодобувні підприємства, шахти, рудники, копальні, кар'єри, розрізи, збагачувальні фабрики, шахтовуглебудівні підприємства), у статутних капіталах яких частка держави становить не менше ніж 25 відсотків, порушені після 1 січня 2000 року, підлягає припиненню, крім тих, що ліквідуються за рішенням власника.

4. Положення цього Закону щодо провадження у справах про банкрутство підприємств паливно-енергетичного комплексу, які беруть участь у процедурі погашення заборгованості на умовах, визначених Законом України "Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування

підприємств паливно-енергетичного комплексу", застосовуються з урахуванням особливостей, визначених Законом України "Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу", до 1 січня 2016 року.

Згідно з п. 3.7. ст. 3 цього Закону внесення підприємства паливно-енергетичного комплексу до Реєстру є підставою для повернення господарським судом без розгляду заяви про порушення провадження у справі про банкрутство [173]. Дії по щорічному продовженню захисної функції Закону № 2711 неодноразово були предметом розгляду поважними міжнародними інституціями. Так ЄСПЛ у своєму пілотному рішенні винесеному проти України у справі "Іванов проти України" вказав, що постійне продовження термінів процедури погашення заборгованості по Закону № 2711 суперечить Європейській конвенції з прав людини в частині гарантування державою права на судовий захист. ЄСПЛ вказав, що судовий захист можливий не тоді коли система судочинства приймає рішення, а коли держава гарантує виконання цього рішення і особа отримує повне задоволення своїх вимог [174].

Аналогічну позицію у справі *Remington Worldwide Limited v. Ukraine* зайняв Арбітражний суд Стокгольму. На думку складу арбітрів, такі дії України, як неодноразові продовження дії Закону № 2711, що має характер надзвичайних заходів і суттєво обмежує права учасників економічного обороту, є порушенням зобов'язань держави щодо створення стабільних, сприятливих і гласних умов для іноземних інвесторів, у тому числі й продовження мораторію на виконання судових рішень проти підприємств, що підпадають під дію вказаного Закону [175].

Аналізуючи історію існування законодавчо встановлених мораторіїв на примусове стягнення боргів, І. С. Ніколаєв цілком обґрунтовано відзначає, що «останні не лише створюють перевагу боржника перед кредитором, але й взагалі надають певним групам боржників індульгенцію від виконання

боргових зобов'язань. За таких умов порушене право кредитора досить часто залишається незахищеним» [176, с. 54].

Одночасно слід підкреслити, що мораторій не забезпечує державне майно від відчуження на користь кредитора, а державне підприємство - від необхідності виконати свої зобов'язання в рамках примусового виконавчого провадження. У якості прикладів недолугого правового регулювання, зокрема, можна назвати Закон України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна», який не дозволяв в цивілізований спосіб здійснювати продаж об'єктів державної власності для задоволення вимог кредиторів, тим самим відкриваючи шлях для застосування інших механізмів відчуження державного майна (наприклад, відчуження та списання основних фондів суб'єктів господарювання) [177].

Аналогічно, не забезпечують зупинення виконавчих проваджень і положення Закону України «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу» (далі – Закон № 2711), про що наголосив у своєму рішенні від 13.12.2012 р. у справі № 1-26/2012 Конституційний Суд України, розтлумачивши окремі положення цього Закону у взаємозв'язку із Законом України «Про виконавче провадження». Так, Конституційний Суд прийшов до висновку, що:

- обов'язкове зупинення виконавчого провадження та заходів примусового виконання судових рішень здійснюється лише щодо стягнення заборгованості, яка виникла через неповні розрахунки за енергоносії, та щодо учасників розрахунків, визначених Законом України «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу»;

- внесення юридичної особи, незалежно від форми власності, до Реєстру підприємств паливно-енергетичного комплексу, які беруть участь у процедурі погашення заборгованості, не є підставою для зупинення виконавчого провадження та заходів примусового виконання судових рішень щодо стягнення з неї заборгованості, яка не стосується неповних розрахунків

за енергоносії і не визначена Законом України «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу [178].

Отже, зважаючи на наявність відмінної за структурою заборгованості підприємств ПЕК (заборгованість яка виникла за енергоносії, в розумінні КСУ, так і заборгованість, яка не підпадає під визначення заборгованості за енергоносії), порядок її стягнення може істотно різнитись. Так, в рамках виконавчого провадження може стягуватись заборгованість, яка не стосується неповних розрахунків за енергоносії, і застосовуватись різні заходи, що забезпечують примусове стягнення коштів – арешт рахунків, майна тощо. В такому випадку, як справедливо зазначає О. Поліщук, боржнику оптимально увійти в тимчасову процедуру банкрутства для введення мораторію на задоволення вимог кредиторів і зупинення виконавчого провадження, для отримання часу, в тому числі і на врегулювання проблемних питань з активними кредиторами, однак Законом № 2711 встановлювався мораторій на відкриття провадження і справі про банкрутство підприємств ПЕК, внесених до реєстру. Таким чином, створюється ситуація блокування рахунків з паралізацією фінансово-господарської діяльності підприємства-боржника до повного виконання судового рішення і одномоментного стягнення значних грошових сум [174].

Наявні «провали» в правовому регулюванні, які, в обхід цивілізованої процедури банкрутства та можливостей застосування відновлювальних процедур фінансового стану підприємства, допускають примусове виконання вимог лише окремих кредиторів, на нашу думку, є недопустимими. Подібна практика (а) ігнорує необхідність дотримання балансу в правах усіх кредиторів претендувати на отримання задоволення за своїми вимогами за рахунок майна боржника, (б) шкодить самому підприємству-боржнику, яке втрачає можливість позбутися тягара заборгованості, застосувавши різні способи її врегулювання, передбачені Законом про банкрутство, та (в) інтересам держави чи територіальної громади, які втрачають майно, передане

до статутного капіталу відповідних підприємств тощо, а, отже, не досягає мети, задля досягнення якої запроваджувався мораторій.

Так, з положень нового Закону України «Про виконавче провадження» випливає, що виконавець зупиняє вчинення виконавчих дій, серед іншого, у разі: порушення господарським судом провадження у справі про банкрутство боржника (але лише стосовно вимог, на які поширюється дія мораторію, запровадженого господарським судом) (п. 4 ч. 1 ст. 34) та затвердження плану санації боржника до порушення провадження у справі про банкрутство (п. 8 ч. 1 ст. 34). Для підприємств, на які розповсюджується мораторій на банкрутство, зупинення виконавчого провадження передбачене стосовно розглянутого вище випадку за Законом № 2711 (п. 7 ч. 1 ст. 34) та для підприємств, включених до реєстру підприємств, що беруть участь у аналогічній процедурі врегулювання заборгованості відповідно до Закону України «Про заходи, спрямовані на врегулювання заборгованості теплопостачальних та теплогенеруючих організацій та підприємств централізованого водопостачання і водовідведення за спожиті енергоносії». Однак, щодо останніх зупиняються лише ті виконавчі провадження, стягувачами за якими є Національна акціонерна компанія "Нафтогаз України", її дочірня компанія "Газ України", Публічне акціонерне товариство "Укртрансгаз", постачальники електричної енергії, а боржниками - підприємства, що виробляють теплову енергію, транспортують та постачають теплову енергію, надають послуги з централізованого опалення та постачання гарячої води, та підприємства централізованого водопостачання та водовідведення, що надають послуги з централізованого водопостачання та водовідведення, послуги з постачання холодної води та послуги з водовідведення (з використанням внутрішньобудинкових систем) [179, п. 10 ч. 1 ст. 34].

Ці норми, у сполученні із положеннями чинної редакції Закону України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна», сьогодні становлять реальну загрозу для інтересів значної кількості кредиторів

державних підприємств і господарських товариств, які не мають на руках судових рішень стосовно заборгованості боржника та не ініціювали відкриття виконавчих проваджень за ними. Адже на сьогодні де-юре уможливлено реалізацію судових рішень майнового характеру органами державної виконавчої служби. Крім того, свідоме виключення державних та комунальних підприємств з переліку суб'єктів банкрутства призводить до нарощування обсягу заборгованості через застосування штрафних санкцій, нарахування яких, як відомо, могло бути зупиненим у рамках банкрутства в силу введення мораторію.

Отже, подібні преференції для публічних підприємств (іміунітет від банкрутства) не можуть бути однозначно витлумачені на користь підприємства - вони не сприяють його розвитку, адекватному реагуванню на економічні умови і жодним чином не стимулюють до активізації виробничих процесів, налагодженню співпраці та врегулюванню заборгованості із контрагентами.

Звичайно, держава (в залежності від типу економіки) вправі визначати свою частку у кожній галузі національної економіки, формувати структуру домінування публічних суб'єктів господарювання у певних галузях, запроваджувати окремі механізми захисту об'єктів власності Українського народу, держави чи територіальної громади тощо. Але досягнення результату у цій сфері вбачається не у тотальній забороні банкрутства та ліквідації публічних підприємств, які не впорались із конкурентним середовищем, а запровадженні спеціального правового регулювання конкурсного процесу стосовно таких категорій боржників. Тут слід погодитись із В. Бондиком, що «основним критерієм віднесення окремих видів суб'єктів до тих, що можуть бути боржниками у провадженні про банкрутство, є функціональна здатність провадження про банкрутство сумістити, погодити не збіжні за обсягом та спрямованістю інтереси боржника та кредитора, наблизити виробничі та фінансово-грошові інтереси» [180].

Як видається, закріплення особливостей банкрутства відповідних суб'єктів господарювання дозволить здійснити належні судові процедури із врахуванням інтересів певних груп осіб (кредиторів, працівників містоутворюючого підприємства, територіальної громади тощо), а також самого боржника та уповноважених органів управління. В існуючих політичних та економічних умовах шлях встановлення спеціального правового регулювання неспроможності публічних підприємств – чи не єдиний напрямок, здатний поєднати та узгодити суперечні приватні і публічні інтереси, та в цілому підвищити ефективність конкурсного права.

Скасування мораторію на примусову реалізацію державного майна, що містився у абз. 2 ст. 3 Закону України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна» та унеможлиблював визнання банкрутом, відкриття ліквідаційної процедури і примусове відчуження майна боржників державного сектору економіки, значно пожвавив процеси банкрутства публічних підприємств. За даними Мінюсту, в Україні вже у 2013 р. з 8811 підприємств, що перебували у процедурі банкрутства, 438 складали державні підприємства або підприємства, у статутному капіталі яких державі належать більше 25 відсотків. З цих підприємств за загальною процедурою ліквідовувалося 84% банкрутів, 7% - припадало на випадки банкрутства боржника, що ліквідується власником, 6% - банкрутство відсутнього боржника, 3% - санація боржника його керівником [181]. Зазначені цифри лише підтверджують необхідність адекватного правового регулювання банкрутства публічних підприємств.

Сьогодні законодавчо встановлені особливості банкрутства: 1) державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків - ст. 96 Закону (відповідно, господарські товариства, в яких доля власності держави становить 50% і менше, банкрутують на загальних засадах); 2) комерційних підприємств, що мають суспільну або іншу цінність для Автономної Республіки Крим або територіальної громади (ст. 85 Закону); 3) суб'єктів підприємницької

діяльності з особливим статусом - містоутворюючих та особливо небезпечних підприємств (ст. 85 Закону). Втім аналіз цих положень доводить наявність численних недоліків правового регулювання, які на практиці створюють проблеми для належного та своєчасного задоволення вимог кредиторів.

Так, чинні положення Закону про банкрутство (ч. 1 ст. 85) продовжили практику незастосування процедури банкрутства до комунальних підприємств, що мають суспільну або іншу цінність для Автономної Республіки Крим або територіальної громади [див., наприклад, 182]. Слід підкреслити, що законодавець не зазначає жодних критеріїв, умов або інших ознак підприємств, які б давали змогу виключити якісь з цього переліку «суспільно значущих» підприємств на думку органів, що звертатимуться з відповідним клопотанням.

Передбачений обов'язок для зацікавленого органу долучити до клопотання гарантії задоволення всіх вимог кредиторів за грошовими зобов'язаннями уточнений у ч. 9 ст. 85 Закону. У ній встановлено, що Кабінетом Міністрів України, Радою міністрів Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування, в особі їх уповноважених органів, може бути надана порука в порядку і на умовах, передбачених законом (аналогічний засіб може бути використаний і для підприємств і з особливим статусом - містоутворюючих та особливо небезпечних суб'єктів господарювання, а також стосовно державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує п'ятдесят відсотків з метою запобігання їх банкрутству ч. 5 ст. 96 Закону).

Як видається, встановлення у Законі про банкрутство саме *договірної субсидіарної відповідальності* може бути витлумачене як відсутність для державних чи комунальних органів обов'язку погашати борги заснованих ними підприємств у разі нестачі у них на це коштів. Аргументом на користь такого висновку слугують і положення ч. 8 ст. 85, згідно з якими Кабінет Міністрів України або органи місцевого самоврядування в особі їх

уповноважених органів *мають право* у будь-який час до закінчення процедури санації зазначених у цій статті суб'єктів підприємницької діяльності розрахуватися з усіма кредиторами в порядку, передбаченому цим Законом. Відповідно, положення ст. 85 щодо механізму погашення не можуть бути розповсюджені на випадки законодавчого встановлення обов'язку засновників нести таку відповідальність, наприклад, для холдингових компаній, товариств з додатковою відповідальністю, повних товариств тощо, що є істотним недоліком правового регулювання банкрутства відповідних підприємств. Крім того, таке диспозитивне та невичерпне формулювання, як видається, допускає можливість застосування інших способів забезпечення виконання зобов'язань, в т. ч., приватними особами, що також зумовлює необхідність нормативно урегулювати механізм їх розрахунків із кредиторами боржника, із врахуванням особливостей набуття права власності на державні чи комунальні об'єкти такими особами.

Наведені у Законі положення викликають численні запитання щодо реального забезпечення механізму стягнення боргів з боржника із субсидіарною відповідальністю (поручителя), оскільки відповідні положення виписані вкрай суперечливо. Якщо системно тлумачити норми ч. 11,12 ст. 85 та ч. 3 ст. 85, то виходить, що боржник і його поручитель зобов'язані розпочати розрахунки з кредиторами відповідно до графіка погашення заборгованості, передбаченого порукою (ч. 11). У разі невиконання вимог в порядку і в строки, передбачені графіком погашення заборгованості, кредитори мають право пред'явити до поручителя вимоги щодо стягнення неоплачених сум у порядку, передбаченому законодавством (ч. 12). Але, у разі, якщо вимоги кредиторів такого суб'єкта підприємницької діяльності не будуть погашені протягом поточного та наступного календарних років, Рада міністрів Автономної Республіки Крим або орган місцевого самоврядування позбавляється права на повторне звернення до господарського суду із зазначеним у цій статті клопотанням, а провадження у справі про

банкрутство щодо відповідного суб'єкта підприємницької діяльності здійснюється на загальних підставах (ч. 3).

Тобто виходить, що єдиним правовим наслідком для Ради міністрів Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування за усунення підприємства від банкрутства та невиконання ним зобов'язань іще протягом цих двох років, а також невиконання цими органами як поручителями субсидіарного обов'язку за договором, є позбавлення їх права повторне клопотати про подібний «імунітет». А невиконані вимоги кредиторів просто «перекочують» у нове провадження у справі про банкрутство.

Зазначене дає підстави стверджувати, що подібний механізм за наявного правового регулювання спрямований виключно на тимчасове ухилення від виконання зобов'язань перед кредиторами та виплати боргів. Відповідно, уникнути зловживань цим правом та захистити інтереси кредиторів, на нашу думку, зможе встановлення реальної відповідальності за його недобросовісне використання: для боржника – шляхом нарахування штрафних санкцій протягом дії відповідного мораторію та зупинення строків позовної давності для їх стягнення, а для органу місцевого самоврядування – закріплення субсидіарної відповідальності за боргами такого підприємства та чіткого механізму її реалізації. Законом має бути визначено коло осіб, що можуть виступати гарантами за виконанням зобов'язань підприємств, що мають суспільну або іншу цінність, та осіб, які контролюватимуть процес розрахунків; враховано особливості бюджетного законодавства стосовно строків та порядку здійснення виплат з місцевого бюджету, що може унеможливити здійснення розрахунків протягом заявленого терміну тощо.

Слід відзначити, що питання запровадження та реалізації субсидіарної відповідальності держави та територіальних громад за боргами заснованих ними підприємств систематично піднімається у науковій літературі. Так, О.П. Подцерковний відзначав, що система виключень із права банкрутства має будуватися на автоматичній трансформації боргу суб'єкта, що

виключається законодавством із права банкрутства, на субсидіарний борг держави чи територіальної громади із віднесенням цього боргу до внутрішнього державного боргу або місцевого боргу, погашення якого має законодавчі механізми реалізації поза волевиявлення органів влади чи громади (Бюджетний кодекс, Закон України «Про державний внутрішній борг України») [95, с. 102].

В. Бондик, погоджуючись із цією позицією, наголошував на введенні «субсидіарної відповідальності засновників (власників) підприємств за боргами цих підприємств ... в частині коштів по платежах процесуального характеру, пов'язаних з судочинством справ про банкрутство» [183, с. 5], а також пропонував надати право територіальній громаді, яка вирішила через свої представницькі органи питання про санацію комунальних підприємств, визнати місцевим боргом вимоги кредиторів до такого підприємства, що слугуватиме підставою для задоволення плану санації підприємства. Аналогічними повноваженнями має бути наділений Уряд України щодо націоналізації підприємств із одночасним визнанням вимог кредиторів державним боргом [183, с. 13]. Науковець справедливо підкреслює, що примусове стягнення із юридичних осіб публічного права повинне мати вихід на рівень бюджетних процедур. Віднесення відповідних боргів до категорії внутрішнього державного чи місцевого боргу сповна відповідає цим процесам та за умови розробленості процедур погашення державного та місцевого боргу здатне забезпечити повноцінну реалізацію прав кредиторів [180, с. 379].

Цікавою в контексті питання про субсидіарну відповідальність держави чи територіальної громади є позиція ЄСПЛ. Зокрема, у справі «Воронков проти Росії» суд прийшов до висновку, що «держава може нести відповідальність за борги державного підприємства, навіть якщо підприємство є самостійною юридичною особою, за умови, що воно не володіє достатньою інституційною та операційною незалежністю від держави, щоб звільнити останнє від відповідальності відповідно до

Конвенції» [184, п. 47]. Відповідна позиція суду сформульована та є застосовуваною щодо підприємств, на засновників яких субсидіарна відповідальність за зобов'язанням створеного ними суб'єкта господарювання прямо законом не передбачена, але може бути встановлена судом на підставі аналізу ролі та ступеня втручання засновника у справи підприємства.

Зокрема, для вирішення питання про оперативну та інституційну незалежність муніципального унітарного підприємства з правом господарського відання, Суд проаналізував порядок здійснення державного контролю в конкретній справі, характер функцій підприємства і сферу його діяльності, ступінь фактичної участі державних або муніципальних органів в управлінні майном підприємства, включаючи розпорядження майном, поведінку влади в розгляді питань про ліквідацію та реорганізацію з урахуванням обов'язкових вказівок або інших обставин, що виявляють фактичну ступінь державного контролю в конкретній справі. Іншими словами, для вирішення питання про державну відповідальності за борги унітарних підприємств Суд повинен розглянути, чи здійснювалися владою в цій справі великі повноваження контролю, передбачені національним законодавством, і яким чином [184].

Відповідне рішення значно розширює підстави виникнення субсидіарної відповідальності та створює підґрунтя для задоволення позовів до власника (засновника, уповноваженого органу управління) з метою покриття непогашеної кредиторської заборгованості у випадках, коли у діях цих осіб або характері зв'язку між ними та підприємством простежується безпосередній вплив на діяльність господарюючого суб'єкта, і має бути сприйнято вітчизняною практикою.

Задоволення вимог кредиторів здійснюється за рахунок активів боржника, реалізація яких має здійснюватися із врахуванням положень чинного законодавства про відчуження об'єктів державної та комунальної власності. Окремі особливості такого відчуження встановлює і Закон про банкрутство. Зокрема, ч. 6 ст. 85 передбачає, що продаж у справах про

банкрутство суб'єкта підприємницької діяльності, що мають суспільну або іншу цінність для територіальної громади, містоутворюючих та особливо небезпечних суб'єктів підприємницької діяльності, здійснюється виключно у складі цілісного майнового комплексу. Якщо внаслідок повторного проведення аукціону (конкурсу) цілісний майновий комплекс не було продано, то продаж майна здійснюється частинами. У цьому випадку перелік такого майна погоджується ліквідатором з центральним органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування або Радою міністрів Автономної Республіки Крим, до компетенції якого належить сфера діяльності цього підприємства – банкрута [17].

Разом з тим, питання відчуження державного чи комунального майна для задоволення інтересів кредиторів ускладнені і публічним інтересом. З огляду на те, що публічна власність, як правило, ґрунтується на загальному інтересі та виражається у концентрації значних і стратегічно важливих ресурсів, зокрема природних ресурсів, для національної економіки [166, с. 97], законодавство не може ігнорувати юридичне призначення таких об'єктів та задовольнятися їх використанням виключно для задоволення приватного інтересу та отримання прибутку. Тому, через «половинчастість» правового регулювання відповідні положення ст. 85 Закону не можуть бути сприйняті у якості беззаперечної гарантії збереження соціально-економічного призначення державного чи комунального майна, забезпечення надання на базі цього майна саме тих послуг, виконання робіт чи виробництва продукції, на які розраховують споживачі.

Як справедливо та обґрунтовано зазначається у юридичній літературі, «зміна форми власності на об'єкти публічної власності обумовлює лише заміщення публічного власника приватним зі збереженням публічних функцій, що реалізуються на базі таких об'єктів, і дотриманням критерію соціально-економічної ефективності використання публічного майна» [166, с. 51]. Тому вважаємо за доцільне передбачити в законодавстві про банкрутство обов'язки для набувача ЦМК державного чи комунального підприємства

дотримуватись соціально-економічного призначення майна, у зв'язку з чим доповнити абз. 1 ч. 6 ст. 85 Закону про банкрутство реченням наступного змісту: «Покупець цілісного майнового комплексу боржника зобов'язаний забезпечити виконання публічних функцій, що здійснювались на базі придбаного цілісного майнового комплексу».

У питанні банкрутства державних підприємств або підприємства, у статутному капіталі якого частка державної власності перевищує 50 відсотків, важлива роль законодавцем відведена органу, уповноваженому управляти державним майном. З аналізу положень ст. 96 випливає, що відповідний орган має бути повідомлений про порушення провадження у справі про банкрутство такого підприємства, а його представники залучені до участі у справі. Ці особи можуть брати участь у зборах кредиторів та роботі комітету кредиторів з правом дорадчого голосу (ч. 8 ст. 96), а призначення керуючих санацією, ліквідаторів здійснюється господарським судом обов'язково за участю органу, уповноваженого управляти державним майном (ч. 9 ст. 96). Але найважливіше, що плани санації (в т. ч., досудової), мирові угоди та переліки ліквідаційних мас та зміни і доповнення до них державних підприємств або підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків, підлягають погодженню з органом, уповноваженим управляти державним майном. Особливості цієї процедури виписані у Порядку погодження планів санації, мирових угод і переліків ліквідаційних мас [185] та Положенні про порядок проведення санації до порушення провадження у справі про банкрутство [64].

Проблемою є те, що ці нормативно-правові акти не орієнтують суб'єктів правозастосування на порядок дій при відмові уповноваженого органу управління погодити відповідні документи, що часто трапляється на практиці. Наприклад, у справі № 5017/1402/2012, що розглядалась Господарським судом Одеської області та Одеським апеляційним господарським судом, Міністерство аграрної політики та продовольства України відмовило в погодженні ліквідаційної маси ДП «Т» та розміщенні

оголошення для визначення кандидатури організатора аукціону з реалізації майна боржника, чим створено перешкоду для подальшого виконання обов'язків, покладених на ліквідатора [75]. У разі відсутності такого погодження план санації та мирова угода затвердженню господарським судом не підлягають, а включене до переліку ліквідаційної маси майно банкрута не може бути реалізованим (ч. 12 ст. 96).

Оскільки надання погодження, згідно діючого законодавства, є правом, а не обов'язком органів, уповноважених управляти державним майном, на сьогодні відсутні легальні способи примусити державний орган не чинити перепон у судових процедурах банкрутства та фактично унеможливлювати здійснення розрахунків із кредиторами. Так, у згаданій вище справі погодження Міністерства аграрної політики та продовольства України досі не отримано (попри надіслані повідомлення), у зв'язку із чим судом неодноразово продовжувались строки ліквідаційної процедури. Зокрема, в останній ухвалі у цій справі Міністерство аграрної політики та продовольства України вкотре зобов'язано надати до суду відомості щодо виконання вимог ухвали господарського суду Одеської області від 19.10.2016р. стосовно погодження переліку ліквідаційної маси ДП „Т” [186]. Підкреслимо, що провадження у справі не може бути припинено в силу відсутності такої підстави у ст. 83 Закону про банкрутство.

Відповідні дії уповноваженого органу управління не відповідають (а) ані інтересам боржника, оскільки створюється загроза розкрадання та знецінення майна, а саме підприємство, яке протягом стількох років перебуває на стадії ліквідаційної процедури, не в змозі використовувати його за призначенням, (б) ані інтересам кредиторів, які через таку бездіяльність не можуть отримати задоволення за своїми вимогами, а інфляційні витрати стабільно зменшують привабливість потенційного виконання зобов'язань боржником. По суті, в силу законодавчого не врегулювання цієї ситуації, штучно створюється додатковий мораторій на звернення стягнення на майно боржника і

зупиняється процес банкрутства публічних підприємств, які під загальні обмеження не підпадають.

Зважаючи на те, що судовий захист прав кредиторів у даному випадку не має перспектив, пропонується уточнити у Законі про банкрутство порядок взаємовідносин боржника та уповноваженого органу управління при затвердженні планів санації, мирових угод і переліків ліквідаційних мас. Зокрема, пропонується зобов'язати уповноважений орган управління у разі відмови в погодженні планів санації, мирових угод і переліків ліквідаційних мас надавати рекомендації/ зауваження стосовно поданих проектів та зазначати термін їх виправлення. Повторне необґрунтоване незатвердження виправлених із врахуванням поданих таким органом зауважень до планів санації, мирових угод і переліків ліквідаційних мас вважати випадком зловживання правом з боку уповноваженого органу управління, що створюватиме підставу для їх судового оскарження.

Отже, задоволення вимог кредиторів публічних підприємств на сьогодні ускладнене мораторіями та обмеженнями стосовно банкрутства відповідних підприємств. Проте бажання підтримати державне підприємство у такий спосіб та відтермінувати/уникнути погашення заборгованості сьогодні не відповідає справедливим конкурентним умовам ринкового господарства, стає на заваді взаємовигідному інвестиційному співробітництву, яке досягається та забезпечується шляхом встановлення чітких, зрозумілих, непорушних та виконуваних правил і процедур інвестування та поведінки з інвестиціями як для інвесторів, так і для державних органів [175, с. 28], та може бути витлумачене як дискримінація щодо суб'єктів господарювання інших форм власності.

З огляду на це, більш адекватною ринковим умовам є практика встановлення особливостей провадження у справі про банкрутство окремих суб'єктів господарювання. Створення ефективного механізму конкурсно-правового регулювання неспроможності (банкрутства) публічних підприємств дозволить забезпечити дотримання балансу публічних і

приватних інтересів, своєчасне та повне задоволення вимог кредиторів та усунення з ринку нерентабельних виробництв.

3.2. Погашення вимог кредиторів при розгляді справ про банкрутство боржника, який ліквідується власником

Проблеми погашення вимог кредиторів у справах про банкрутство у переважній більшості випадків перетинаються із проявами зловживань боржника у господарській діяльності як найбільшої загрози погашення вимог кредиторів. Звісно, коли йдеться про ліквідацію боржника власником, гострота відповідних проблем доходить до найвищого рівня. Адже у результаті відповідних процедур, ініційованих самою недобросовісною особою (недобросовісність якої впливає з простроченого безспірного грошового зобов'язання), стає реальним сплановане зловживання боржником своїм правом на ліквідацію. По суті справи, в Україні сформувалася досить небезпечна практика уникнення від виконання грошових зобов'язань через процедуру банкрутства. Зокрема, треба враховувати думку, висловлену в економічній літературі про те, що власник підприємства приймає рішення про його ліквідацію, «якщо продисконтована прогнозована очікувана вартість чистих активів (вартість активів за мінусом сукупних зобов'язань) після завершення санаційних заходів, спрямованих на припинення кризових процесів, буде меншою за оціночний залишок його ліквідаційної маси після погашення вимог кредиторів і витрат ліквідаційної процедури на момент прийняття рішення» [187, с. 217].

Дослідженню проблем, які виникають у процедурі банкрутства, ініційованій за ініціативою боржника, присвячені роботи таких вчених, як В.Ф. Жаренко, Т.І. Лабунська, Д. М. Полєв, П.Д. Пригуза, та деяких інших. Разом із тим, спеціальні дослідження правового стимулювання погашення

вимог кредиторів у справах про банкрутство боржника, який ліквідується власником, в Україні відсутні.

Метою цього підрозділу роботи є виявлення та вирішення проблем, пов'язаних із погашенням вимог кредиторів у справах про банкрутство боржників, які ліквідуються власником та підготовка пропозицій по їх вирішенню. Для досягнення такої мети вбачається необхідним визначити підстави порушення провадження у справах про банкрутство за заявами боржника, суб'єктів цієї категорії справ та специфіку порядку їх розгляду, порядок та форми погашення вимог кредиторів та окреслити коло проблем, які виникають при цьому.

Статистика щодо розгляду справ відповідної категорії свідчить про велике коливання кількості справ, що порушуються за зверненнями до господарського суду боржників, що ліквідуються власником.

Зокрема, у 2010 р. господарським судом Одеської області порушено 327 справ про банкрутство у із застосуванням спрощеної процедури банкрутства згідно із чинним тоді положенням ст. 51 Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” у редакції 1999 року. У 2015р. до господарського суду Одеської області надійшло 152 заяви про порушення справ про банкрутство, з яких 141 – заява про порушення справ про банкрутство в порядку ст. 95 Закону України „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”; порушено провадження у 67 справах; закінчено провадження у 56 (за заявою боржника в порядку ст.95 Закону України „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” в редакції Закону України №4212-VI від 22.12.2011р.– 55; в порядку ст.51 Закону України „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” №2343-XII від 14.05.1992р.–1). У 2016р. до господарського суду Одеської області надійшло 307 заяв про порушення справ про банкрутство, з яких 58 заяв про порушення справ про банкрутство цієї категорії, з яких порушено провадження тільки у 38; закінчено провадження у 44 справах за

заявою боржника в порядку ст.95 Закону України „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” в редакції Закону України №4212-VI від 22.12.2011р. Це свідчить про те, що загальна кількість відповідних звернень залишається досить значною, але суб’єкти звернень стикаються з певними складнощами при підготовці відповідних заяв й корегують власну поведінку відповідно до усталеної практики господарських судів у цій сфері.

За наслідками розгляду судом, основна кількість справ припиняється провадженням у зв’язку із затвердженням звітів ліквідаторів та ліквідацією підприємств у порядку п.6 ч.1 ст. 83 Закону та погашенням вимог кредиторів їх списанням. При цьому у зв’язку з недотриманням процедури добровільної ліквідації боржником в цілому, або частково, господарським судом Одеської області припиняється провадження у справах відповідно до п.1-1 ч.1 ст. 80 ГПК України; є випадки припинення провадження у справах у зв’язку з виконанням боржником своїх зобов’язань у порядку п.7 ч.1 ст. 83 Закону.

Можливість задоволення вимог кредиторів прямо залежить від правомірної та законної поведінки боржника при проведенні процедури самостійної ліквідації та надання суду достовірної інформації про фінансовий стан підприємства із заявою про порушення справи про банкрутство.

Слід зауважити, що розгляд справ цієї категорії викликає певні складності, обумовлені неоднаковою практикою застосування судами різних інстанцій та реакцією з боку органів державної податкової служби, якими відстоюється позиція про те, що прийняття судами рішень про визнання суб’єктів підприємницької діяльності банкрутом та їх ліквідація передбачають проведення перевірки органами доходів та зборів. Зокрема, відповідно до Порядку зняття з обліку платників податків, якщо порушено провадження у справі про визнання банкрутом платника податків, «контролюючим органом приймається рішення про проведення (не

проведення) документальної позапланової перевірки платника податків, який перебуває на обліку в такому органі [188, розділ XI Наказу № 1588].

Про необхідність надання боржнику права на прохання відкрити конкурсне провадження писав ще у 1898 р. Г. Ф. Шершеневич, оскільки боржник краще кредиторів знає положення свого майна і може виявити його недостатність, коли кредитори і не підозрюють цієї обставини [189, с.144]. При цьому вчений звертав увагу на необхідність заохочення добросовісності боржника, яка дуже важлива в громадянському суспільстві, яке будується на началах кредиту. Оскільки взагалі конкурсне провадження представляє собою більш справедливе задоволення кредиторів, ніж окреме стягнення кожним з них, то всі законодавства допускають заявлення боржником про неспроможність як засіб відкриття конкурсного провадження [189, с.145-146]. Як зазначає вчений, суд не вправі відмовити в оголошенні неспроможності, оскільки визнання боржника складає законну ознаку неоплатності, наявність якої зобов'язує суд відкрити конкурсне провадження. Ніякі протести кредиторів не можуть впливати на судову постанову [189, с.155].

Вказані висновки доречно розглядати такими, що повністю узгоджуються з принципами конкурсного провадження і сьогодні. А оскільки порушення справ про банкрутство за заявами власників боржника, відносно яких прийнято рішення про ліквідацію, викликає і сьогодні супротив кредиторів, насамперед органів державної податкової служби, банків та інших, врахування історичного досвіду актуальне як ніколи [190]. Адже важливо не стільки заважати боржнику порушити справу про власне банкрутство, скільки запобігти зловживанням у відповідних процедурах, досягнувши мети максимального задоволення вимог кредиторів.

В. В. Джунь вказує, що у разі порушення справи про банкрутство боржника, останній отримує право на тимчасовий захист від стягнень кредиторів в силу дії конкурсного мораторію, а отже завжди існують можливості для зловживання заявником правом на цей захист, для

попередження чого доцільно передбачити окрему підставу припинення провадження у справі саме у зв'язку з відсутністю простроченої заборгованості у заявника. У той же час, дослідник вважає, що сумлінний боржник повинен мати право на порушення справи про своє банкрутство для попередження або збільшення безнадійної заборгованості, хоча б ця заборгованість має лише потенційну вірогідність. Вчений пропонує декілька алгоритмів провадження у випадках подання заяви боржником, відповідно до одного з яких, боржник в своїй заяві вправі оголосити себе банкрутом, що за структурою провадження означає відкриття ліквідаційної процедури разом із порушенням провадження у справі [15, с. 313-314].

При повній згоді із такою думкою, все ж виглядає передчасним введення такої норми на практиці, з урахуванням наявності випадків низької правової культури суб'єктів правозастосування, недобросовісної поведінки суб'єктів підприємницької діяльності та необхідності ретельної перевірки судом відомостей, наданих із заявою про порушення справи про банкрутство боржником.

Особливості застосування процедури банкрутства до боржника, який ліквідується власником, раніше були передбачені ст. 51 Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" у редакції від 30.06.1999 р. №784-XIУ.

Правові особливості банкрутства за ініціативою боржника багато у чому обумовлені положенням законодавства України, у тому числі ст.ст. 110-112 ЦК України, ст. 60-61 ГК України, ч. 5 ст. 11 Закону про банкрутство про те, що у випадку недостатності вартості майна боржника - юридичної особи, щодо якого прийнято рішення про ліквідацію, для задоволення вимог кредиторів, ліквідатор (ліквідаційна комісія) зобов'язаний звернутися в господарський суд із заявою про порушення справи про банкрутство такої юридичної особи. За результатами розгляду заяви про порушення справи про банкрутство юридичної особи, майна якої недостатньо для задоволення вимог кредиторів, господарський суд визнає боржника, який ліквідується,

банкрутом, відкриває ліквідаційну процедуру, призначає ліквідатора, здійснює офіційне оприлюднення ухвали про визнання боржника, який ліквідується, банкрутом. Обов'язки ліквідатора можуть бути покладені на голову ліквідаційної комісії (ліквідатора) незалежно від наявності в нього ліцензії. Кредитори мають право заявити свої претензії до боржника, який ліквідується, в місячний строк з дня публікації оголошення про визнання боржника, який ліквідується, банкрутом.

Звертає на себе увагу, що у цьому випадку застосовується спрощений порядок процедури банкрутства за ст. 95 Закону (ч. 3 ст. 7 Закону). Зокрема, через чотирнадцять днів з дня винесення ухвали про прийняття заяви про порушення справи про банкрутство господарським судом виноситься ухвала про порушення провадження у справі, і одночасно в цей же день, за наявності законних підстав, приймається окремим процесуальним документом постанова про визнання боржника банкрутом [191].

Можна з впевненістю говорити про те, що застосування скороченого порядку розгляду вказаних справ дозволяє вирішити задачі економії часу скорішого списання безнадійних боргів, що не лише позитивно впливає на фінансовий стан кредиторів, але й фактично закріплює об'єктивну необхідність виділення порядку банкрутства боржника по його власній ініціативі.

Правила припинення юридичних осіб та суб'єктів господарювання встановлені нормами Цивільного та Господарського кодексів. Робота ліквідаційної комісії регламентована положеннями ст. ст.105, 110, 111 ЦК та ст. 60 ГК України, якими передбачено чіткі обов'язки ліквідаційної комісії у встановлені строки повідомити орган державної реєстрації про припинення; розмістити відповідне оголошення про ліквідацію та строки заявлення вимог кредиторів; повідомити орган державної податкової служби; вжити заходи по стягненню дебіторської заборгованості, оцінки наявного майна, розрахункам з кредиторами та складенням ліквідаційного балансу на затвердження власнику.

Таким чином, для визначення фінансово-економічного стану товариства (співвідношення його активу та пасиву), який господарському суду необхідно встановити для дослідження факту наявності або відсутності підстав для порушення провадження у справі про банкрутство боржника, що ліквідується власником, та оцінки роботи ліквідаційної комісії боржник зобов'язаний вжити заходи, передбачені положеннями Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”, Цивільного та Господарського кодексів України, що регулюють етапи проведення досудової процедури ліквідації товариства у загальному порядку.

Позиція про те, що дотримання визначених вимог та сукупність вказаних дій із доданням доказів саме на момент звернення із заявою про порушення справи про банкрутство є підставою для звернення ліквідатора із заявою про порушення справи про банкрутство в порядку ст. 51 Закону та складає предмет спору у справі про банкрутство за особливою процедурою, що порушується в порядку норм цієї статті, відображена у Постановках Верховного Суду від 10.06.2008р. №15/682-б, Вищого господарського суду від 8.06.2011р. №1-7/83-09-1286 твід 5.09.2012р. №5011-15/5207-2012 та інших.

Слід відмітити, що всі відомості про створення та роботу ліквідаційної комісії повинні міститись у Єдиному державному реєстрі, як передбачено *пунктом 26 частини другої статті 9* Закону України „Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань” [192]. Однак, як свідчить практика, у витягах з Державного реєстру вся необхідна інформація відсутня, як правило, внаслідок неподання її боржником.

Тому слід законодавчо закріпити обов'язковість внесення усієї важливої інформації боржником до Державного реєстру, у тому числі розширити відповідні дані щодо розміру заборгованості, яку не може задовольнити боржник у зв'язку із відсутністю майна. Це дозволить суду використовувати відповідні дані при розгляді справ про банкрутство.

Всі вищевказані вимоги у повній мірі стосуються і підстав порушення справ про банкрутство за процедурою, передбачено ст. 95 Закону „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” від 22.12.2011р. № 4212-VI.

Положення ч.1 ст. 95 Закону „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” від 22.12.2011р. Закону повторюють ч. 1 ст. 51 Закону від 14.05.1992р. Разом із тим слід відмітити, про нове положення, передбачене у ч.2 ст. 95 Закону, зокрема обов’язковою умовою звернення до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство є дотримання боржником порядку ліквідації юридичної особи відповідно до законодавства України.

Приймаючи до уваги викладені положення законодавства, суд, як і при проведенні процедури за ст. 51 Закону у редакції від 1999р., оцінює дотримання боржником порядку ліквідації, передбаченої положеннями Цивільного та Господарського кодексів України. Невиконання ж цих вимог є підставою для відмови у внесенні запису про ліквідацію юридичної особи до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, як вказано у ч.5 ст. 95 Закону. Не визначено тільки, яким чином і який орган встановлює факт невиконання вимог ч.1 ст. 95 Закону. Вважаємо, що встановлення цього факту знаходиться в компетенції господарського суду, який у випадку дотримання вимог Закону приймає постанову про визнання боржника банкрутом. Визначення ж цих підстав додатково іншими органами може потягнути за собою невиконання рішення суду, яке набрало законної сили, та проблеми у визначенні статусу особи, яка ліквідована рішенням суду, без внесення запису про це до реєстру. Таким чином, необхідно виключити це положення із норм Закону.

Обов’язки ліквідатора, як вказано у ч. 2 ст. 95 цього Закону, можуть бути покладені на голову ліквідаційної комісії (ліквідатора) незалежно від наявності у нього статусу арбітражного керуючого. На наш погляд, призначення ліквідатором голову ліквідаційної комісії можливе лише у

випадку, коли суд впевнений у достовірності та повній відповідності фактичним обставинам наданих боржником доказів на підтвердження свого фінансового стану.

Як свідчить практика господарського суду Одеської області, переважна кількість заяв про порушення справ про банкрутство у порядку ст. 51 Закону у редакції від 14.05.1992 р. і ст. 95 Закону у редакції від 22.12.2011 р. подається ліквідаторами у зв'язку з повною відсутністю майна для задоволення вимог кредиторів. В основній масі цих справ ліквідатором суд призначає голову ліквідаційної комісії, оскільки суд тільки констатує факт неспроможності та ліквідує таке підприємство, при цьому борги кредиторів визнаються погашеними у зв'язку з недостатністю ліквідаційної маси. Таке призначення дозволяє більш ефективно розглядати справи у випадку відсутності майна, оскільки основна частина роботи проведена тією ж особою в досудовій ліквідаційній процедурі, тому не потребує додаткових витрат у часі для підготовки й передачі документації та витрат на оплату послуг арбітражного керуючого.

Однак, за наявності активів банкрута, з метою належного формування ліквідаційної маси та забезпечення продажу майна в порядку, передбаченому Законом про банкрутство та задоволення всіх вимог кредиторів за рахунок отриманих коштів, судом призначаються арбітражні керуючі, які здійснюють вказані заходи. Вказані призначення дозволяють суду та кредиторам контролювати роботу арбітражних керуючих на предмет відповідності нормам Закону. Цю позицію підтримав й Вищий господарський суд України, зокрема зазначивши в п. 36 Інформаційного листа від 28.03.2013 р. № 01-06/606/2013, що призначення ліквідатора (голови ліквідаційної комісії) боржника ліквідатором боржника, що ліквідується власником, здійснюється господарським судом у виняткових випадках (залежно від конкретних обставин справи), оскільки голова ліквідаційної комісії (ліквідатор) підпадає під ознаки заінтересованої особи стосовно боржника і відповідно до ч. 6 ст. 95 Закону несе солідарну відповідальність за незадоволення вимог

кредиторів [52]. При цьому у літературі висловлена пропозиція «щодо виключення взагалі із вказаної норми Закону положення щодо можливості призначення ліквідатором боржника голови ліквідаційної комісії (ліквідатора), призначеного власником...», адже «це зніме проблему можливих зловживань з боку такого ліквідатора» [193, с. 28]; або у випадку відмови від участі у справі арбітражного керуючого, кандидатуру якого визначено на запит суду за автоматизованою системою, надати суду право «призначити ліквідатором голову ліквідаційної комісії (ліквідатора)» [194, с. 182].

Із такими пропозиціями погодитися не можна, враховуючи, по-перше, відсутність реальної економічної обґрунтованості призначення арбітражного керуючого за відсутності майна боржника, коли відсутня можливість компенсації витрат роботи арбітражного керуючого, а по-друге, поворот до призначення ліквідатора, визначеного власником, після призначення арбітражного керуючого порушує логіку конкурсного процесу та спеціального статусу арбітражного керуючого, заміна якого на іншу особу, що не має відповідного фаху, не має логічного пояснення щодо того, яким чином така особа краще виконає обов'язки ліквідатора. Цілком достатнім у даному випадку видається закріплення у законодавстві положення про можливість призначення арбітражного керуючого у разі необхідності, зокрема за ініціативою кредитора, коли він таким чином повинен брати на себе витрати із компенсації його витрат.

Законом встановлений особливий порядок виявлення кредиторів у справах цієї категорії. Відповідно до ч.3 ст.95 Закону кредитори мають право заявити свої вимоги до боржника, який ліквідується, у місячний строк з дня офіційного оприлюднення повідомлення про визнання боржника, який ліквідується, банкрутом, на офіційному веб-сайті Вищого господарського суду України в мережі Інтернет. Зазначений строк є граничним і поновленню не підлягає. Особи, вимоги яких заявлені після закінчення строку,

встановленого для їх подання, або не заявлені взагалі, не є конкурсними кредиторами, а їх вимоги погашаються в шосту чергу.

Як і у попередній редакції Закону, на нашу думку, не зовсім вдало визначено порядок виявлення кредиторів у таких справах, оскільки за відсутності обов'язку кредиторів звернутись саме до суду, кредитори звертаються і до ліквідатора і до суду, що призводить до невизначеності порядку розгляду відповідних заяв судом. Звернення ж до ліквідатора, по-перше, не розглядається судом, а відповідно не фіксується ухвалою суду, по-друге, не дає права особі набути у повному обсязі статусу кредитора у справі тобто сторони, а відповідно реалізувати свої права.

Тому, видається необхідним доповнити ч. 3 ст. 95 Закону положенням про обов'язок кредитора звернутись саме до суду із заявою про визнання грошових вимог до банкрута з дотриманням вимог, визначених у ч.3 ст. 23 Закону.

Також не можна не звернути увагу й на проблему захисту інтересів держави у податкових відносинах при самоліквідації (банкрутстві за ініціативою власника) суб'єкта господарювання. Зокрема, як зазначається у літературі, проведення процедур банкрутства з використанням норм ст. 95 Закону «без участі (повідомлення) органу ДПС дає платникам можливість не сплачувати податки і збори, проводячи господарські операції на значні суми та отримуючи прибутки».

В свою чергу, органи ДПС оскаржують рішення судів у справах про визнання банкрутами боржників, які розглядались без участі податкових органів, подають заяви про визнання орган ДПС поточним кредитором: слідчі підрозділи податкової міліції збирають матеріал для притягнення до адміністративної відповідальності за адміністративні правопорушення, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення: ст. 164-15 "Приховування стійкої фінансової неспроможності", ст. 166-16 "Незаконні дії у разі банкрутства", ст. 166-17 "Фіктивне банкрутство" [195], а також проводять досудове слідство щодо осіб, які вчинили дії за ознаками злочинів,

передбачених Кримінальним кодексом України: ст. 212 "Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)", ст. 219 "Доведення до банкрутства", ст. 222 "Шахрайство з фінансовими ресурсами" [196]. З огляду на викладене, у разі ліквідації підприємства за ст. 95 Закону №2343-XII пропонується визнати обов'язковим повідомлення органу ДПС про здійснення такої ліквідації перед зверненням до господарського суду [197, с. 119].

Разом із тим, звертає на себе увагу, що ст. 95 чинної редакції Закону №2343-XII відповідний обов'язок не передбачений. Хоча суди де-факто направляють повідомлення відповідним органам доходів та зборів про порушення провадження у справі щодо боржників як звичай, без закріплення відповідної норми у законодавстві відповідні процедури містять прогалину. Питання щодо її усунення є дискусійним з огляду на те, що не можна надавати переваги одним кредиторам перед іншими за принципом ст. 13 Конституції України про рівність усіх форм власності та господарювання. Податкові органи мають достатньо інструментів, у тому числі щодо доступу до державного реєстру з питань виявлення фактів ліквідації суб'єктів господарювання. Це є достатнім із погляду наділення дискреційними повноваженнями державними органами при захисті інтересів держави у взаєминах із боржниками. Інакше обов'язок щодо повідомлення органів доходів та зборів необхідно поширювати на усіх кредиторів, що невиправдано ускладнюватиме судові процедури. Отже, думка щодо закріплення обов'язку про відповідне повідомлення органів доходів та зборів [197,с. 119], не може бути підтримана.

Крім того, має бути враховано, що у більшості випадків незаявлення податковими органами вимог до боржника обумовлено більше економічними, аніж організаційними перешкодами. Адже за подачу заяви про визнання податкового органу кредитором потребує сплати судового збору. Отже, податкові органи самостійно вирішують чи варто з погляду об'єктивної можливості повернення відповідних сум вступати у справу про банкрутство. Як видається такий стан є економічно та юридично правильний, адже з одного боку не переобтяжує процедури банкрутства боржників, що ліквідуються,

участю податкових органів (а така участь завжди затягуватиме справу завдяки процедурам перевірок, до яких вдаються органи податкової служби), а з іншого дозволяє у разі економічної перспективи не виключати відповідні органи із процедур банкрутства, забезпечуючи захист інтересів держави.

Положеннями ст. 51 Закону у редакції від 14.05.1992 р. і ст. 95 Закону у редакції від 22.12.2011р. формування та затвердження судом реєстру вимог кредиторів не вимагається, оскільки фактично цей реєстр повинен бути складений у досудовій процедурі ліквідації, яка проводиться до порушення провадження справі. Тому у більшості справ цієї категорії судом складення реєстру не здійснюється. Однак, видається необхідним вдаватися до формування реєстру вимог кредиторів у випадку великої кількості кредиторів та наявності майна, яке слід включати в ліквідаційну масу для реалізації з метою формування комітету кредиторів для прийняття відповідних рішень (припинення повноважень ліквідатора та призначення нового арбітражного керуючого, встановлення порядку продажу майна банкрута, розгляду та затвердження звіту ліквідатора та задоволення вимог кредиторів у відповідності з реєстром).

Слід зауважити, що положення російського законодавства про неспроможність, передбачають, що кредитори вправі пред'явити свої вимоги до боржника, що ліквідується протягом місяця з дати опублікування оголошення про визнання боржника банкрутом; реєстр вимог кредиторів такого боржника складається в порядку, встановленому законом, голосування на зборах та визначення черговості задоволення вимог кредиторів при введенні процедури, яка застосовується до боржника, здійснюється у відповідності з розміром вимог, включених до реєстру. Вважаємо вказані положення такими, що не враховують усе розмаїття справ про банкрутство, зокрема випадки банкрутства за ініціативою боржника у випадку наявності боргів перед засновниками (наприклад за позиками), коли зарегульованість процедури не може забезпечити права кредиторів, але збільшує витрати судового процесу та економіки загалом.

Основною проблемою, яка виникає при розгляді справ цієї категорії є відсутність у законодавстві України норм, які регулюють порядок переходу від процедури самостійної ліквідації до судової й перевірки її законності та норми, яка би встановлювала момент, з якого можна проводити відлік строку, протягом якого ліквідаційна комісія зобов'язана звернутись до суду. На думку П.Д. Пригузи, цей порядок слід визначати у нормах Закону про банкрутство та законодавчо закріпити такий обов'язок не пізніше 3 місяців з дня публікації оголошення про ліквідацію [47, с.349]. Вчений вказує, що засновники не зобов'язані затверджувати складений ліквідаційною комісією проміжний ліквідаційний баланс, в якому зазначено про недостатність майна для задоволення вимог кредиторів, а повинні прийняти рішення про звернення до суду, обґрунтовуючи свою думку положеннями ч.3 ст.7 Закону, де прямо передбачений обов'язок боржника звернутись в місячний строк до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство у разі якщо орган, уповноважений установчими документами або законодавством прийняв рішення про ліквідацію [47, с. 350].

Погоджуючись із такою думкою, слід зазначити про те, що законодавчо доречно встановити не тільки обов'язок ліквідаційної комісії звернутись до суду у чітко визначений термін, а й встановити санкції за порушення цього обов'язку. Затвердження ж проміжного ліквідаційного балансу ліквідаційною комісією носить формальний характер та не є обов'язковим, оскільки не є остаточним, так як добровільна ліквідаційна процедура не закінчена, а формується остаточний ліквідаційний баланс за наслідками проведення судової ліквідаційної процедури.

Тут треба враховувати недосконалість передбаченого частиною 6 статті 95 Закону положення про те, що «власник майна боржника (уповноважена ним особа), керівник боржника, голова ліквідаційної комісії (ліквідатор), які допустили порушення вимог частини першої цієї статті, несуть солідарну відповідальність за незадоволення вимог кредиторів». Звертає на себе увагу, що у частині першій статті 95 Закону йдеться лише про обов'язок ліквідатора

(ліквідаційної комісії) звернутися до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство у разі виявлення факту недостатності майна для задоволення вимог кредиторів. Виходячи із принципу індивідуальної відповідальності можна зауважити, що власник майна боржника та його керівник не можуть бути притягнуті до відповідальності за чужі дії. Тим паче, що поняття власника майна підприємства у разі банкрутства корпоративного підприємства є досить невизначеним. Зокрема, складно визнати власником майна колегіальний орган – загальні збори товариства з обмеженою відповідальністю чи правління кооперативу для застосування відповідної відповідальності. Крім того, питання про солідарну відповідальність необхідно перевести у кримінально-правову площину, якщо йдеться про значні збитки, які завданні бездіяльністю ліквідатора (ліквідаційної комісії). Інакше відповідальність цих осіб не матиме достатнього публічно-правового ефекту, оскільки міститиме у собі значну суспільну небезпеку.

Як справедливо вказує Б. М. Поляков, погашення грошового зобов'язання кредиторів у справах про банкрутство суб'єктів підприємницької діяльності може відбуватись шляхом проведення новації та відступного, оплати, заліку зустрічних однорідних вимог; прощенням (списанням), недостатністю ліквідаційної маси; застосування строку граничної давності [23, с. 149].

У справах про банкрутство боржника, що ліквідується власником, погашення вимог кредиторів здійснюється насамперед шляхом їх задоволення (оплати) або списання внаслідок недостатності коштів. Однак, кількість справ, у яких таке задоволення відбулось, незначна, оскільки основна маса заяв від ліквідаційної комісії надходить з обґрунтуванням того, що майно у боржника відсутнє, тому таке задоволення неможливе та всі вимоги кредиторів погашаються шляхом списання.

Поляков Б.М. вважає, що залік взаємних вимог можливий лише до порушення справи про банкрутство, або за умовами плану санації чи мирової угоди; прощення боргів можливе лише за умовами мирової угоди [68, с.105].

У розвиток цієї думки, слід зазначити, що погашення вимог кредиторів у справах про банкрутство цієї категорії може відбуватись лише шляхом їх оплати та списання внаслідок недостатності ліквідаційної маси; оскільки застосовується скорочена процедура та після порушення справи вводиться ліквідаційна процедура без застосування процедур розпорядження майном та санації.

Теоретично, укладення мирової угоди можливо у ліквідаційній процедурі після визнання боржника банкрутом, однак, як свідчить практика, в основному у таких справах використовується така форма погашення вимог як недостатність ліквідаційної маси.

Однак, існує позиція, відповідно до якої юридична особа не повинна позбавлятися права на припинення ліквідації після переходу до застосування законодавства про банкрутство. Таку думку відстоює, наприклад, М.В. Телюкіна [7, с. 513]. Слід підтримати такий підхід, зважаючи на те, що Закон передбачає застосування до боржника процедур мирової угоди чи санації, які певним чином мають знайти свою реалізацію при корекції спрощеного порядку банкрутства як оптимальний напрям вдосконалення конкурсного процесу із погляду економічного розвитку та інтересів кредиторів.

Як відомо, ліквідаційна процедура у загальному конкурсному процесі застосовується до боржника, який не здатний відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та/або мирової угоди, тобто до банкрута, і здійснюється з метою рівномірного погашення грошових вимог кредиторів... Спрощений порядок застосовується під час ліквідації банкрута без застосування процедур розпорядження майном і санації [82]. З цього випливає, що ліквідація, ініційована власником, а згодом відображена у спрощеному провадженні, по природі порушує права кредиторів на

застосування усього комплексу процедур для задоволення їх вимог. Разом із тим, повертатися до розпорядчої процедури, скасовуючи визнання особи банкрутом, для відновлення відповідних прав кредиторів було б процесуально невірно. Адже досудові ліквідаційні заходи, будучи проведеними у законний спосіб, було б не розумно повністю скасовувати. Це призвело б до затягування розгляду справи та унеможливило б діяльність підприємства за правилами розпорядчої процедури, адже у результаті досудової ліквідації можуть бути завершені заходи щодо здавання печаток, передачі в архів документації, закриття банківських рахунків тощо. Поворот до розпорядчої процедури тут лише ускладнив би процесуальні відносини. Разом із тим, на балансі підприємства може залишитися майно, у тому числі торгова марка, фірмове найменування, права оренди тощо, які мають ринкову вартість й які може бути дуже цікаво зберегти задля наступної передачі інвестору. У цих випадках ліквідація підприємства може бути недоцільною з огляду на інтереси кредиторів, які мають бути пріоритетними по відношенню до бажання власника підприємства-боржника його ліквідувати. Це обумовлює потребу в імплементації елементів інституту мирової угоди та санації у ліквідаційну процедуру при спрощеному провадженні.

Іншими словами, спрощене провадження не повинно незворотно впливати на інтереси задоволення вимог кредиторів у провадженні про банкрутство та неспинно заперечувати відновлення платоспроможності боржника. Адже, якщо власник боржника втратив інтерес до відповідного підприємства, прийнявши рішення про його ліквідацію, то це не означає, що кредитори втратили такий інтерес як єдину можливість повного чи часткового задоволення власних вимог та збереження власних активів, вкладених у боржника. Інакше провадження про банкрутство існуватиме відірвано від економічних відносин та заважатиме їх розвитку. За наявності обґрунтованих підстав запровадити у спрощене провадження окремі елементи загальної процедури, виходячи із принципу розумності та економічної обумовленості правових явищ, доцільно передбачити у

законодавстві про банкрутство таку можливість. Зокрема, це може знайти відображення у формі положення, що надає учасникам справи ініціювати, а господарському суду – реагувати на потреби застосування розмаїття інститутів банкрутства щодо укладання мирової угоди чи санації боржника. Єдиною умовою такого застосування у провадженні інститутів мирової угоди чи санації мають бути обґрунтовані очікування більш повного задоволення вимоги кредиторів, ніж це може відбутися у спрощеному провадженні згідно з ст. 95 Закону.

Не випадково у абз. 2 частини першої статті 39 Закону зазначається, що «власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника може брати участь в обговоренні звіту ліквідатора та *мирової угоди*, а також може заявляти клопотання про погашення заборгованості або *перехід до процедури санації (курсив – Л.Г.)*».

Тут треба враховувати, що ліквідаційні заходи у справах про банкрутство боржника, що ліквідується власником, здійснюються за правилами розділу III Закону, яким регулюється порядок формування ліквідаційної маси банкрута, проведення оцінки майна банкрута, його продаж та задоволення вимог кредиторів у встановленій черговості. Відповідні процедури не передбачають низки заходів щодо формування реєстру кредиторів, формування комітету кредиторів, не повною мірою узгоджуються із можливістю залучення інвесторів, проведення відновлювальних заходів.

Застосування інституту мирової угоди у процедурі ліквідації боржника потребує докладного опрацювання. Зустрічається загалом заперечення її укладанню, які ґрунтуються на тому, що протягом ліквідації боржник стає нездатним сам учиняти хоч якісь юридично значущі дії стосовно не тільки свого майна, але і взагалі всіх об'єктів цивільного права [198, с. 142; 199]. Разом із тим, відповідні угоди можуть укладатися ліквідатором, що знаходить підтвердження при практичному застосуванні як, враховуючи попередню редакцію Закону [200], так і згідно з чинною редакцією [82]. Як

видається, застосування мирової угоди при ліквідаційній процедурі має законні підстави, про які неодноразово говорилося у цій роботі. Достатньо вказати на положення ч. 2 ст. 77 Закону про те, що «мирова угода може бути укладена на будь-якій стадії провадження у справі про банкрутство», а також ч. 4 відповідної статті Закону про те, що «рішення про укладення мирової угоди приймається від імені боржника керівником боржника чи арбітражним керуючим (керуючим санацією, *ліквідатором*), які виконують повноваження органів управління та керівника боржника і підписують її», чи ч. 8 ст. 77 про те, що «з прийняттям рішення про укладення мирової угоди припиняється дія процедур розпорядження майном боржника, санації та *ліквідації* (курсив – Л.Г.)». Інша справа, що для укладання мирової угоди при спрощеному провадженню потрібно виконати низку вимог, які відповідним провадженням не передбачені. Зокрема, без формування комітету кредиторів, буде відсутній суб'єкт, який укладатиме мирову угоду.

При цьому треба враховувати й економічні аспекти: кредитори бачать перспективу укладення мирової угоди саме при сформованій ліквідаційній масі банкрута, «адже без достатнього потенціалу активу балансу для погашення вимог кредиторів, навряд чи останні погодяться на укладення мирової угоди». «У цьому разі, якщо в процедурі ліквідації банкрута укладається мирова угода, то зазвичай її підписання між комітетом кредиторів банкрута та його ліквідатором відбувається вже після проведеної інвентаризації та сформованого активу (ліквідаційної маси) та пасиву балансу [201].

Більші проблеми, як видається виникають із переходом до процедури санації у ліквідаційній процедурі. Але, як видно, Закон передбачає таку можливість у загальному провадженні, а тому немає розумних підстав встановлювати відповідні перешкоди у спрощеному провадженні. Зокрема, у публікаціях цілком справедливо відзначається, що «господарський суд може прийняти рішення (ухвалу) про введення процедури санації і після визнання боржника банкрутом. Такий перехід до іншої процедури санації з

ліквідаційної процедури може бути лише у випадку наявності плану санації за умови, що клопотання надійшло до господарського суду до початку продажу майна банкрута... за наявності протокольного рішення в порядку ч. 8 ст. 26 Закону [202].

Законом у чинній редакції встановлені новели в частині прав та обов'язків засновників та їх відповідальності. Ст. 39 Закону передбачає, що власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника у будь-який час до закінчення ліквідаційної процедури має право одночасно задовольнити усі вимоги конкурсних кредиторів відповідно до реєстру вимог кредиторів або надати боржнику грошові кошти, достатні для задоволення всіх вимог кредиторів, у порядку та на умовах, передбачених статтею 31 цього Закону. Власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника може брати участь в обговоренні звіту ліквідатора та мирової угоди, а також може заявляти клопотання про погашення заборгованості або перехід до процедури санації. Хоча ці положення мають скоріше рекомендаційний, ніж регулятивний характер, все ж вони дозволяють сприймати процедури банкрутства у комплексі усіх складових економічної діяльності.

У разі виконання зобов'язань боржника власником майна боржника надання звіту ліквідатором відбувається у порядку, передбаченому статтею 46 цього Закону.

Ці новели є дуже важливими, оскільки раніше механізму задоволення вимог кредиторів напряду за рахунок третіх осіб, у т.ч. і власників майна, без укладення мирової угоди чи проведення санації закон не передбачав. Цей механізм дозволить сприяє тому, аби у короткий термін задовольнити вимоги кредиторів, і зберегти діяльності репутацію засновників юридичної особи у разі її ліквідації.

Однак, для реалізації цих заходів, слід вирішити питання щодо визначення підстав та джерел оплати боргу та можливості припинення провадження у справах цієї категорії у зв'язку із задоволенням вимог

кредиторів, оскільки після прийняття постанови про визнання боржника банкрутом повноваження власників майна боржника припиняються.

Положення ч.5 ст.41 Закону надають ліквідатору право під час здійснення своїх повноважень заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Розмір зазначених вимог визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою.

При цьому передбачається, що у разі банкрутства боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії, на засновників (учасників, акціонерів) боржника - юридичної особи або інших осіб у разі недостатності майна боржника може бути покладена субсидіарна відповідальність за його зобов'язаннями. Стягнені суми включаються до складу ліквідаційної маси і можуть бути використані тільки для задоволення вимог кредиторів у порядку черговості, встановленому цим Законом.

Відповідно до ч.6 ст. 95 цього Закону власник майна боржника (уповноважена ним особа), керівник боржника, голова ліквідаційної комісії (ліквідатора), які допустили порушення вимог частини першої цієї статті, несуть солідарну відповідальність за незадоволення вимог кредиторів. Питання порушення власником майна боржника (уповноваженою ним особою), керівником боржника, головою ліквідаційної комісії (ліквідатором) вимог частини першої цієї статті підлягає розгляду господарським судом при проведенні ліквідаційної процедури відповідно до цього Закону. У разі виявлення такого порушення про це зазначається в ухвалі господарського суду про затвердження ліквідаційного балансу та звіту ліквідатора банкрута, що є підставою для подальшого звернення кредиторів до власника майна боржника (уповноваженні ним особи), керівника боржника, голови ліквідаційної комісії (ліквідатора).

На наше переконання, застосування вказаних механізмів може стати підставою для розширення підстав погашення вимог кредиторів. Однак, потребує подальшого врегулювання порядок пред'явлення та розгляду заяви ліквідатора до особи, яка несе субсидіарну відповідальність з врахуванням положень ст. 619 ЦК України (в рамках справи про банкрутство або у позовному провадженні).

Не завершеною здається норма про можливість подальшого звернення кредиторів до власника майна боржника, керівника боржника після затвердження звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу, оскільки проведення вказаних заходів тягне за собою погашення всіх незадоволених вимог, тому необхідно відокремити ці вимоги від тих, які вважаються погашеними, для того, щоб не було перешкоди у заявленні цих вимог до вказаних осіб.

Визначальним при розгляді питань застосування субсидіарної відповідальності до засновників банкрута у зв'язку з доведенням до банкрутства є встановлення факту саме доведення до банкрутства, що може стати темою окремого дослідження.

Проведене дослідження свідчить про наявність деяких прогалин в регулюванні порядку розгляду справ про банкрутство боржника, який ліквідується власником та погашенні вимог його кредиторів та дає підстави дійти наступних висновків:

1. Особливий (скорочений) порядок розгляду справ про банкрутство боржника, що ліквідується власником, дозволяє вирішити задачі економії часу для проведення ліквідації боржника, який припинив діяльність та скорішого списання безнадійних боргів, що позитивно впливає на фінансовий стан кредиторів та убезпечує їх від зайвих та безперспективних (у зв'язку із відсутністю майна боржника) судових витрат.

2. Підставою порушення провадження у справі про банкрутство за положеннями ст. 95 Закону є дотримання процедури самостійної ліквідації, передбаченої положеннями цивільного та господарського законодавства, а

можливість задоволення вимог кредиторів прямо залежить від правомірної та законної поведінки боржника (власника, керівника, ліквідатора) при проведенні процедури самостійної ліквідації та надання суду достовірної інформації про фінансовий стан підприємства із заявою про порушення справи про банкрутство. Затвердження проміжного ліквідаційного балансу не є обов'язковою вимогою для звернення ліквідаційної комісії до суду.

3. Призначення ліквідатором банкрута голови ліквідаційної комісії дозволяє більш ефективно розглядати справи у випадку відсутності майна банкрута. За наявності активів банкрута, з метою належного формування ліквідаційної маси та забезпечення продажу майна в порядку, передбаченому Законом про банкрутство та задоволення всіх вимог кредиторів за рахунок отриманих коштів, доцільним є призначення ліквідаторами арбітражних керуючих.

5. Ліквідаційні заходи у справах про банкрутство боржника, що ліквідується власником, здійснюються за правилами розділу III Закону. Юридична особа не повинна позбавлятися права на припинення процедури ліквідації після переходу до застосування законодавства про банкрутство, зважаючи на те, що саме санація та мирова угода є центральними процедурами Закону. У цьому випадку найбільш розумним вирішенням проблеми було б надання господарському суду права у спрощеному провадженні затверджувати мирову угоду із припиненням провадження у справі про банкрутство або ухвалювати рішення про перехід до процедури санації за умови доведення кредиторами або ліквідатором наявності підстав для реального задоволення вимог кредиторів у майбутньому та наявності підписаного плану санації чи мирової угоди.

6. Визначальним при розгляді питань застосування субсидіарної відповідальності до засновників банкрута у зв'язку з доведенням до банкрутства є наявність факту саме доведення до банкрутства, встановленого судом. Поряд із цим неповною мірою відповідають принципам індивідуалізації покарання положення закону щодо солідарної

відповідальності власника майна (уповноваженого органу) за порушення обов'язку щодо ліквідації боржника ліквідатором (ліквідаційною комісією).

У зв'язку з викладеним пропонуються наступні зміни до законодавства:

1. Закріпити обов'язок ліквідатора (ліквідаційної комісії) щодо внесення інформації про всі дії комісії з припинення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, зокрема щодо обсягу заборгованості, яка залишається незадоволеною у зв'язку із недостатністю майна підприємства.

2. Виключити положення ч.5 ст. 95 Закону „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” про відмову у внесенні запису про ліквідацію юридичної особи до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань внаслідок невиконання вимог ч.1 цієї статті із норм Закону.

3. Доповнити ч.3 ст. 95 Закону „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” положенням про обов'язок кредитора звернутись саме до суду із заявою про визнання грошових вимог до банкрута з дотриманням вимог, визначених у ч.3 ст. 23 Закону.

4. Доповнити ч. 2 ст. 95 Закону наступними нормами: „Для ліквідаційної процедури згідно з цією статтею Закону застосовуються загальні норми Закону, які регулюють проведення ліквідаційної процедури, мирової угоди та санації у справах про банкрутство з урахуванням особливостей, встановлених цією статтею Закону”.

5. Доповнити ст. 95 Закону положенням про повноваження господарського суду за ініціативою кредитора (кредиторів) боржника зобов'язувати ліквідатора формувати реєстр кредиторів та комітет кредиторів у разі наявності кількох кредиторів та виявлення майна банкрута.

6. Встановити санкції, у тому числі кримінально-правові, за порушення ліквідаційною комісією обов'язку звернутись до суду із заявою про порушення справи про банкрутство терміни протягом місячного строку з

моменту виявлення факту недостатності майна ліквідованої особи для задоволення вимог кредиторів.

7. Узгодити норму про можливість подальшого звернення кредиторів до власника майна боржника, керівника боржника після затвердження звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу, з положеннями про погашення вимог кредиторів при припиненні справи.

8. Для реалізації заходів по задоволенню вимог кредиторів за рахунок власників майна боржника чи третіх осіб необхідно вирішити питання щодо визначення підстав та джерел оплати боргу.

Висновки до розділу 3

Встановлення мораторію на банкрутство публічних підприємств не відповідає умовам конкурентного ринкового середовища. Тому законодавство про банкрутство публічних підприємств має реформуватись шляхом встановлення особливостей провадження у справі про банкрутство окремих суб'єктів господарювання, що дозволить здійснити належні судові процедури із врахуванням інтересів певних груп осіб (кредиторів, працівників містоутворюючого підприємства, територіальної громади тощо), а також самого боржника та уповноважених органів управління. Створення ефективного механізму конкурсно-правового регулювання неспроможності (банкрутства) публічних підприємств дозволить забезпечити дотримання балансу публічних і приватних інтересів, своєчасне та повне задоволення вимог кредиторів та усунення з ринку нерентабельних виробництв.

З метою запобігання зловживанню правом на усунення від банкрутства підприємств, що мають суспільну або іншу цінність, з боку уповноважених органів та захисту інтересів кредиторів пропонується передбачити відповідальність за його недобросовісне використання: для боржника – шляхом нарахування штрафних санкцій протягом дії відповідного мораторію та зупинення строків позовної давності для їх стягнення, а для органу

місцевого самоврядування – закріплення субсидіарної відповідальності за боргами такого підприємства та чіткого механізму її реалізації. Для цього Закон про банкрутство має визначати коло осіб, що можуть виступати гарантами за виконанням зобов'язань підприємств, що мають суспільну або іншу цінність, та осіб, які контролюватимуть процес розрахунків; враховано особливості бюджетного законодавства стосовно строків та порядку здійснення виплат з місцевого бюджету, що може унеможливити здійснення розрахунків протягом заявленого терміну тощо.

У рамках спрощеного провадження слід надати господарському суду права затверджувати мирову угоду із припиненням провадження у справі про банкрутство або ухвалювати рішення про перехід до процедури санації за умови доведення кредиторами або ліквідатором наявності підстав для реального задоволення вимог кредиторів у майбутньому та наявності підписаного плану санації чи мирової угоди.

Визначальним при розгляді питань застосування субсидіарної відповідальності до засновників банкрута у зв'язку з доведенням до банкрутства є наявність факту саме доведення до банкрутства, встановленого судом. Поряд із цим неповною мірою відповідають принципам індивідуалізації покарання положення закону щодо солідарної відповідальності власника майна (уповноваженого органу) за порушення обов'язку щодо ліквідації боржника ліквідатором (ліквідаційною комісією).

ВИСНОВКИ

1. Задоволення вимог кредиторів у провадженні про банкрутство є центральною ідеєю і основоположним елементом інституту банкрутства загалом, оскільки інші наслідки банкрутства – погашення (списання) боргів боржника, ліквідація неплатоспроможного суб'єкта, відновлення платоспроможності підприємця у ринковій економіці мають другорядне та проміжне призначення.

2. Вимога кредитора в процедурі банкрутства – це заявлений кредитором та підтверджений господарським судом у передбаченому законом порядку правоутворювальний та формалізований акт правореалізації, спрямований уповноваженою особою до зобов'язаної особи – суб'єкта господарювання, змістом якого є належне виконання грошових зобов'язань, що виникли з цивільних, господарських, податкових, трудових та інших відносин.

3. Погашення вимог кредиторів в процедурі банкрутства – це самостійний правовий інститут, що становить сукупність правових норм регулювання взаємопов'язаних матеріальних, організаційних, процесуальних та інших відносин, що виникають між кредиторами і боржником, а також між ними та іншими учасниками провадження у справі про банкрутство під контролем господарського суду, з метою задоволення вимог кредиторів та врегулювання його заборгованості.

4. При досягненні основної мети – задоволення вимог кредиторів – у правовому регулюванні банкрутства мають бути враховані чинники, що попереджатимуть дисбаланс у задоволенні вимог кредиторів різного порядку та значення: 1) наділення кредиторів дієвими інструментами попередження виникнення штучних боргів з боку недобросовісних боржників; 2) співвідношення в різних видах черговості у ліквідаційній процедурі має враховувати ті сфери, де боргові відносини мають суто штрафний (каральний), а не компенсаторний характер; 3) посилення конкурсного

порядку взаємодії кредиторів; 4) задоволення вимог кредиторів має відбуватися у спосіб, що максимально сприяє ефективності виробництва та загалом підвищенню інвестиційної привабливості економіки.

5. Способами погашення грошових вимог у процедурі банкрутства є: (1) оплата боргу; (2) новація; (3) передання відступного; (4) неможливість виконання, що може набувати судової форми (обумовлена недостатністю майна боржника-банкрута та його примусовою ліквідацією) та законодавчої форми (передбачення законом обставин, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язання, наприклад, списання заборгованості, штрафних санкцій тощо); (5) вплив граничної давності; (6) прощення боргу; (7) залік взаємних вимог.

6. Слід розмежовувати судову та законодавчу форми припинення зобов'язань в силу неможливості їх виконання. Судова форма має місце у випадках, коли на підставі відомостей ліквідаційного балансу встановлено факт відсутності у боржника майна, достатнього для погашення всіх кредиторських вимог, у зв'язку з чим господарський суд затверджує звіт ліквідатора та ліквідаційний баланс, припиняє юридичну особу – боржника та припиняє провадження у справі. З моменту винесення відповідної ухвали грошові зобов'язання боржника перед кредиторами, не задоволені через недостатність майна боржника, слід визнавати припиненими у зв'язку з неможливістю їх виконання. Законодавча форма може мати місце у випадках, коли боргові зобов'язання списуються (припиняються) в силу положень законодавства (адресних законів).

7. Порядок погашення вимог кредиторів у провадженні про банкрутство, поряд із спрямуванням провадження про банкрутство у певному напрямі, має власні внутрішні задачі, обумовлені загальною логікою конкурсного процесу та потребами забезпечення порядку у відповідній процедурі, які унеможливають зловживання правами та порушення системи боргових правовідносин. Ці завдання часто виходять за межі конкурсного процесу та ставлять питання до відмежування права

банкрутства, зокрема, від виконавчого провадження та стану нормального функціонування господарюючого суб'єкта.

8. Вагомим завданням правової організації процедури банкрутства, що свідчитиме про його ефективність, є побудова таких стимулюючих, обмежувальних та заборонних приписів, які максимізують задоволення вимог кредиторів. Зокрема, у законодавстві про банкрутство мають враховуватися ризики поштучного продажу майна банкрута, монополізації ринку та усунення конкурентів із використанням процедур санації та придбання цілісних майнових комплексів підприємств конкурентами, використання банкрутом фіктивних кредиторських зобов'язань із метою зменшення перспектив задоволення вимог реальним кредиторами, розбалансування конкурсного процесу, коли очікування кредиторів на бодай часткове задоволення власних вимог дестабілізує розпорядчі та інші процедури тощо.

9. Процедури банкрутства не мають використовуватися для уникнення від сплати боржником штрафних та інших санкцій, у зв'язку з чим доцільно закласти у законі механізм гнучкого рішення суду щодо погашення відповідних санкцій у повному чи частковому розмірі залежно від поведінки боржника у провадженні про банкрутство: у разі цілковитого сприяння погашенню боргів з боку боржника має прийматися рішення про погашення відповідних зобов'язань, щодо яких було накладено мораторій.

10. Важливим завданням провадження у справі про банкрутство є забезпечення пропорційності у відповідних державно-правових засобах, що обумовлюють методи впливу та ступінь втручання держави як у відносини між боржником та кредитором, так і у відносини між кредиторами. У конкурсному процесі вона має ґрунтуватися на достатніх засобах впливу, які за рівних умов дозволяють найменшим втручанням в ринкові правовідносини досягти мети правового регулювання – задоволення вимог кредиторів.

11. Визначальне значення в контексті банкрутства отримують саме конкурсні вимоги кредиторів, оскільки: 1) їх обсяг визначає дії керівництва

та арбітражного керуючого з їх можливого задоволення на первісних стадіях чи перехід до інших судових процедур, спроможних створити умови для їх погашення; 2) права конкурсних кредиторів (в тому числі на формування представницького органу) здатні впливати на прийняття (затвердження, скасування) рішень щодо основних майнових і процесуальних дій. Серед них, можливість оскарження процесуальних актів, вплив на поведінку суду щодо введення певних судових процедур, оскарження дій чи усунення арбітражного керуючого тощо.

12. З огляду на певний дисбаланс, що спостерігається стосовно забезпечення прав поточних кредиторів, які позбавлені будь-яких прав щодо вирішення долі боржника та застосування інших організаційно-правових заходів в рамках банкрутства, необхідним вбачається законодавче уточнення їх правового статусу, зокрема, вирішення питання про нарахування штрафних та інших економічних санкцій за невиконання їх вимог при розпорядженні майном чи санації, створення умов для застосування до поточних вимог, інших, окрім оплати, способів погашення заборгованості (в т.ч., шляхом укладення мирової угоди за їхньої згоди), упорядкування положень щодо обслуговування поточних зобов'язань арбітражним керуючим – процесуального порядку закріплення (обліку) та виконання поточних зобов'язань тощо.

13. На стадії розпорядження майном проведення розрахунків із кредиторами не є пріоритетом, втім воно може бути здійснене. Основні правові засоби, характерні для цієї стадії, спрямовані на забезпечення контролю за управлінням і розпорядженням майном боржника з метою забезпечення збереження, ефективного використання майнових активів боржника, проведення аналізу його фінансового становища, а також визначення наступної оптимальної процедури (санації, мирової угоди чи ліквідації) для задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів.

14. З метою подолання формалізму та створення умов для здійснення розрахунків з кредиторами під час процедури розпорядження майном

пропонується одночасно з її введенням скасовувати існуючі арешти на майно. У зв'язку із цим положення абз. 1 ч. 3 ст. 19 Закону про банкрутство після слів «за якими стягнення здійснюється в судовому або в позасудовому порядку відповідно до законодавства» доречно доповнити реченням такого змісту: «скасовуються арешти на майно боржника та інші обмеження щодо розпорядження майном боржника».

15. У Законі про банкрутство слід передбачити необхідність реального погашення власником вимог усіх кредиторів, внесених до реєстру (а не лише конкурсних), на стадії санації у разі, якщо боржник прагне завершити цю стадію рішенням про відновлення платоспроможності, що обґрунтовується відсутністю нормативного врегулювання порядку розрахунків за таких обставин із іншими кредиторами – заставними, поточними, не конкурсними, майновими, які, відповідно, відбуватимуться після припинення провадження.

16. Можливість оплати боргу ініціюючому кредитору у повному обсязі після порушення провадження у справі слід визнати правомірною та обґрунтованою, реалізація якої тягтиме припинення провадження у справі, у зв'язку з чим ст. 83 Закону про банкрутство слід доповнити відповідною підставою для припинення справи про банкрутство.

17. Оскільки оскарження ухвали про припинення провадження у справі у зв'язку із погашенням боргів окремому кредитору та неврахуванням інтересів третіх осіб може призвести до існування двох чинних проваджень про банкрутство стосовно одного боржника, доречно ст. 20 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» доповнити новою частиною такого змісту: «Положення цієї статті поширюються на випадки оспорування правочинів та дій боржника, що вчинені ним у відносинах з будь-яким з кредиторів, якщо порушені права та інтереси інших кредиторів боржника. У випадку, якщо відповідні правочини чи дії були затверджені судом у справі, у якій відповідні кредитори не приймали участь, що призвело до припинення провадження про банкрутство стосовно боржника, кредиторам, що їх оспорюють, надається

можливість оспорити відповідну мирову угоду, інший правочин чи дію в новому провадженні про банкрутство стосовно боржника без оскарження судового акту, яким було припинено провадження у відповідній справі».

18. З метою запобігання порушенню прав сторін, забезпечення цілісного розгляду справи про банкрутство боржника та врегулювання боргових відносин із сукупністю кредиторів, надання судам належних процесуальних підстав для відмови в задоволенні позовних вимог та припинення провадження у справі необхідно доповнити ч. 1 ст. 62 ГПК України наступною підставою для відмови у прийнятті позовної заяви: «відкрито провадження у справі про банкрутство, де боржником є одна зі сторін спору».

19. Укладення мирової угоди між ініціюючим кредитором та боржником до публікації оголошення про порушення справи про банкрутство не відповідає положенням та цілям Закону та не може здійснюватися в рамках справи та розглядатись судом. Укладення мирової угоди відповідно до вимог Закону можливе лише після затвердження реєстру вимог кредиторів, після чого здійснюється формування комітету кредиторів та відповідно обрання його голови, якому доручається підписання мирової угоди від імені кредиторів.

20. У випадках, коли вимоги кредиторів забезпечені заставою формально, а фактично предмет застави відсутній, про що свідчать відповідні докази (постанови ВДВС, акти перевірки заставного майна, документи боржника, що свідчать про відчуження чи втрату майна), вказані вимоги слід визнавати конкурсними з метою забезпечення дотримання прав кредитора за відсутності заперечень боржника.

21. З метою забезпечення виконання вимог майнових кредиторів та запобігання внесення їх майна до ліквідаційної маси та його продажу, пропонується поширити правовий режим упорядкування та зберігання майна заставних кредиторів та правила задоволення їх вимог (право на відокремлене задоволення) на індивідуально визначене майно, яке належить

іншим особам (майновим кредиторам) на речовому титулі, але знаходиться у боржника.

22. Встановлення мораторію на банкрутство публічних підприємств не відповідає умовам конкурентного ринкового середовища. Законодавство про банкрутство публічних підприємств має реформуватись шляхом встановлення особливостей провадження у справі про банкрутство окремих суб'єктів господарювання, що дозволить здійснити належні судові процедури із врахуванням інтересів певних груп осіб (кредиторів, працівників містоутворюючого підприємства, територіальної громади тощо), а також самого боржника та уповноважених органів управління. Створення ефективного механізму конкурсно-правового регулювання неспроможності (банкрутства) публічних підприємств дозволить забезпечити дотримання балансу публічних і приватних інтересів, своєчасне та повне задоволення вимог кредиторів та усунення з ринку нерентабельних виробництв.

23. З метою запобігання зловживанню правом на усунення від банкрутства підприємств, що мають суспільну або іншу цінність, з боку уповноважених органів та захисту інтересів кредиторів пропонується передбачити відповідальність за його недобросовісне використання: для боржника – шляхом нарахування штрафних санкцій протягом дії відповідного мораторію та зупинення строків позовної давності для їх стягнення, а для органу місцевого самоврядування – закріплення субсидіарної відповідальності за боргами такого підприємства та чіткого механізму її реалізації. Для цього Закон про банкрутство має визначати коло осіб, що можуть виступати гарантами за виконанням зобов'язань підприємств, що мають суспільну або іншу цінність, та осіб, які контролюватимуть процес розрахунків; враховано особливості бюджетного законодавства стосовно строків та порядку здійснення виплат з місцевого бюджету, що може унеможливити здійснення розрахунків протягом заявленого терміну тощо.

24. На підставі рішень ЄСПЛ мають бути розширені підстави виникнення субсидіарної відповідальності засновників (власників, уповноважених органів управління) державних та комунальних підприємств та створене підґрунтя для задоволення позовів до цих осіб з метою покриття непогашеної кредиторської заборгованості боржника у випадках, коли у діях засновників (власників, уповноважених органів управління) або характері зв'язку між ними та підприємством простежується безпосередній вплив на діяльність господарюючого суб'єкта, встановлено оперативну та інституційну залежність підприємства від уповноваженого органу управління тощо.

25. Для запобігання створенню додаткового мораторію на звернення стягнення на майно боржника і зупинення процесу банкрутства публічних підприємств, які не підпадають під загальні обмеження, необхідно уточнити у Законі про банкрутство порядок взаємовідносин боржника та уповноваженого органу управління при затвердженні планів санації, мирових угод і переліків ліквідаційних мас. Зокрема, пропонується зобов'язати уповноважений орган управління у разі відмови в погодженні планів санації, мирових угод і переліків ліквідаційних мас надавати рекомендації/ зауваження стосовно поданих проектів та зазначати термін їх виправлення. Повторне необґрунтоване незатвердження виправлених із врахуванням поданих таким органом зауважень до планів санації, мирових угод і переліків ліквідаційних мас вважати випадком зловживання правом з боку уповноваженого органу управління, що створюватиме підставу для їх судового оскарження.

26. Доцільно надати господарському суду права у спрощеному провадженні затверджувати мирову угоду із припиненням провадження у справі про банкрутство або ухвалювати рішення про перехід до процедури санації за умови доведення кредиторами або ліквідатором наявності підстав для реального задоволення вимог кредиторів у майбутньому та наявності підписаного плану санації чи мирової угоди.

27. Визначальним при розгляді питань застосування субсидіарної відповідальності до засновників банкрута у зв'язку з доведенням до банкрутства є наявність факту саме доведення до банкрутства, встановленого судом. Поряд із цим неповною мірою відповідають принципам індивідуалізації покарання положення закону щодо солідарної відповідальності власника майна (уповноваженого органу) за порушення обов'язку щодо ліквідації боржника ліквідатором (ліквідаційною комісією).

28. Доцільно встановити санкції, у тому числі кримінально-правові, за порушення ліквідаційною комісією обов'язку звернутись до суду із заявою про порушення справи про банкрутство протягом місячного строку з моменту виявлення факту недостатності майна ліквідованої особи для задоволення вимог кредиторів.

Список використаної літератури

1. Грабован Л. І. Узагальнення судової практики розгляду справ про банкрутство в розрізі погашення вимог кредиторів [Електронний ресурс]/ Л.І.Грабован // Оф. сайт Господарського суду Одеської області. – Режим доступу: <http://od.arbitr.gov.ua/sud5017/info/new/345717/>
2. Європейська конвенція про деякі міжнародні аспекти банкрутства: Конвенція Ради Європи ETS № 136 від 05.06.1990 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_540
3. Insolvenzordnung [Електронний ресурс]: 5. Oktober 1994 (BGBl. I S. 2866) // Режим доступу: <http://www.irz.de/images/downloads/inso%20ru%20inhaltsverzeichnis%20bearbeitet.pdf>
4. Степанов В.В. Несостоятельность (банкротство) в России, Франции, Англии, Германии [текст] / В.В. Степанов. – М.: «Статут», 1999. – 204 с.
5. Сейтимов Т. С. Развитие института банкротства в экономике Казахстана [текст] : дис. ... докт. философ. права : 6D050600 / Сейтимов Т. С.; Унив-т «Туран». - Алматы, 2012. – 170 с.
6. Мухамедзянов В. В. Развитие принципов корпоративного управления в Чешской Республике [Електронний ресурс] // Режим доступу к статье: <http://www.yurclub.ru/docs/corporate/article16.html>.
7. Телюкина М. В. Конкурсное право: теория и практика несостоятельности (банкротства). [текст] / М. В. Телюкина М. В. – М.: Дело, 2002. – 536 с.
8. Іоргачова М. І. Порівняльний аналіз розвитку корпоративного законодавства в країнах з транзитивною економікою [Електронний ресурс] / М. І. Іоргачова // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. - 2010. – № 23 (124). – С. 95-110. – Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2323.pdf>
9. Горян Е.В., Корольчук С.В. Право неспроможності в Україні та США: порівняльно-правовий аналіз [Електронний ресурс] / Е. В. Горян, С. В.

Корольчук // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. - № 17 (4'2012). – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/e-journals/Chaau/2012-4/12gevppa.pdf

10. Грабован Л. І. Новели порядку погашення вимог кредиторів та відновлення платоспроможності боржника законодавстві про банкрутство [текст] / Л.І. Грабован // Матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького складу Національного університету «Одеська юридична академія». Правове життя сучасної України. (20-21 квітня 2012р., м. Одеса).- С .279-280.

11. Рябуха О. Легше, швидше, справедливіше: банкрутство по-новому як шлях до поліпшення інвестклімату в Україні [Електронний ресурс] / О. Рябуха // <http://voxukraine.org/2016/03/23/polegshennya-procedury-bankrutstva-ua/>

12. Институт банкротства: становление, проблемы, направления реформирования [текст] / Радыгин А.Д. (рук. авт. ол.) – М.: ИЭПП, 2005. – 432 с.

13. Химичев В.А. Осуществление и защита гражданских прав при несостоятельности (банкротстве) [текст] / В. А. Химичев.- М.: Волтерс Клувер, 2006. – 240 с.

14. Джунь В. В. Теоретико-прикладні проблеми реформування законодавства України про банкрутство [текст]: автореф... дис. докт. юрид. наук / Київський національний університет імені Тараса Шевченка / В. В. Джунь.— К., 2009. — 22 с.

15. Джунь В. В. Інститут неспроможності: світовий досвід розвитку і особливості становлення в Україні. Мнографія / В. В. Джунь. – Вид. 2-ге, випр. і доп. – К.: Юридическая практика, 2006. – 384 с.

16. Валуйский А. В. Проблемы удовлетворения требований кредиторов по законодательству о несостоятельности (банкротстве) России и зарубежных стран [текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Валуйский А. В.; Сарат. гос. акад. права. - Саратов, 2002. - 32 с.

17. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 31. - Ст. 440.
18. Толковый словарь русского языка / Под. ред. Дмитриева Д. В. – М., 2003 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/dmitriev/5416/%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5>
19. Вимога і претензія / Юридичний сайт «ЮстФонтес» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://justfontes.at.ua/publ/juridichna_analitika/vimoga_pretenzija_vimoga_i_pretenzija/1-1-0-7
20. Венецька М. В. Право вимоги / М. В. Венецька // Енциклопедія цивільного права України / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; відп. ред. Я. М. Шевченко. – К.: Ін Юре, 2009. – 696 с.
21. Гладь Ю. О. Право вимоги як особливий різновид майна / Ю. О. Гладь // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 4. – С. 186-190.
22. Постанова Верховного Суду України від 10.02.2016 р. №3-4Гс16 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS160067.html
23. Поляков Б. М. Право неспроможності (банкрутства) в Україні / Б. М. Поляков. – К.: Ін Юре, 2011. – 560 с. – Бібліогр.: с. 534 – 559.
24. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - №№ 40-44. - Ст. 356.
25. Добрачев Д. В. Соотношение гражданско-правовых категорий денежного долга и убытков / Д. В. Добрачев // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://justicemaker.ru/view-article.php?art=3499&id=4>
26. Про судову практику в справах про банкрутство: Постанова Верховного Суду України від 18.12.2009 р. № 15 // Вісник Верховного суду України. – 2010. – № 2. - С. 3.

27. Поляков Б. М. Коментар судової практики Верховного Суду України у справах про банкрутство [текст] / Б. М. Поляков. – К. : Логос, 2008. – 488 с.
28. Подцерковный О. П. Денежные обязательства и расчетные правоотношения в Украине : Моногр. / О. П. Подцерковный. - О. : Студия "Негоциант", 2005. - 307 с.
29. Степанов В. Французская система регулирования несостоятельности / В. Степанов // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.bankrot.by/oa/667>.
30. Слободчикова Н. В. Аналіз окремих питань провадження у справах про банкрутство за законодавством України та зарубіжних країн [текст] / Н. В. Слободчикова // Правове регулювання економіки. - 2012. - № 11—12. – С. 247 – 255.
31. Грабован Л. І. Поняття та види вимог кредиторів за законодавством України про банкрутство [текст] / Л.І. Грабован // Науковий вісник Херсонського державного університету.- 2016.- № 5.- С.123-127.
32. Поляков Б.М. Правовые проблемы регулирования несостоятельности (банкротства) [текст]: дис. ...докт. юрид. наук: 12.00.04 / Поляков Б. М.; Ин-т экон.-прав. иссл-й НАН Украины. - Донецк:2003. – 436 с.
33. Латинін О. А. Правове регулювання захисту прав кредиторів у справі про неспроможність (банкрутство) [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Латинін Олег Анатолійович ; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". - Х., 2012. – 190 с.
34. Постанова ВСУ від 21.04.2015 №21-91a15 // Електронний ресурс – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS150496.html
35. Поляков Б. М. Право несостоятельности (банкротства) в Украине [текст] / Б. М. Поляков. - К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. - 440 с.

36. Про деякі питання практики застосування законодавства про відповідальність за порушення грошових зобов'язань: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17.12.2013 р. № 14 // Вісник господарського судочинства. – 2014. - № 1. - С. 22.

37. Господарське право: Підручник / О.П. Подцерковний, О. О. Квасніцька, А.В. Смітюх та ін.; За ред. О.П. Подцерковного. — Х.: Одиссей, 2010. — 640 с.

38. Постанова ВГСУ від 13.07.2005 року у справі № 2/52-1848 / Банкрутство. Правозастосування та судова практика [текст] / Упоряд.: Б. М. Грек та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 304 с.

39. Постанова ВСУ від 16.05.2006 року у справі № 10/557-26/1 / Банкрутство. Правозастосування та судова практика / Упоряд.: Б. М. Грек та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 304 с.

40. Бірюков О. Банкрутство. (Курс лекцій) / О. Бірюков. – К.: Видавництво «Реферат», 2004. – 240 с.

41. Телюкина М. Проблемы несостоятельности и банкротства юридических лиц : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 : Москва, 1997. – 208 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу - <http://lawtheses.com/problemunesostoyatelnosti-i-bankrotstva-yuridicheskikh-lits>

42. Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права. В 4 т. Т IV: Торговый процесс. Конкурсный процесс. / Шершеневич Г. Ф. – 4-е изд. – М.: Бр. Башмаковы, 1912. – 663 с. - репринтная копия.

43. Грабован Л. І. Правове регулювання платоспроможності в Україні. Провадження у справах про банкрутство (За матеріалами Міжнародного семінару «Розгляд торгових (господарських) справ в Україні та Німеччині» (7-11 вересня 2007 р., м. Гамбург)) / Л.І. Грабован // Санація та банкрутство. – 2007. - № 4. – С. 56 -59.

44. Малишев К.И. Избранные труды по конкурсному процессу и иным институтам торгового права [текст] / К.И. Малишев. – М.: Статут, 2007. – 795 с.

45. Мінковський С. Г. Деякі особливості правового положення кредиторів як учасників відносин банкрутства (неспроможності) / С. Г. Мінковський // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1018%3A140515-09&catid=124%3A4-0515&Itemid=146&lang=ru

46. О несостоятельности (банкротстве): Федеральный Закон РФ от 26 октября 2002 года № 127-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. – 2004. - № 35. - Ст. 3607 (с изм. и доп.).

47. Пригуза П. Д. Проблеми теорії і практики конкурсного права України: неспроможність та банкрутство. Монографія / П. Д. Пригуза. – Х.: Харків юридичний, 2009. – 528 с.

48. Пригуза П. Д. Теоретичні та практичні аспекти конкурсного права: розмежування предмету [текст] / П. Д. Пригуза // Електронний ресурс – Режим доступу: <http://ks.arbitr.gov.ua/sud5024/8/8/757/>

49. Грабован Л. І. Значение и природа института погашения требований кредиторов в конкурсном процессе [текст] / Л.І.Грабован // *Legea si viata Ianuarie.*- 2017.- № 1. - С. 37-40.

50. Грабован Л.І. Порядок погашення вимог кредиторів у процедурі розпорядження майном боржника у справах про банкрутство [текст] / Л. І. Грабован // Вісник господарського судочинства. – 2012. - №4. – с. 135-144.

51. Постанова Верховного Суду України у справі №920/629/14 від 29.04.2015 р. // [електронний ресурс] – режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS150406.html

52. Про Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції Закону України від 22.12.2011 № 4212-VI) : Інформаційний лист ВГСУ від 28.03.2013 р. № 01-06/606/2013 // Вісник господарського судочинства. – 2013. - № 3. - С. 91. (зі змін. І доп.)

53. Ухвала Господарського суду Одеської області від 14.09.2015 р. у справі №916/3625/15/ Єдиний державний реєстр судових рішень //

[електронний ресурс] – режим доступу:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/50692350>

54. Ухвала Господарського суду Одеської області від 24.07.2015 р. у справі №916/2672/15 / Єдиний державний реєстр судових рішень // [електронний ресурс] – режим доступу:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/47448976>

55. Ухвала Господарського суду Одеської області від 14.09.2015 р. у справі №916/3563/15 / Єдиний державний реєстр судових рішень // [електронний ресурс] – режим доступу:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/50692342>

56. Ухвала Господарського суду Одеської області від 08.07.2015 р. у справі № 916/1488/15-г / Єдиний державний реєстр судових рішень // [електронний ресурс] – режим доступу:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46566627>

57. Ухвала Господарського суду Одеської області від 15.07.2015 р. у справі №916/2004/15 / Єдиний державний реєстр судових рішень // [електронний ресурс] – режим доступу:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46965792>

58. Ухвала Господарського суду Одеської області від 19.08.2015 р. у справі №916/2583/15/ Єдиний державний реєстр судових рішень // [електронний ресурс] – режим доступу:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/48876571>

59. Постанова Одеського апеляційного господарського суду від 26.05.2015 р. у справі № 916/1488/15-г / Єдиний державний реєстр судових рішень // [електронний ресурс] – режим доступу:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44428715>

60. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 6. - Ст. 56.

61. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення ефективності процедур банкрутства № 3132-д від 21.10.2016 // Електронний ресурс – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60327

62. Науково-практичний коментар до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [текст] / За ред. О. І. Харитонової. – 2-ге вид., виправлене і перероблене. – Х.: Одісей, 2011. – 336 с.

63. Пригуза П. Д., Пригуза А. П. Науково-практичний коментар Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у редакції 3 18 січня 2013 року (доктринальне тлумачення норм права неплатоспроможності та статей 1-21). [текст] / П. Д. Пригуза, А. П. Пригуза. – Херсон: Видавництво «ТДС», 2013. – 304 с.

64. Про затвердження Положення про порядок проведення санації до порушення провадження у справі про банкрутство: Постанова Пленуму ВГСУ від 17 грудня 2013 року N 15 // Вісник господарського судочинства. – 2014. - № 1. - С. 31.

65. Бутирський А.А. Залік зустрічних однорідних вимог у процедурі банкрутства як спосіб погашення вимог кредиторів [текст] / А. А. Бутирський // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 27. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – С. 335-341.

66. Постанова Верховного Суду України у справі від 29.03.2005 р. // Електронний ресурс – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/CE20D9008A2ECBBA882570FF007EE507?OpenDocument>

67. Постанова Верховного Суду України у справі № 4/797-7/73 від 11.04.2006 р. // Електронний ресурс – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v7_73700-06

68. Поляков Б.М. Науково-практичний коментар Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 р. № 2343-XII в редакції Закону України від 22 грудня 2011 р. № 4212-VI [текст] / Б. М. Поляков // Санація та банкрутство. - 2012. - № 3-4. – С. 103-106.

69. Постанова ВГСУ від 6 квітня 2011 р. у справі № 32/254-10 // Санація та банкрутство. – 2012. № 3-4. – С. 157-159.

70. Постанова ВГСУ від 11 травня 2011 р. у справі № 49/18-б // Санація та банкрутство. - 2012. - № 3-4. – С. 159-160.

71. Бутирський А. А. Правове регулювання заходів щодо відновлення платоспроможності боржника [текст]: дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Київський ун-т права НАН України. — К., 2007. — 204 с. — Бібліогр.: арк. 177-193. // <http://www.dissert.com.ua/content/243828.html>

72. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 р. № 4452-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. - № 50. - Ст. 564.

73. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: наказ Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р. // Офіційний вісник України від 19.03.2013. – 2013. - № 19. - С. 97. – Ст. 665.

74. Карелина, С. А. Правовое регулирование несостоятельности (банкротства): учеб.-практ. пособие / С. А. Карелина. -М. : Волтерс Клувер, 2006. - 360 с.

75. Постанова Одеського апеляційного господарського суду від 16.02.2016 р. у справі № 5017/1402/2012 / Єдиний державний реєстр судових рішень // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55982058>

76. Про заходи, спрямовані на врегулювання заборгованості теплопостачальних та теплогенеруючих організацій та підприємств централізованого водопостачання і водовідведення за спожиті енергоносії:

Закон України від 03.11.2016 № 1730-VIII // Відомості Верховної Ради . – 2016. - № 51. -Ст.839.

77. Постанова ВГСУ від 07.09.2005 р. № 15/8 / Банкрутство. Правозастосування та судова практика / Упоряд.: Б. М. Грек та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 304 с.

78. Орловский Ю., Павлодский Е. Правовое регулирование отношений, вытекающих из несостоятельности (банкротства) предприятий [текст] / Ю. Орловский, Е.Павлодский // Право и экономика. – 2001. - № 4. – С. 75-78.

79. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 18, № 19-20, № 21-22. - Ст. 144.

80. Мандичев Д. В. Проблема визначення мети та завдань діяльності господарських судів в Україні [текст] / Мандичев Д. В. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2016. - № 19. – С. 62-64.

81. Бігун В.С. Правосуддя як мета та мета правосуддя (до питання про філософію правосуддя) [текст] / В.С. Бігун // Держава і право. - 2009. - Вип. 46. - С. 9-13.

82. Пригуза П., Васьковський О., Талан Л. Ликвідація банкрута: продлить нельзя прекратить? [Електронний ресурс] // Закон и бізнес –5 (1147) 01.02—06.02.2014.— Режим доступу: http://zib.com.ua/ru/63900-pochemu_zakonodatel_ogranichil_srok_raboti_arbitrazhnogo_upr.html

83. Радзивілюк , В. В. Санація як судова процедура банкрутства: порівняльно-правове дослідження [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Радзивілюк Валерія Вікторівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2001. - 17 с.

84. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. - Ст. 141.

85. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. - № 32. - Ст.412.

86. Вудуд Г. Реєстр вимог кредиторів – кістяк справи про банкрутство // Банкрутство: практичні аспекти – С. 28 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://commerciallaw.com.ua/attachments/086_full.pdf

87. Пояснювальна записка до проекту Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”(нова редакція): подання Кабінету Міністрів України від 18.05.2011 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=40430&pf35401=192608>

88. Пустошкин, О. В. Правовые средства достижения цели института несостоятельности (банкротства) юридического лица [текст]: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. - Самара, 2005. - 221 с.

89. Про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення ефективності процедур банкрутства: Проект Закону № 3132 від 17.09.2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56526

90. Веремко В. Учасники процедури банкрутства забули, що таке змагальність у процесі [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/126428-partner_ak_sokolovskiy_i_partneri_vladislav_filatov_uchasnik.html

91. Оценка бизнес регулирования: Всемирный банк [Электронный ресурс] – Режим доступу : <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine#resolving-insolvency>

92. Григор'єв І. Невдовзі з'явиться третя версія вдосконаленої процедури банкрутства: санація в пріоритеті / І. Григор'єв // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/126538-nevdovzi_zyavitsya_tretya_versiya_vdoskonalenoj_proceduri_ba.html

93. Майно банкрутів хочуть продавати на електронних торгах // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/121845-mayno_bankrutiv_hochut_prodavati_na_elektronnih_torgah.html

94. Поляков Б. М. Правові проблеми регулювання неспроможності (банкрутства) [текст]: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / Б.М. Поляков ; НАН України. Ін-т екон.-прав. дослідж. — Донецьк, 2003. — 38 с.

95. Подцерковний О. П. Щодо питань про системну побудову виключень з права банкрутств та попередження умисного списання боргів [текст] / О. П. Подцерковний // Санація та банкрутство. – 2011. - № 1. – С. 101-104.

96. Афанасьєв Р.Г. Проблеми правового регулювання банкрутства за законодавством України [текст]: автореф... канд.. юрид. наук. 12.00.04 – Інститут економіко-правових досліджень НАН України, Донецьк, 2001 – 17 с.

97. Про затвердження Плану дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, відображених Групою Світового банку у методології рейтингу “Ведення бізнесу” на 2016 рік: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1406-р [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1406-2015-%D1%80>

98. Кравцова, О.М.. Ефективність інституту банкрутства в Україні [текст] / О.М. Кравцова // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – № 2 (58). – 2013 – С. 330-337.

99. Степаненко О., Луцький М. Ламати - не будувати або про іноземний досвід відновлення платоспроможності боржника/банкрутство / О. Степаненко, М. Луцький// [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/bankrutstvo-i-restrukturizaciya/lamati--ne-buduvati-.html>

100. Витрянский В. В. Новое законодательство о несостоятельности (банкротстве) [Текст] / В. В. Витрянский // Хозяйство и право. – 1998. – № 3. – С. 38–48.

101. Новоселова Л. А. О правовых последствиях нарушения денежного обязательства [Текст] / Л. А. Новоселова // Вестник ВАС РФ. – 1999. – № 1. – С. 83–87.
102. Латинін О. А. Визначення кредитора у справах про банкрутство / О. А. Латинін // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vamsu_pravo/2010_1/Latynin.htm
103. Постанова ВГСУ від 13 квітня 2011 р. у справі № 5020-5/329-10/332 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_3228883.html
104. Дедов Д.И. Реализация принципа соразмерности в правовом регулировании предпринимательской деятельности [текст]: автореф. ... дисс. докт. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Д.И. Дедов. – Москва, 2005. – 45 с.
105. Козачук М.О. Свобода підприємницької діяльності та її обмеження в законодавстві України [текст]: дис. .. канд юрид наук. 12.00.04/ М. О. Козачук. – К., 2011 – 256 с.
106. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні [текст] / С. Шевчук – К.: Реферат, 2007. – 640 с.
107. Погребняк С. П. Принцип пропорційності у судовій діяльності [Електронний ресурс] / С. П. Погребняк // Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/filpr_2012_2_6.pdf
108. Рішення Європейського суду з прав людини від 3 лютого 2011 року: Справа «Стебницький і «Комфорт» проти України» (Заява № 10687/02) [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_853
109. Новосельцев І. І. Транскордонна неплатоспроможність у міжнародному приватному праві: Монографія / Наук. ред. Т. В. Сліпачук. – К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. – 148 с.

110. Керимов Д. А. Философские проблемы права [Текст] / Д. А. Керимов. - Москва : Мысль, 1972. - 472 с.

111. Подцерковный О. П. О научно-правовом анализе предпосылок, производных и сопутствующих отношений [текст] / О. П. Подцерковный // Правова держава. – 2002. - № 4. – С. 185-189.

112. Зайчук, О. В., Оніщенко, Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник [Електронний ресурс]. – К.: Юрінком Інтер, 2006 // Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part3/2011.htm

113. Квасніцька О. О. Господарське процесуальне право: Підручник / О. П. Подцерковний, О. О. Квасніцька, Т. В. Степанова та ін.; за ред. О. П. Подцерковного, М. Ю. Картузова. – Х.: Одиссей, 2011. – 400 с.

114. Проблемы теории государства и права: Учебник / Под ред. С. С. Алексеева. – М. : Юрид. лит., 1987. – 448 с. <http://disser.com.ua/content/224354.html>

115. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2005. – 768 с.

116. Иванов А. А. Теория государства и права: учеб. Пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» [текст] / А. А. Иванов; под ред. В. П. Малахова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2009. – 351 с.

117. Тарахонич Т. І. Змістовна характеристика правових засобів: сучасні погляди [текст] / Т. І. Тарахонич // Часопис Київського університету права. – 2011. - № 2. – С. 36-39.

118. Пустошкин, О. В. Правовые средства достижения цели института несостоятельности (банкротства) юридического лица [текст]: автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 /О. В. Пустошкин. –Волгоград, 2006. -25 с.

119. Вершинин А. П. Права кредиторів при банкрутстві должника // Коментарій к Закону «О несостоятельности (банкротстве)» [текст] / А. П. Вершинин. – СПб. : Петрополис, 1998. – 215 с.
120. Правове регулювання банкрутства : [Підручник] / [За ред . Л. С. Сміяна]. – К. : КНТ., 2009. – 500 с.
121. Телюкина М. В. Основы конкурсного права. - М.: Волтерс Клувер, 2004. - 560 с.
122. Радзивілюк В. В. Запобігання банкрутству (неспроможності): господарсько-правовий аспект: монографія [текст] / В. В. Радзивілюк. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. – 532 с.
123. Рудник. І. Банкрутство по-українськи: дві сторони медалі / І. Рудник // Юридична газета. - 04.12.14 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lp.ua/uk/media/publications/article/3-publications/1312-bankruptcy-in-ukraine-two-sides-of-the-coin>
124. В. Джунь. Про необхідність зміни правового режиму в конкурсному праві України [Електронний ресурс] / В. Джунь // Режим доступу: <http://uaip.org.ua/v-dzhun-pro-neobhidnist-zminy-pravovoho-rezhymu-v-konkursnomu-pravi-ukrajiny/>
125. Степанов А. А. Предупреждение банкротства в рамках производства по делу о банкротстве: Теория и практика: Монография. – К. : КНТ, 2008. – 312 с.
126. Постанова Вищого господарського суду України від 01.06.2016 року у справі № 904/5812/15 [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень // Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58128679>
127. Постанова Верховного суду України від 13.04.2016 р. у справі № 908/4804/14 (№ 3-304гс16) [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень // Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57539652>

128. Постанова Вищого господарського суду України від 11.05.2016 року у справі № 927/84/16 [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень // Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57623101>

129. Матеріали круглого столу «Особливості розгляду справ про банкрутство» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://hra.arbitr.gov.ua/sud5039/182461/>

130. Ковалінас, М. Ю. Правовий статус кредиторів у справах про банкрутство [Електронний ресурс] / М. Ю. Ковалінас // Експрес-Клуб. - № 11 від 19.03.2014. - Режим доступу: <http://lg.arbitr.gov.ua/sud5014/4673456/98250/>

131. Постанова Вищого господарського суду України від 03 лютого 2015 року у справі №922/1220/14 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.zakon-i-normativ.info/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=5&id=89841&menu=90290>

132. Жаботинский, М. В. Арбитражный управляющий как субъект гражданских правоотношений при банкротстве [текст] : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / М. В. Жаботинский. - Краснодар, 2004. - 231 с.

133. Дорохина Е. Г. Правовой статус арбитражного управляющего в деле о банкротстве организации : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Е. Г. Дорохина. - Москва, 2004. - 192 с.

134. Рябцева Ярослава Григорівна. Правовий статус арбітражного керуючого [текст]: дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2006. – 235 с.

135. Пригуза П. Д. Реєстр вимог кредиторів: проблеми складання, введення, застосування / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bankruptcy.com.ua/blog/pavlo-dmitrovich-priguza/re-str-vimog-kreditor-v-problemi-skladannya-vvedennya-zastosuvannya/>

136. Шершеневич Г. Ф. Конкурсный процесс. – М.: «Статут», 2000. – 477 с.

137. Козирєва В.П. Принципи правового регулювання неплатоспроможності та банкрутства [текст] / В. П. Козирєва // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. - 2008. - № 3. - С. 34-39.

138. Пригуза П. Проблеми визнання недійсними правочинів боржника в процедурах банкрутства / П. Пригуза // [електронний ресурс] – режим доступу:

http://yurincom.com/ua/legal_practice/analitichna_yurysprudentsiia/problemy_vyznannia_nediisnymy_pravochyniv_borzhnika_v_protседurakh_bankrutstva__publication/

139. Коло осіб, які можуть оскаржити правочин, не обмежено, — аналіз ВССУ [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/127480-kolo_osib_yaki_mozhut_oskarzhiti_pravochin_ne_obmezhenno__ana.html

140. Insolvency Act 1986 // Company Law: Butterworth Student Statutes / comp. by Hannigan Brenda M.- London, Dublin, Edinburgh: Butterworth and Co. (Publishers) Ltd., 1993. – P. 296 – 392.

141. Коробов М. Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств : навч. посіб. / М. Я. Коробов. – К. : Знання, 2000. – 378 с.

142. Грішина Н. Правові аспекти включення вимог кредитора, що пред'явлені до боржника з порушенням строку, до реєстру вимог кредиторів [Електронний ресурс] / Н. Грішина // Юридична практика. - 07.04.2015 р. - № 14 (902). - Режим доступу: <http://plp.kiev.ua/ua/publications/202-pravovi-aspekti-vklyuchennya-vimog-kreditora-shcho-pred-yavleni-do-borzhnika-z-porushennyam-stroku-do-reestru-vimog-kreditoriv>

143. Постанова Одеського апеляційного господарського суду від 22.11.2011 р. у справі № 32-7/89-10-1238/ Єдиний державний реєстр судових рішень // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/19919548>

144. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання господарських зобов'язань: Закон України № 5405-VI від 02.10.2012 // Відомості Верховної Ради. – 2013. - № 40. - Ст.540.

145. Мінковський С. В. Розпорядження майном боржника у процедурі банкрутства [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Мінковський Станіслав Володимирович ; НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. - Київ, 2015. - 20 с.

146. Вечірко І. О. Основні стадії провадження у справі про банкрутство: особливості класифікації та зміст [текст] / І. О. Вечірко // Вісник господарського судочинства. – 2009. - № 3. – С. 58-64.

147. Афанасьєв Р. Г. Проблеми правового регулювання банкрутства за законодавством України: дис. ...канд. юрид. наук. [текст] / Р. Г. Афанасьєв–К., 2001. – 147 с.

148. Поляков Б. Судебные процедуры банкротства [текст] / Б. Поляков // Підприємництво, господарство і право. – 2002. - №9. – С. 22-25.

149. Господарське судочинство в Україні: Судова практика. Застосування законодавства про банкрутство / Упоряд. Б.М. Поляков; Відп. ред. В.С. Москаленко. – Вип.. 2. К.: Праксіс, 2006. – 544 с.

150. Постанова Верховного Суду України від 29.03.2005 р. у справі № 30/170 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v30_1700-05

151. Михайлинин О. Яким чином можна визнати недійсною мирову угоду, укладену під час судового розгляду? [Електронний ресурс] / О. Михайлинин // Режим доступу_– <http://www.xn--80aqeejfmlki0b7ds0a.com.ua/yuridichna-analitika/200-2009-07-14-09-20-47.html>

152. Постанова судової палати у господарських справах Верховного суду України від 20.01.2009 р. у справі N 24/489 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v24-4700-09>

153. Грабован Л. І. Проблеми практики застосування Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [текст] /Л. І. Грабован // Правове життя сучасної України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (16-17 травня 2013 р.) Т. 2 / відп. за випуск

д.ю.н.,проф. В. М. Дрьомін; Націон. Ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса: Фенікс, 2013. – 814 с. – С. 777-780.

154. Пригуза П. Д. Проблеми відновлення платоспроможності через розпорядження майном боржника. Філософія банкрутства [текст] / П. Д. Пригуза // Вісник господарського судочинства. 2006.- № 6.- С. 201-220.

155. Бутирський А.А. Місце та роль мораторію на задоволення вимог кредиторів у процедурах банкрутства [текст] / А. А. Бутирський // Вісник господарського судочинства. - 2005. - №2. - С. 34-40.

156. Ухвала Господарського суду Одеської області від 24 липня 2013 р. у справі 5017/2130/2012 / Єдиний державний реєстр судових рішень // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32652102>

157. Грабован Л. І. Деякі аспекти вдосконалення законодавства про банкрутство [текст] / Л. І. Грабован // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції Запорізької міської громадської організації «Істина» «Тенденції та пріоритети реформування законодавства України (30 червня 2012 року, м. Запоріжжя,).- С. 51-53.

158. Постанова ВСУ від 04.07.2006 р. у справі № Б26/144/03 (06/269) // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v_144700-06

159. Предпринимательское (хозяйственное) право: Учебник: В 2 т. / Отв ред. О.М. Олейник – М.: Юристь, 1999. – Т. 1. – 727 с.

160. Грабован Л. І. Деякі проблеми реформування правовідносин неспроможності [текст] / Л. І. Грабован // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції Центру наукових правових досліджень «Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (26-27 квітня 2012р., м. Київ).- С. 80-82.

161. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 р. // Офіційний вісник України. – від 16.04.1998, № 13, / № 32 від 23.08.2006. – Ст. 270.

162. Основные институты гражданского права зарубежных стран. Сравнительно-правовое исследование [текст] / Рук. авт.колл. В.В. Залесский . – М.: Издательство НОРМА, 2000. - 648 с.

163. Грабован Л. І. Окремі проблеми погашення вимог заставних кредиторів та кредиторів із майновими вимогами у банкрутстві [текст] / Л. І. Грабован // Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Херсон, 10-11 лютого 2017 р. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 168 с. – С. 70-75.

164. Грабован Л. І. Деякі проблеми практики розгляду справ про банкрутство кредитних спілок [текст] / Л. І. Грабован // Вісник господарського судочинства.- 2013. - № 5.- С. 96-104.

165. Ткачев В. Н. Теоретические и практические проблемы правового регулирования несостоятельности (банкротства) особых категорий субъектов конкурсного права: автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : 12.00.03 / Ткачев Валентин Николаевич; ГОУВПО "Российская академия правосудия". - Москва, 2008. - 42 с.

166. Публічна власність : проблеми теорії і практики : монографія / під заг. ред. В.А. Устименка / НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. – Чернігів: Десна Поліграф, 2014. – 308 с.

167. Актуальні проблеми господарського права: навч. посіб. / за ред. В.С. Щербини. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 528 с.

168. Corporate governance of state-owned enterprises: a survey of OECD countries / OECD; OECD publishing, 2005. – 228 p.

169. Лановий В. Про заразу банкрутства України / В. Лановий // Українська правда. – 3 листопада 2015 р. -[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2015/11/3/565669/>

170. Президент не продлил мораторий на банкротство "Энергоатома"// [Електронний ресурс] – Режим доступу:

http://24tv.ua/ru/prezident_ne_prodlil_moratorij_na_bankrotstvo_jenergoatoma_n663735

171. Про особливості приватизації підприємств Державної акціонерної компанії "Укррудпром": Закон України №1677-IV від 09.04.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. - № 29. – Ст. 376.

172. Пояснювальна записка до проекту Закону про внесення зміни до Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" щодо заборони на порушення справ про банкрутство гірничих підприємств, реєстр. № 1109 від 18.12.2012 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=45192&pf35401=255058>

173. Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу: Закон від 23.06.2005 № 2711-IV // Відомості Верховної Ради України. 2005. - N 33. - Ст. 430.

174. Поліщук О. Чому не слід пролонговувати мораторій на банкрутство підприємств ПЕКУ [Електронний ресурс] / О. Поліщук // Українська Енергетика - Режим доступу: <http://ua-energy.org/post/28178>

175. Белоусов П., Шевчук Л. «Арбітражний» погляд на інвестиційний клімат України / П. Белоусов, Л. Шевчук // Юридична Газета. – 2013. - № 25. – С. 29 . – С. 28-29. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.vkp.ua/content/files/yur-gazeta_arbitrazh_belousov_shevchuk_ukr.pdf

176. Ніколаєв І. С. Захист прав кредиторів при банкрутстві: історія українських мораторіїв на примусове стягнення боргів [текст] / І. С. Ніколаєв // Підприємництво, господарство і право. – 2012. -№ 3. – С. 53-56.

177. Калининская И. Проблемные аспекты банкротства государственных предприятий в Украине / И. Калининская // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/kalinska/article/3625.aspx>

178. Рішення Конституційного Суду України у справі про стягнення заборгованості з підприємств паливно-енергетичного комплексу: Рішення

Конституційного Суду України від 13.12.2012 р. № 18-рп/2012 // Офіційний вісник України. – 2012. - № 98. - с. 13. – Ст. 3973.

179. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2016. - № 30. - Ст. 542.

180. Бондик В. А. Система захисту галузей економіки за законодавством про банкрутство / В. А. Бондик // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/1449/92/>

181. Мін'юст провів аналіз підприємств-банкрутів [Електронний ресурс] / Оф. сайт Міністерства юстиції України – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/news/43722>

182. Обласна рада рішенням сесії наклала мораторій на банкрутство Аульського водогону - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://dniprograd.org/2016/07/29/rishennyam-oblasnoi-radi-skasuvali-protseduru-bankrutstva-do-aulskogo-vodogonu_47992#sthash.ZVHyWEKP.dpuf

183. Бондик В. А. Трансформація відносин власності у процедурі банкрутства: правові аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 [текст] / В. А. Бондик; Одес. нац. юрид. акад. - О., 2010. – 20 с.

184. Воронков против России: решение Европейского суда по правам человека от 30.07.2015 г. № 39678/03 / [електронний ресурс] – режим доступу: <https://precedent.in.ua/2016/02/09/voronkov-protyv-rossyyu-reshenye-ob-otv/>

185. Про затвердження Порядку погодження планів санації, мирових угод і переліків ліквідаційних мас: Наказ Фонду державного майна України від 01.11.2016 р. № 1991 // Офіційний вісник України. – 2017. – № 2. – С. 570. – Ст. 62.

186. Ухвала Господарського суду Одеської області від 06.03.2017 р. у справі №5017/1402/2012 / Єдиний державний реєстр судових рішень // [електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65164250>

187. Дмитренко І. Д. Ліквідація підприємства як базовий інструмент антикризового менеджменту [текст] / І. Д. Дмитренко // Стратегія економічного розвитку України. – № 35 (2014) – с. 211-218.

188. Про затвердження Порядку обліку платників податків і зборів : Наказ Міністерства фінансів України від 09.12.2011 № 1588 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1562-11/print1489699230726591>

189. Шершеневич Г.Ф. Конкурсное право. – Второе издание. – Казань. Типографія Імператорського Університета, 1898. – 499 с.

190. Грабован Л. І. Проблеми погашення вимог кредиторів при розгляді справ про банкрутство боржника, який ліквідується власником [текст] / Л.І. Грабован // Вісник господарського судочинства. – 2013. – № 4. – С.153-162.

191. Лабунська Т.І. Особливості застосування процедури банкрутства до боржника, що ліквідується власником [Електронний ресурс] / Т. І. Лабунська // Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/62804-osoblivosti_zastosuvannya_proceduri_bankrutstva_do_borzh.html

192. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 31-32. - Ст.263.

193. Жаренко В. Ф. Особливості банкрутства боржника, що ліквідується власником // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. – Вип. 1 – т. 2 – 2015 р. – С. 25-29.

194. Полєв Д. М. Проблемні питання, що виникають при порушенні провадження у справі про банкрутство в порядку статті 95 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» / Д. М. Полєв // Санація та банкрутство. - 2013. - № 3. – С. 180-183.

195. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон УРСР від 07.12.1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. - додаток до № 51. – Ст. 1122.

196. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - № 25-26. – Ст.131.

197. Євсікова О.Є. Проблеми розгляду судових справ за участю органів державної податкової служби в контексті оновленого законодавства про банкрутство [текст] / О. Є. Євсікова // Юридичний вісник України. – 2013 – № 1. – С. 114-121.

198. Чешковська О. В. Правоздатність неспроможної юридичної особи [текст] / О. В. Чешковська // Санація та банкрутство. – 2006. – № 1. – С. 141–143.

199. Мелех Л.В., Круць К.І. Санація боржника як судова процедура у справі про банкрутство / Л. В. Мелех, К. І .Круць // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://science.lp.edu.ua/sites/default/files/Papers/melekh_kruts.pdf

200. Гордієнко, М. Мировна угода в процедурі банкрутства як спосіб уникнути ліквідації підприємства боржника / М. Гордієнко // Юридична Газета. – 2009. – № 5. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.vvplawfirm.com/uk/publicationsall/56/66>

201. У процедурі банкрутства боржника, що перебуває на стадії ліквідації та під час якої вирішено укласти мирову угоду, господарським судом поставлено питання про надання йому ліквідаційного балансу банкрута. Чи правомірною вимога суду та чи можливо її реалізувати?: спеціально для ЛІГА:ЗАКОН Аудиторська фірма «Є.С.Аудит» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/DG150183.html

202. Владимиренко І. В. Функції господарського суду в ліквідаційній процедурі згідно Закону України "Про відновлення платоспроможності

боржника або визнання його банкрутом" (у редакції Закону України від 22.12.2011 N 4212-УІ) / І. В. Владимиренко // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/print/21944-funkcii_gospodarskogo_sudu_v_likvidaciy_niy_proceduri_zgidno_.html